

Slavia Centralis

številk 2 | 2013 | letnik VI.

Izdaja

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Published by

Department of Slavic Languages and Literatures
Faculty of Arts, University of Maribor
http://www.ff.uni-mb.si/index.php?page_id=225

Glavni in odgovorni urednik – Editor-in-chief

Marko Jesenšek (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO)

Uredniški odbor – Editorial Board

Silvija Borovnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Jožica Čeh Steger** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Marc L. Greenberg** (University of Kansas, USA – Univerza v Kansasu, ZDA; *urednik za jezikoslovje – linguistics editor*), **Alenka Jensterle Doležal** (Univerzita Karlova v Praze – Charles University of Prague, CS), **Ludvig Karničar** (Karl-Franzens-Universität Graz – University of Graz, A), **Mihaela Koletnik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Mark Richard Lauersdorf** (University of Kentucky, USA – Univerza v Kentuckyju, ZDA), **István Lukács** (Eötvös Loránd Tudományegyetem – Eötvös Loránd University of Budapest, H), **Irena Stramljič Breznik** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Miran Štuhec** (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO; *urednik za literarne vede – literature editor*), **Božena Tokarz** (Uniwersytet Śląski – University of Silesia, PL)

Tehnična ureditev – Technical editors

Natalija Ulčnik (Univerza v Mariboru – University of Maribor, SLO), **Emily Hackmann** (University of Kansas).

Jezikovni pregled – Language Editors

Marc L. Greenberg (angleščina – English), **Natalija Ulčnik** (slovenščina – Slovenian)

Uredniški svet – Advisory board

Eric P. Hamp (Chicago), **István Nyomárkay** (Budapest),
Ivo Pospíšil (Brno), **Emil Tokarz** (Bielsko-Biala), **Zinka Zorko** (Maribor)

© *Slavia Centralis* (SCN)

SCN izhaja dvakrat na leto – SCN is published twice yearly

Vključenost SCN v podatkovne baze – SCN is indexed/abstracted in:

MLA Directory of Periodicals, Modern Language Association of America, New York; Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA; Linguistic Bibliography, The Netherlands

Naslov uredništva – Editorial address

Slavia Centralis, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor

Letna naročnina: 12 €, za študente in dijake 8 €

TRR: 01100-6000020393

Cena posamezne številke: 6,80 €

Annual subscription/single issue (outside Slovenia): 24,20 €/13,60 €

Tiskano s finančno podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije in Slavističnega društva Maribor – Published with financial support of Javna agencija za knjigo Republike Slovenije and Slavistično društvo Maribor.

Oblikovanje in prelom – Design and typesetting: Grafični atelje Visočnik

Natisnil – Printed by: Tiskarna Saje

Naklada – Circulation: 150

Vsebina / Contents

Razprave / Studies

- 5** *David C. Bennett*, Grammaticalization, Lexicalization, and Frequency: Evidence from Clitics (Postscript to “Grammaticalization, Lexicalization, and Frequency: Evidence from Clitics” and Tribute to David C. Bennett by Marc L. Greenberg) / Gramatikalizacija, leksikalizacija in pogostnost – dokazi na področju naslonk (Marc L. Greenberg, Pripis k prispevku Gramatikalizacija, leksikalizacija in pogostnost – dokazi na področju naslonk in poklon Davidu C. Bennettu)
- 20** *Peter Ćurčo, Matej Meterc*, Empirične paremiološke raziskave tipov ekvivalentnosti in suprasemantičnih razlik v slovenščini in slovaščini / Empirical Paremiological Studies on Types of Equivalency and Suprasemantic Differences in Slovene and Slovak
- 37** *Vjekoslava Jurdana*, Život i stvaralaštvo Drage Gervaisa u hrvatsko-slovenskom kontekstu. Čudo djevice Ivane – Zgodba o Vodiški Johanci / Življenje in ustvarjalnost Draga Gervaisa v hrvaško-slovenskem kontekstu. Čudež device Ivane – Zgodba o Vodiški Johanci
- 53** *Alexandra Medzibrodzsky*, A deontológiai prioritás. Gondolatrokonság Ny. F. Fjodorov és a »korai szlavofilizmus« képviselei között / Pomen deontologije: Podobne ideje N. F. Fedorova in zgodnjih slovanofilskih mislecev
- 65** *Jožef Smej*, Pismi Vilka Novaka s komentarjem / Vilko Novak: Two Letters with Commentary

Ocene, zapiski, poročila / Reviews, Notes, Reports

- 79** *Vida Jesenšek*, Lenka Vaňková et al.: Emotionalität in deutschen und tschechischen Medientexten
- 82** *Andreja Pignar Tomanič*, Vojko Gorjanc: Slovensko tolmačeslovje. Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje
- 84** *Grant H. Lundberg*, Gerhard Neweklowsky: Der Gailtaler slowenische Dialekt Feistritz an der Gail/Bistrica na Zilji und Hohenthurn/Straja vas
- 86** *Polonca Šek Mertük*, Marko Jesenšek: Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika
- 91** *Dejan Šinko*, Janez Vrečko: Srečko Kosovel
- 96** *Mojca Horvat*, Mednarodna znanstvena konferenca 200-letnica rojstva Franca Miklošiča in Miklošičeva monografija

-
- 101** Navodila avtorjem
- 102** Guidelines for contributors
-

Grammaticalization, Lexicalization, and Frequency: Evidence from Clitics

DAVID C. BENNETT

School of Oriental and African Studies (SOAS), GB – London

SCN VI/2 [2013], 5–19

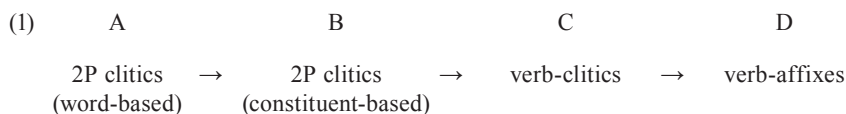
Prispevek obravnava problematiko naslonskega niza v slovenščini, bosanščini/hrvaščini/srbščini ter drugih slovanskih jezikih, in sicer z namenom odkrivanja osnovnega mehanizma za razvoj sprememb. Avtor obravnava gramatikalizacijo in leksikalizacijo kot povod za napredovanje. Gre za avtorjev zadnji prispevek, ki je ostal nedokončan.

The paper treats the problem of clitic ordering in Slovene, Bosnian/Croatian/Serbian and other Slavic languages, attempting to find an underlying mechanism for the progression of change. The author discusses grammaticalization and lexicalization as motivations for the progression. The work, which is the author's last, remains unfinished.

Ključne besede: skladnja, naslonski niz, tipologija, diahronija, gramatikalizacija, leksikalizacija

Key words: syntax, clitic order, typology, diachrony, grammaticalization, lexicalization

Two earlier papers on clitics (Bennett 2006, 2011), in which the clitics were exemplified largely by unstressed auxiliary verbs and unstressed object pronouns in various Slavic languages, referred to the diachronic progression in (1), where ‘2P’ means ‘second position’; and they had the ultimate goal of discovering the mechanism underlying this progression.

Examples of the four stages A–D are given immediately below:¹

- (A) [La] [Populus **[se]** romanus] erexit
 people self Roman raised
 ‘The Roman people raised themselves (i.e., their spirits)’
- (B) [Sl] [Iz neznanega razloga] **[je]** [vedno] [_v mislil _v], da ...
 out.of unknown reason aux.past always thought that ...
 ‘For some reason he had always thought that ...’
- (C1) [Fr] [Chaque jour] [Marie] [**les lui**] [_v donne _v] <verb-proclitics>
 every day Mary them to.him gives
 ‘Every day Mary gives them to him’
- (C2) [Fr] [_v Donnez _v] - [**les** - **lui**] ! <verb-enclitics>
 Give them to.him
 ‘Give them to him!’
- (D) [Fr] J’ espère qu’ il ne [_v [parl-] **[era]** _v] pas trop vite <verb-suffix>
 I hope that he not... speak future.3sg ...not too fast
 ‘I hope he won’t speak too fast’

It was argued that (1) represents a homogeneous diachronic process rather than three separate transitions and that it depends on the degree of ‘lexicalization’ (Lamb 1999: 163–70) or ‘entrenchment’ (Langacker 1999: 93–100, 121–5; 2008: 16–17) within particular ‘host’ + clitic combinations. After one presentation of relevant data, a questioner asked whether (1) would not be better described as illustrating ‘grammaticalization’. The short answer to this question is that both lexicalization and grammaticalization are involved. The remainder of the present paper will expand on this short answer. Section 1 will discuss progression (1) in terms of grammaticalization. Section 2 will then discuss it in terms of lexicalization. Finally, section 3 will discuss the relationship between grammaticalization and lexicalization, first in relation to the progression in (1) and then more generally.

1. GRAMMATICALIZATION IN RELATION TO THE PROGRESSION IN (1). Kurylowicz’s (1975: 52) definition of grammaticalization is widely quoted: “grammaticalization consists in the increase of the range of a morpheme advancing from a lexical to a grammatical or from a less grammatical to a more grammatical status.” Typical examples involve verbs meaning ‘give’ developing prepositional uses with meanings such as ‘to’ or ‘for’; or future tense markers developing from verbs meaning ‘want’ or verbs of motion (e.g., *be going to*). Another approach within grammaticalization studies, represented by Givón (e.g., 1979: 209), discusses grammaticalization in terms of “cyclic waves, which may be characterized roughly as:

¹ The examples are taken from Latin, Slovenian and French. The clitics are in bold italics in each case, as is also the verb-suffix in (D).

Discourse → Syntax → Morphology → Morphophonemics → Zero.”

This approach, for instance, sees the syntactic notion of ‘subject’ as the grammaticalization of the discourse-pragmatic notion of ‘topic’. Combining aspects of these two approaches, Traugott and König (1991: 189) write of “a continuum of bondedness from independent units occurring in syntactically relatively free constructions at one end of the continuum to less dependent units such as clitics, connectives, particles, or auxiliaries, to fused agglutinative constructions, inflections and finally to zero.”

The progression in (1) represents the middle of the chain of grammaticalization. The future-tense marker *će* in Croatian example (2), at stage A of (1), belongs to the paradigm *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*, which are the unstressed truncated forms of the present tense of the verb *htjeti* (*hoću, hoćeš, hoće, hoćemo, hoćete, hoće*). As a lexical main verb, this verb means ‘to want’. In other words, the Croatian (and Serbian) future-tense markers have already undergone grammaticalization of a lexical verb.

- (2) [Cr] [Moj [*će vam*] sluga] dati riječnik
 my will to.you servant give dictionary
 ‘My servant will give you the dictionary’

At the other end of the grammaticalization chain, the stage after stage D of (1) consists in the loss of affixes, as when in the history of English the dative singular inflection *-e* was lost from masculine and neuter nouns (OE *cyninge* ‘to the king’, *scipe* ‘to the ship’).

In at least two respects (1) represents progressively increasing grammaticalization. At stage A, the clitics are positioned on a discourse-pragmatic basis, in accordance with the principle that ‘given’ information precedes ‘new’ information. In the case of pronouns, they are given in the sense that the speaker knows who or what they refer to, and assumes also that their reference is clear to the listener. They are thus available at the beginning of the structure in which they occur. Also, since not only pronouns have an ‘antecedent’ but also, e.g., past and future tense, in the form of a full specification of the time in question, auxiliary clitics may be treated in a parallel way to pronominal clitics. As for why the clitics do not occur in absolute clause-initial position, this would be possible if the clitics were ‘proclitic’, i.e., capable of being attached to a following accented word. The Croatian clitics that we are concerned with are, however, strictly ‘enclitic’, i.e., they need to be attached to a preceding accented word. This may well be related to the fact that in the truncation process, whereby unstressed *ću* ‘I will’ and *ga* ‘him’ are derived from their stressed counterparts *hoću* and *njega*, it is a preceding stressed syllable that is lost. (The status of the corresponding Slovenian clitics will be commented on in section 2.) At any rate, at stage A of (1) the clitics are positioned on a discourse-pragmatic basis. By stage C, on the other hand, where the clitics are being attached, not to whatever precedes them in first position but specifically to a verb, the clitics are being positioned on a grammatical basis.

A second example of increasing grammaticalization involves stage C and what is known as “clitic doubling.” In some languages with verb-adjacent clitics (as opposed to 2P clitics), a clitic pronoun attached to the verb agrees with an, also present, full NP object and is therefore an agreement marker rather than a pronoun. A relevant Macedonian example is given as (3):

- (3) [Ma] Marija go poznavava Vlado
 Mary him knows Vlado
 ‘Mary knows Vlado’

Finally, verb-affixes at stage D of (1) are more tightly bound to their verb-stem than verb-clitics at stage C – e.g., the French clitics illustrated in the introduction have a greater degree of independence to the extent that they may occur either as enclitics or as proclitics, whereas the future-marker in the stage D example is tied to the suffix position.

2. LEXICALIZATION IN RELATION TO THE PROGRESSION IN (1).

The view of lexicalization invoked by Bennett (2006: 280–81, 2011: 57) was that of Lamb (1999: 163–70), i.e., that combinations of morphemes that frequently co-occur are likely to become stored in the brain as units. Langacker’s (1999: 93–100, 121–5; 2008: 16–17) discussion of ‘entrenchment’ is very similar. Bybee (2010: 7) uses the term ‘chunking’ for the same concept and defines it as “the process by which sequences of units that are used together cohere to form more complex units.” Repetition is essential in this process and all three writers assume that the more frequently a particular combination is used, the stronger its representation becomes, with the result that it is then more accessible in language production and comprehension. All three writers also use the term ‘prefabricated expressions’ for combinations that are retrieved as a whole from memory rather than created afresh from their constituents (Lamb 199: 169; Langacker 2008: 19; Bybee 2010: 15, 34, 60).

Prefabricated expressions can undergo change on all linguistic levels, including semantically and phonetically – e.g., *business* is no longer semantically transparent, and its pronunciation has also undergone reduction. The definition of lexicalization in Brinton & Traugott (2005: 96) assumes that lexicalized expressions are necessarily idiomatic: “the new contentful form [has] formal and semantic properties that are not completely derivable or predictable from the constituents.” Lamb, on the other hand, writes (1969: 164): “lexicalization comes about simply as a result of repeated occurrences, whether or not the combinations are semantically transparent.” He suggests that, for most speakers of English, the word *happiness* (which is semantically transparent rather than idiomatic) is stored as a unit, rather than created afresh each time it is used, simply because it has been heard and said so many times (1969: 163).

Croatian example (4) illustrates a stage-A 2P clitic – the (3sg) auxiliary verb *je* occurs after the first word of a complex constituent, *moja ... sestra* ‘my sister’, thereby interrupting it.

- (4) [Cr] [Moja [je] sestra] izrasla u prekrasnu djevojku
 my aux.past² sister grown into very.beautiful girl
 'My sister has grown into a very beautiful girl'

A further example of an interrupted complex subject is given in (5), *jedan ... od njih* 'one of them', while in (6) the clause-initial interrupted constituent is an adverbial phrase: *sljedeće ... godine* 'next year'.

- (5) [Cr] [Jedan [ga je] od njih] udario šakom
 one him aux.past of them hit with.fist
 'One of them hit him with his fist'
- (6) [Cr] [Sljedeće [će se] godine] formirati jedna liga
 next will self year form one league
 'Next year one league will be formed'

The Croatian clitics, or clitic clusters, that we are dealing with are strictly enclitic rather than proclitic – they need to be attached to a preceding stressed word rather than a following stressed word. The problem with clause-initial complex constituents is that they are often said on a separate intonation pattern from the remainder of their clause, which in turn means that they are sometimes followed by a brief pause. Clitics following such a pause would be proclitic to a following stressed word. However, other strategies are available for accommodating the clitics as enclitics, besides interrupting the initial constituent. For instance, the clitics can be placed in second position in what remains of a clause after its initial constituent. This strategy is on the whole preferred to placing the clitics immediately after the initial complex constituent. Thus (4a), (5a) and (6a) are in general preferred to (4b), (5b) and (6b). However, when the initial constituent is not particularly complex, it is by no means necessarily followed by a pause. Thus (4b), for instance, is also very acceptable.

(4a)	Moja	sestra	izrasla	je	u	prekrasnu	djevojku
(4b)	Moja	sestra	je	izrasla	u	prekrasnu	djevojku
(5a)	Jedan	od	njih	udario	ga je	šakom	
(5b)	Jedan	od	njih	ga je	udario	šakom	
(6a)	Sljedeće	godine	formirat ³	će se	jedna	liga	
(6b)	Sljedeće	godine	će se	formirati	jedna	liga	

Example (7) is a rather more complex example beginning with two complex constituents.

² The auxiliary *je* in (2) is a form of the present tense of the verb *biti* 'to be'. I have glossed it as 'aux.past' because it is used here in forming the past tense.

³ The final /i/ of the infinitive is omitted when it is followed by the unstressed forms of the future auxiliary.

- (7) [Cr] [Zbog nekog nepoznatog razloga] [telekran u dnevnoj sobi]
 [because.of some unknown reason] [telescreen in living room]
 bio **je** na neobičnom mjestu
 been aux.past at unusual place
 ‘For some reason the telescreen in the living room was in an unusual position’

It will be seen that the enclitic auxiliary verb is attached here to the third constituent, the participle *bio* ‘been’. An alternative strategy in this example would be to interrupt either the first or the second constituent, as in (7a) and (7b).

- (7a) [Zbog nekog **je**⁴ nepoznatog razloga] [telekran u
 [because.of some aux.past unknown reason] [telescreen in
 dnevnoj sobi] bio na neobičnom mjestu
 living room] been at unusual place
- (7b) [Zbog nekog nepoznatog razloga] [telekran **je** u
 [because.of some unknown reason] [telescreen aux.past in
 dnevnoj sobi] bio na neobičnom mjestu
 living room] been at unusual place

In fact, however, (7) was preferred to either (7a) or (7b) – the example comes from the Croatian translation of George Orwell’s novel *Nineteen Eighty-Four* – and it is natural to speculate on why the translator opted for version (7). This is where lexicalization, or entrenchment, becomes relevant.

Combinations such as *happy* + *-ness* are regarded by Lamb (1999: 169) and Langacker (2008: 19) as being retrieved from memory as prefabricated expressions. In a similar way, it seems likely that a Croatian combination such as *bio* + *je* is stored as a prefabricated expression and therefore readily available in the speech production process. The verb *biti* ‘to be’ is one of the most frequent verbs in the language. According to a Google search carried out on Croatian texts on January 20, 2012, the combination *udario ga je* ‘(did) hit him’ – as in example (5a) – occurred c. 665,000 times.⁵ By contrast, *bio je* ‘has been/ was’ occurred c. 30,100,000 times. Moreover, not only is *biti* one of the most frequent verbs, but it also frequently occurs in its participial form *bio/bila/bilo* (and the corresponding plural forms) in clause-initial position followed immediately by a clitic auxiliary. In a c. 5,500 word sample of the Croatian version of *Nineteen Eighty-Four* there were 22 examples of clause-initial participle + auxiliary combinations, of which 9 involved the verb ‘to be’. It would seem that the prefabricated expressions *bio je*, etc., are based on these clause-initial occurrences, where the clitic occurs at 2P. When, on the other hand, for reasons

⁴ The interruption of a prepositional phrase takes place within its noun phrase constituent, not between the preposition and the NP.

⁵ The shorter combination *udario je* ‘(did) hit’ occurred c. 353,000 times. As for why this combination was less frequent than the longer combination with the pronoun *ga* ‘him’, it is possible that the object of the verb *udariti* ‘to hit’ is more often ‘given’ than ‘new’ and therefore more often than not indicated by a pronoun.

of discourse structure, a participial form of *biti* occurs later in a clause, the existence of the prefabricated expression allows it to take its auxiliary along with it. In this way the auxiliary gets attached to a (later) verb rather than occurring at 2P. In the competition between attaching the clitic to whatever is in first position and attaching it to a later verb, the verb wins out in this instance because of the greater degree of lexicalization in the combination in question.

Support for this account of the facts comes also from Polish. As reported by Andersen (1987: 35), Rittel observed for this language (1975: 120, 146) that the earliest participles to attract person-and-number markers away from 2P to a later position in clauses were: *był*, *został*, *miał*, *mógł* and *chciał*, from the verbs meaning ‘be’, ‘become’, ‘have’, ‘be able to’ and ‘want’, which are among the most frequently used verbs in the language.

Transition A → B in (1) implies that the ability for a language to interrupt a clause-initial complex constituent is gradually lost. Reinkowski (2001) investigated the use of clitics in Serbian and Croatian throughout the 20th century by carrying out textual analysis on Serbian and Croatian newspaper articles from the years 1905, 1935, 1965 and 1995. Specifically, her data consisted of 1,000 sentences from each year for each of Serbian and Croatian (8,000 examples altogether). Table 1 gives the figures for interrupted clause-initial complex constituents in her data.

	1905	1935	1965	1995
Serbian	56	5	3	5
Croatian	164	114	57	215

Table 1. Clause-initial interrupted constituents in newspaper texts (based on 1,000 examples of clitics for each year and dialect/language)

Reinkowski’s figures reveal that, throughout the period in question, Croatian used more interrupted constituents than Serbian. This was supported by my own figures from the separate Serbian and Croatian translations of Orwell’s *Nineteen Eighty-Four*, where corresponding 5,500-word passages containing approximately 400 clitic clusters yielded 7 examples of interrupted constituents for Serbian and 16 examples for Croatian. We see also that the use of interrupted constituents was gradually declining throughout the 20th century in both Serbian and Croatian, in accordance with transition A → B of (1), at least until 1965. The texts for 1995 (after the break-up of Yugoslavia) revealed a big increase in the number of interrupted constituents in Croatian. In an earlier paper (2006: 286–7) I wrote that awareness of the fact that interrupted clause-initial constituents are a feature of Croatian more than of Serbian may have encouraged Croatian writers, in the new political situation, to employ the structure in question as a way of differentiating themselves linguistically from Serbs. At any rate, it would seem that the natural tendency for interrupted constituents gradually to give way to other structures has been reversed, at least for the time being, in Croatian.

Within the normal progression, however, whereby interrupted constituents are gradually lost, it must be the case that some structures die out before others; and an obvious hypothesis is that the most lexicalized structures would persist longest. A Google search on Croatian texts, carried out on August 1, 2009,⁶ suggested that interrupted versions of *sve to* ‘all that’ are lexicalized to a greater degree than interrupted versions of *ta žena* ‘that woman’. Specifically, the non-interrupted structure *ta žena je...* ‘that woman has (aux) / is ...’ was 1½ times more frequent than the corresponding interrupted structure *ta je žena...* By contrast, the interrupted structure *sve je to...* (all has/is that...) ‘all that has (aux) / is...’ was 6 times more frequent than the corresponding non-interrupted structure *sve to je...* Thus in an example such as (8) – taken again from *Nineteen Eighty-Four* – it is natural to use the interrupted structure *sve je to* rather than *sve to je*. Moreover, since it seems likely that the combination *utjerivalo je* has a rather low degree of lexicalization/entrenchment, the possibility of attaching the auxiliary in this instance to the (later) participle is highly unlikely. As before, we can talk in terms of competition, and again the position with the higher degree of lexicalization wins out, which in this instance is 2P.

- (8) [Cr] sve **je** to u čovjeka utjerivalo strahopoštovanje
 all aux.past that into human.being drove.in awe
 ‘all this was intimidating’

Additional light can be cast on the issues with which we have been concerned by considering the situation in Slovenian. Translations of Croatian examples (4)–(6) into Slovenian are given in (9)–(11), respectively, and the versions in (9a), (10a) and (11a), which preserve the Croatian word order by placing the clitics inside the clause-initial complex constituent, are ungrammatical:

- (9) [Sl] Moja sestra **je** zrasla v prelepo dekle
 my sister aux.past grown into very.beautiful girl
 ‘My sister has grown into a very beautiful girl’
- (10) [Sl] Eden od njih **ga je** udaril s pestjo
 one of them him aux.past hit with fist
 ‘One of them hit him with his fist’
- (11) [Sl] Naslednje leto **se bo** formirala ena liga
 next year self will form one league
 ‘Next year one league will be formed’

- (9a) [Sl] *Moja **je** sestra zrasla v prelepo dekle
 (10a) [Sl] *Eden **ga je** od njih udaril s pestjo
 (11a) [Sl] *Naslednje **se bo** leto formirala ena liga

⁶ The results are given in Bennett (2011: 63–4).

Also, corresponding to the sentences of Orwell's *Nineteen Eighty-Four* translated into Croatian as (7) and (8), the Slovenian translation has (12) and (13), respectively, neither of which contains an interrupted clause-initial constituent.

- (12) [SI] Iz neznanega razloga *je* bil telekran v dnevni sobi
 out.of unknown reason aux.past been telescreen in living room
 na neobičajnem mestu
 at unusual place
 'For some reason the telescreen in the living room was in
 an unusual position'

- (13) [SI] vse to *je* plašilo
 all that aux.past intimidated
 'all this was intimidating'

On the basis of such examples as (9)–(13), Bennett (2006: 280) concluded that Slovenian has already reached stage B of the diagram in (1), i.e., that it no longer has the possibility of interrupting clause-initial complex constituents.⁷ However, this opinion needed to be revised in view of subsequent information from a Google search on Slovenian texts. On the same occasion when Croatian texts were being searched for interrupted and non-interrupted occurrences of *sve to* 'all that' and *ta žena* 'that woman', Slovenian texts were also searched for the corresponding Slovenian expressions. Unsurprisingly, no examples were found in which the Slovenian for 'that woman', *tista ženska*, was interrupted by the clitic *je*. With regard to *vse to* 'all that', on the other hand, the results were unexpected. Although uninterrupted *vse to* certainly predominated (with c. 93,800 examples), there were nevertheless plenty of examples where this expression was interrupted (namely, c. 7,560). One such example is given in (14):

- (14) [SI] Vse *je* to povezano s financami
 all is this connected with finances
 'All this is connected with finances'

Such examples indicate that combinations such as *vse je to* still have some degree of entrenchment in Slovenian. They represent the residue of what was once presumably a rather more frequent structure in Slovenian. See also, in this connection, Stone (1996: 217) for examples of clitics interrupting the first syntactic constituent of a clause in the earliest Slovenian texts, the *Brižinski spomeniki* (Freising monuments).

⁷ Since the corresponding diagram in Bennett (2006) allowed for 'independent words' as stage A, stage B of (1) was, in fact, stage C of the earlier diagram.

SLOVENE CLITICS PROSODICALLY NEUTRAL

[This section was left unfinished by the author. Op. M. L. G.]

3. THE RELATIONSHIP BETWEEN GRAMMATICALIZATION AND LEXICALIZATION.

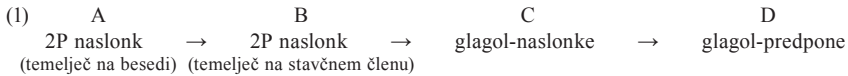
REFERENCES

- Henning ANDERSEN, 1987: From Auxiliary to Desinence. *Historical Development of Auxiliaries*. Ed. Martin Harris & Paolo Ramat. Berlin: Mouton de Gruyter. 21–51.
- David C. BENNETT, 2006: The Evolution of Clitic Systems: A Lexicalization Explanation. *LACUS Forum* 32, 279–88.
- , 2011: Towards a Cognitively Realistic Account of Clitics. *LACUS Forum* 36, 55–72.
- Laurel J. BRINTON, Elizabeth Closs TRAUGOTT, 2005: *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joan BYBEE, 2007: *Frequency of Use and the Organization of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- , 2010: *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jerzy KURYLOWICZ, 1975: The Evolution of Grammatical Categories. *Esquisses Linguistiques* 2, 38–54. (Originally publ. in *Diogenes* 1965: 55–71.)
- Sydney M. LAMB, 1999: *Pathways of the Brain: The Neurocognitive Basis of Language*. Amsterdam: John Benjamins.
- Ronald W. LANGACKER, 1999: *Grammar and Conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter. (Cognitive Linguistics Research, 14.)
- , 2008: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Christian LEHMANN, 2002: New Reflections on Grammaticalization and Lexicalization. *New Reflections on Grammaticalization*. Ed. Wischer, Ilse & Gabriele Diewald. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1–18.
- George ORWELL, 1949: *Nineteen Eighty-Four*. London: Martin Secker & Warburg.
- , 1984: *Croatian translation by Antun Šoljan*. Zagreb: August Cesarec.
- , 1984: *Serbian translation by Vlada Stojiljković*. Belgrade: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- , 1984: *Slovenian translation by Alenka Puhar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Teodozia RITTEL, 1975: *Szyk członów w obrębie form czasu przeszłego i trybu przypuszczającego*. Wrocław: Ossolineum.
- Gerald STONE, 1996: Word Order in the Freising Texts. *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ed. Janko Kos, Franc Jakopin, Jože Faganel. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 213–24.

Elizabeth Closs TRAUGOTT, Ekkehard KÖNIG, 1991: The Semantics-Pragmatics of Grammaticalization Revisited. *Approaches to Grammaticalization*. Ed. Elizabeth Closs Traugott & Berndt Heine. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. (Typological Studies in Language, 19). Vol. 1. 189–218.

GRAMATIKALIZACIJA, LEKSIKALIZACIJA IN POGOSTNOST – DOKAZI NA
PODROČJU NASLONK

Nedokončan prispevek, ki je obenem avtorjevo zadnje delo, se osredotoča na postavitev naslonk v slovenščini in bosanščini/hrvaščini/srbščini v širšem slovanskem kontekstu, pri tem pa želi podati panhrono razlago razlik pri postavitvi elementov v obravnavanih jezikih. V predhodnih prispevkih je avtor obravnaval diahrono napredovanje v (1), kjer '2P' pomeni 'drugo mesto' s končnim ciljem odkrivanja mehanizma, ki je podlaga za razvoj.

Sledijo primeri štirih stopenj od A do D:

- (A) [La] [Populus [se] romanus] erexit
ljudje se Rimljani povzpeli
'Rimljani so se povzpeli (npr. duhovno)'
- (B) [Sl] [Iz neznanega razloga] [je] [vedno] [v mislil v], da ...
- (C1) [Fr] [Chaque jour] [Marie] [les lui] [v donne v] <glagol-proklitike>
vsak dan Marija jih mu daje
'Vsak dan mu jih Marija daje'
- (C2) [Fr] [v Donnez v] - [les - lui] ! <glagol-enklitike>
Daj jih mu
'Daj mu jih!'
- (D) [Fr] J' espère qu' il ne [v parl-] [era]v pas trop vite <glagol-pripona>
Jaz upam da on ne... govoriti prihod.3.os.ed. ...ne preveč hitro
'Upam, da ne bo govoril prehitro'

Predpostavljeno je, da (1) predstavlja homogen diahron proces in ne treh ločenih prehodov ter da je to odvisno od stopnje *leksikalizacije* ali ukoreninjenosti v posebnem 'gostitelju' in kombinacijah naslonk. Zastavlja se vprašanje, ali ne bi bilo (1) bolje opisati kot *gramatikalizacijo*. Kratek odgovor na to vprašanje je, da sta prisotni tako leksikalizacija kot gramatikalizacija. Preostanek prispevka temelji na razširitvi tega odgovora. V prvem delu je obravnavano napredovanje (1) v smislu gramatikalizacije, v drugem delu pa v smislu leksikalizacije. Tretji del, ki ni dokončan, je bil namenjen obravnavi odnosa med gramatikalizacijo in leksikalizacijo, sprva v povezavi z napredovanjem v (1), nato še na splošno.

**Postscript to “Grammaticalization, Lexicalization, and Frequency:
Evidence from Clitics” and Tribute to David C. Bennett**

The preceding article is an unfinished work by David C. Bennett, who retired in 2002 from a long and productive career as a researcher and lecturer at the famed School of Oriental and African Studies (SOAS), London, where he had served as head of the Department of Linguistics (1989–1993). He studied German and French as well as earned his MA in phonetics at the University College, London, and then went on to earn his Ph.D. in linguistics from Yale University in 1969. At Yale he learned Chinese and taught the structure of the language, as well as other subjects, there, at the University College of London, and finally, served more than 30 years at the SOAS (C. Bennett 2013).⁸

* * *

*As a graduate student in Slavic linguistics moving from an interest in Russian and Czech linguistics to Slovene and (then) Serbo-Croatian, I used to scour journals in the UCLA research library for pedagogical and scholarly articles on these languages, which I was just learning, in the throes of youthful passion, almost simultaneously. Among the articles that I found that met both my language-learning and intellectual needs at the time was an article by David C. Bennett, “Towards an Explanation of Word-Order Differences between Slovene and Serbo-Croat” (1986, *The Slavonic and East European Review*, 64/1 (1986): 1–24), which struck me as a superbly lucid explanation of the knotty problem of clitic-ordering, a problem that is simultaneously a bane to the struggling language-learner and a rich area for investigation for the student of linguistic structure. Although David and I shared an interest in these two languages, we had never met, most likely because his intellectual circles were more general-linguistics oriented (he regularly attended meetings of LACUS, the Linguistic Association of Canada and the United States) and his language expertise ranged far beyond Slavic – among other things he was an expert in Chinese.*

I was both pleased and saddened to be surprised by receiving a friendly e-mail from him with the subject header “Accent-shift and clitic-status” in the summer of 2013, to be precise, on 30 June. Pleased because I was hearing, out of the blue, from one of my early linguistic heroes; saddened, of course, by simultaneously receiving the news that he was struggling with cancer. His letter immediately exuded personal warmth, while conveying matters both professional and personal. David was of that generation that had not yet forgotten the epistolary art:

Dear Marc (if I may so address you),

From one point of view this will certainly be the strangest e-mail you have ever received (but otherwise I think I shall be pretty lucid and able to ask you a question that you may well be able to answer, on the basis of your past research on Slavic languages).

The strangeness: I am right now in a lot of pain. It is 03:00 in London, England, where I live, and I can't sleep. I need, therefore, to do something – anything – to keep me occupied, so that I don't just sit here in the middle of the night moaning with pain. It occurred to me to write to you!

OK, so we should now both forget my pain, and I will outline my question.

⁸ Chris Bennett, David Bennett Obituary. *The Guardian*, 14 August 2013. Electronic edition. [<http://www.theguardian.com/education/2013/aug/14/david-bennett-obituary>]

Background

Although I worked, until retirement, at the School of Oriental and African Languages (of the University of London), a lot of my research has been on Slavic (or, as we Brits tend to say, Slavonic) languages. There's an easy explanation for this. My wife – from former Yugoslavia – had a Slovene father (from Gorenjsko) and a Croatian mother (from Sumartin, on the island of Brač). So for many of the summers of our 48-year (so far) marriage, we used to go on holiday in a camper-van (with our 4 kids, until they became too old to want to accompany us) to both Gorenjsko and Split / Brač. I wanted to be able to communicate with friends and relatives in both places, so had to try to learn both Slovene / Slovenian and Croatian. As a general linguist (first degree in German and French), I was obviously struck by systematic differences between the two languages, e.g., in word order. And the word order differences involved, for instance, clitics.

[...]

What followed were several delightful (and at times heart-breaking) e-mail exchanges, from his side always in classic form and beautifully formatted (as though hinting at what I imagine would have been, some twenty years earlier, Edwardian penmanship on classic airmail stationery). We discussed his ideas about the relationship of clitic-ordering in Slovene and the diachrony of Slovene accent shifts (the professional reason for his e-mail), but also moved on to family matters and the remarkable parallels in our lives and careers – we had both married Slovene women and managed to combine our professional interests with bi-cultural family lives; and we shared a predilection for non-formal, non-Chomskyan approaches to linguistic problems, preferring more empirically-grounded work. Although it was obvious that he was in agony and taking heavy doses of painkillers, his prose remained lucid, upbeat, and focused – his strong intellect shone through brilliantly.

On 2 July David responded to my message in which I attempted to give him some background on South Slavic accentology, along with some references, so that he could finish up the paper he had been working on.

Dear Marc,

*What a fantastic, and lovely, reply – and sent off so (unexpectedly) soon! I had been trying to work out what the time might be in Kansas, and predict by when I might perhaps hope to get a reply. Brilliant that you are in Slovenia right now, and that you are already at your computer by 06:00. You say 'I don't have much in the way of reference material at hand' but you've nevertheless been able to send me a couple of PDFs and the Baerman citation; and, on the basis of your (obviously) very considerable general knowledge of the Slav(on)ic family of languages, you've already put me out of the misery of some of my (non-Slav(ic)ist's) shaky speculation. For instance, on the basis simply of my knowledge of the BCS and Sln pronunciation of lots of examples such as prijatelj, I had just **guessed** that Sln had undergone an accent shift, whereas BCS had just kept the 'original' position of the accent!! That was obviously naive. The situation is much more complex, because (as you have pointed out) BCS has also been affected by (e.g.) the neo-Štokavian accent shift. [From now, I'll stop my silly practice of trying to include both Brit. Eng. and Am. Eng. terminology. I'll stick with Brit. Eng.] As for 'flaws' of your ... Historical Phonology ... book, I like books to have an index of topics, and it would have been nice if I could have checked at the outset whether terms such as 'clitic', 'enclitic' and 'proclitic' are discussed in it. Nevertheless, I have found your book instructive and useful. Also, points made in your reply have – as said above – rescued me from some of my naivety. With regard to accent shift, it's very sensible to use the (unambiguous) terminology 'to the left' or 'to the right'. (I may even have been confused over the*

meaning of ‘advancement’!) In any case, what I had **guessed** was that in the history of Slovene there has been a shift to the right. Whatever may have occurred in Slovene, it seems that what was more important was a shift to the left in the history of Štokavian.

/.../

What gave me the idea for the paper I am writing right now was a comment / question of one of the audience in a talk I gave at SOAS a couple of years ago on much of the material of the first paper. /.../ The comment was: Isn’t the progression A–D⁹ a case of ‘grammaticalisation’ rather than ‘lexicalisation’? I soon realised that it is BOTH. So the new paper starts by discussing the respects in which A–D involves grammaticalisation. Then it discusses the respects in which it involves lexicalisation. Then it tackles the question of the relationship between grammaticalisation and lexicalisation on the basis of my data. This part isn’t yet written but I know what the crucial point will be, so it won’t take long. In fairly obvious ways A–D involves grammaticalisation. However, the mechanism whereby, with time, 2P clitics become verb-clitics (ending with a system such as that of Bulgarian and Macedonian) is the frequency-induced lexicalisation process. So in the case of my data, lexicalisation triggers grammaticalisation. The final part of the paper (not yet considered at all) will look at other examples of grammaticalisation, to see whether they, too, might conceivably have been triggered by lexicalisation. It is no doubt a bit naive of me (again) to half-hope that this might be the case. However, should it by any chance be the case – which it probably won’t be – I might finish the paper by writing that there’s a vast literature by now on grammaticalisation but relatively little on lexicalisation ... yet, amusingly, lexicalisation is actually what triggers grammaticalisation.

His “shaky speculation” and “naivety,” were, of course, reflections of his polite modesty. Although he had spoken of collaboration on the paper, I felt far more unqualified on his territory than he on mine and I could not have done more than help with some contextualization. Our collaboration on the paper might have worked out, had he survived longer and we had had sufficient time to discuss and understand how each of our areas of specialization might have been brought together to help answer the questions that engaged him. However, after our exchange in early July, the next message revealed that the month of July had not gone well with his health. Nearly a month passed before I received the following message, dated 27 July:

Dear Marc

Many thanks for another lovely letter. I would like, after all, to avail myself of the possibility of publishing in your journal.

Unfortunately, I will not be well enough to deliver the paper via Skype at the LACUS conference after all.

I am currently in hospital and hoping to rebuild my strength in the coming weeks.

I will be in touch again.

Lep pozdrav,

David

⁹ See the first page of his paper (*Slavia Centralis* 2013/2: 5) for the examples corresponding to A–D.

The next message I received was from his son, Chris, who reported to me on 6 August that David had passed away on 1 August. Although I am pleased to be able to fulfil David's wish to publish his paper in Slavia Centralis (Chris was kind enough to retrieve it from David's computer), I regret that it remains unfinished and I was unable to know sufficiently well how he would have wished our collaboration to bring the problem to resolution. Nevertheless, the first half of the article lays out the problem well and was already polished (he was, as we have noted, a talented writer), and the seeds of his ideas are presented in the comments above. I am certain that David would share my wish that a future scholar will pick up the baton and run with it.

Although our acquaintance was brief and mediated by electrons, I consider myself very fortunate to have had the opportunity to have an exchange of ideas and personal anecdotes with a person of great warmth and humor as well as a formidable intellect, whose creative spark continued to his final days. May his memory be bright.

Marc L. Greenberg¹⁰

¹⁰ Marc L. Greenberg, Slavic Languages & Literatures, University of Kansas, 1445 Jayhawk Blvd., USA – Lawrence, KS 66045-7594, mlg@ku.edu

Empirične paremiološke raziskave tipov ekvivalentnosti in suprasemantičnih razlik v slovenščini in slovaščini

PETER ĐURČO, MATEJ METERC

*Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, Námestie J. Herdu č. 2,
SK – 917 01 Trnava; Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta,
Račianska 59, SK – 813 34 Bratislava, durco@vyrnk.net;
Jesenice, matej.meterc@gmail.com*

SCN VI/2 [2013], 20–36

Slovensko in slovaško paremiologijo primerjamo s pomočjo Đurčeve tipologije frazeoloških ustrezníc in medjezikovnih suprasemantičnih razlik. Osnova za primerjavo je paremiološki minimum petdesetih najbolj poznanih slovenskih pregovorov, ki je nastal s široko demografsko raziskavo. Pogostnost slovenskih enot in njihovih slovaških ustrezníc smo preverili v jezikovnih korpusih. Razmišljamo, kako so tipi suprasemantičnih razlik medsebojno povezani.

Slovene and Slovak paremiology are compared with the help of Đurčo's typology of phraseological equivalents and interlingual suprasemantic differences. The basis for the comparison is the paremiological minimum of the most well-known Slovene proverbs, which was determined with a demographic survey. The frequency of the Slovene units and their Slovak equivalents were checked in language corpora. The study also explores how different types of suprasemantic differences are interconnected.

Ključne besede: paremiološki minimum, empirična paremiologija, pregovori, frazeološke ustreznice, suprasemantika

Key words: paremiological minimum, empirical paremiology, proverbs, phraseological equivalents, suprasemantics

1 Ekvivalentnost in empirične raziskave

Prednost nove tipologije frazeoloških ustrezníc (Đurčo 2012: 93) je v primerjavi z dosedanjimi tipologijami (Korhonen 2007: 575, Hallsteinsdóttir-Farø 2010: 126) v tem, da je zasnovana na modelu osnovnih logičnih odnosov oziroma

ne izhaja le iz opazovanja naključno izbranih primerov. Ta model je na ravni leksikologije uspešno apliciral Dolník (1987: 129–131). Osnovne tipe ekvivalentnosti, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju, lahko proučujemo v okviru enega jezika ali pa jih uporabimo za medjezikovno primerjavo, kot je to v našem primeru v okviru slovaške in slovenske frazeologije. Tem tipom je Đurčo dodal nabor tipov suprasemantičnih razlik. Tipologijo bomo soočili s podatki, ki smo jih pridobili s široko demografsko raziskavo poznanosti slovenskih paremij¹ s spletnim vprašalnikom na naslovu *www.vprasalnik.tisina.net*, ki je bil predstavljen na konferenci Europhras v Mariboru (Meterc 2013, v tisku). Izhodiščni korpus paremij za vprašalnik je bil narejen z upoštevanjem vrste metodoloških postavk (Grzybek, Baur, Chlosta 1996: 164–165). Izbira virov zanj ustreza primerljivi raziskavi v slovaščini.

Đurčeva raziskava (2002: 51–52) je zaradi večjega števila uporabnih virov zajela več (2834) enot kot slovenska, vprašanja pa so bila identična. Anketo je v celoti izpolnilo 42 oseb. V slovenski raziskavi smo 918 paremij izpisali iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in *Frazeološkega slovarja v petih jezikih* iz leta 1960. Kljub temu da je bila obdelava frazeološkega gradiva v obeh slovarjih deležna kritike (Suhadolnik 1961: 205, Kržišnik 1988: 143–144, Logar 2001: 147), smo se zanj odločili zaradi pomanjkanja drugih slovarskih virov. Zbirke, kakršna je Bojčeva (1987), uporabljamo le kot sekundarne vire. Kot sekundarni vir uporabljamo tudi edine sodobnejše terensko zbrane podatke iz raziskave Marije Makarovič (1975). Ta predstavlja pomembno sondo, kot poudarja Grzybek (2008: 24–25), ocenjujemo pa, da tudi precej omejeno, saj izhaja le iz stotih intuitivno izbranih enot. Ta zamejitev je verjetno zmanjšala razpon enot, ki so jih dodali nekateri izmed 64 anketirancev. Naš demografski vprašalnik je od 21. aprila do 13. oktobra 2012, ko smo podatke zamrznili za prvo različico minimuma, ocenilo 316 oseb.² Paremije smo anketirancem prikazovali v celoti po metodološkem principu FTP (full text presentation). Za prikaz polovice enote po principu PTP (part text presentation) se nismo odločili glede na razprave o prednostih in pomankljivostih teh dveh in sorodnih pristopov (Grzybek, Chlosta 2008: 97–98). Vsako enoto je anketiranec ocenil z enim izmed naslednjih odgovorov: 1. poznam in uporabljam, 2. poznam, a ne uporabljam, 3. ne poznam, a razumem, 4. ne poznam in ne razumem in 5. poznam varianto (z vpisom variante). Za vprašalnik nismo izbrali nobenega izmed obstoječih spletnih orodij, temveč smo pripravili lastno orodje, ki je potrebam raziskave prilagojeno tako, da lahko rezultate razvrščamo s filtri po enem demografskem podatku ali po več podatkih o anketirancih (starost, spol, izobrazba, narečna skupina ob rojstvu ter narečna skupina sedanjega bivališča).

¹ Izhodiščni korpus za paremiološki minimum in optimum smo omejili na pregovore in reke. Ostale tipe paremij, npr. uganke, v raziskavo nismo vključili.

² Najstarejši anketiranec se je rodil leta 1933, najmlajši leta 2000. Prihajajo z vseh koncev Slovenije in tudi iz zamejstva ter drugod iz tujine. Zastopane so vse stopnje izobrazbe od prve do osme.

Prikaz šestnajstih osnovnih tipov ekvivalence bo temeljil na paremiološkem minimumu petdesetih najbolj poznanih slovenskih paremij in na njihovih slovaških ustreznicih.³ Ideja minimuma, ki jo je prvi predstavil Permjakov (1988: 143, 1989: 92–93), ostaja ena izmed osrednjih tem sodobne frazeologije, saj teži k razmejitvi aktivnega in pasivnega frazeološkega fonda. Različni raziskovalci k njej pristopajo različno. Čermák (2003: 29–31) je tako minimum določil po pogostnosti enot v češkem korpusu, Grzybek in Chlosta (1996: 162–163) sta raziskala poznanost hrvaških in nemških paremij z anketiranjem, ruski frazeolog Mokijenko (2012: 83) pa zagovarja tezo o gibljivem območju minimuma. Wolfgang Mieder (1997: 406, 2004: 127–129) poudarja, da je kljub množici različnih pristopov seznam aktivno rabljenih pregovorov v posameznem jeziku smiseln cilj. Pogostnost trisotih najbolj znanih pregovorov določamo v korpusu FidaPLUS, pogostnost enakega števila slovaških enot pa v SNK (Slovenský národní korpus). Podatki o poznanosti in pogostnosti so ključni za raziskovanje suprasemantičnih razlik med frazeološkimi enotami, ki ga bomo približali v drugem delu razprave. Upoštevamo pomemben metodološki napotek sodobne frazeologije o poznanosti in pogostnosti kot dveh ločenih fenomenih s krožnim medsebojnim vplivanjem (Grzybek, Chlosta 2008: 96). Jedro gradiva za medjezikovno primerjavo sta izhodiščna korpusa za slovaški (Ďurčo 2002: 52) in slovenski (Meterc 2013: 363) paremiološki optimum. Paremiološki optimum je Ďurčeva metodološka nadgradnja minimuma, saj prikaže presečišče najbolj pogostih in najbolj poznanih enot (Ďurčo 2006: 17). Dodatno gradivo črpamo s portala *Sprichwort-Plattform* ter iz slovarja *Krátký slovník slovenského jazyka* (v nadaljevanju: KSSJ).

Opisali in prikazali bomo distribucijo tipov ekvivalentnosti med petdesetimi najbolj poznanimi slovenskimi enotami in njihovimi slovaškimi ustreznici. Poleg pregleda osnovnih šestnajstih tipov medjezikovnih ustreznici in nekaterih tipov suprasemantičnih razlik, za katere smo podatke pridobili s pomočjo demografske in korpusne raziskave, želimo razmisliti, kakšne raziskave bi v prihodnosti lahko sistematično opisale preostale tipe suprasemantičnih razlik.

2 Sistemskolingvistična ekvivalentnost

Frazeološke enote s sistemskolingvističnega vidika vstopajo v naslednje binarne opozicije oblike in pomena: identitete (I), privativne (P), ekvipolentne (E) ali gradualne (G) opozicije ter disjunkcije (D). Gradualno opozicijo smo izločili iz razmerij oblike in pomena ter jo vpeljali v suprasemantične odnose, saj gre ravno pri njih za mero intenzivnosti zaznamovanosti (Ďurčo 2012: 93). Razmerje med obliko in pomenom dveh frazeoloških enot se tako lahko pojavlja v naslednjih možnih kombinacijah:

³ Za minimum bi lahko izbrali tudi večje število enot, urejenih glede na njihovo poznavanje pri govorcih. Seznam petdesetih enot se nam zdi dovolj obsežen za prikaz distribucije tipov ekvivalentnosti.

FI FI FI FI FP FP FP FP FE FE FE FE FD FD FD FD
SI SP SE SD SI SP SE SD SI SP SE SD SI SP SE SD

Na ravni oblike in pomena si pri nekaterih tipih stojijo nasproti enaki tipi opozicij, pri nekaterih bližnji, pri drugih pa nesorodni. Zato ločimo popolnoma simetrične, delno simetrične, delno asimetrične in asimetrične tipe. Podrobneje smo ta razmerja medjezikovne ekvivalence že opisali (Đurčo 2012a: 93–94).

2.1 Slovenski paremiološki minimum in sistemskolingvistična ekvivalentnost s slovaškimi enotami

Na najvišjem mestu v slovenskem minimumu je enota *Kdor išče, najde*, ki jo pozna 99,7 % anketirancev, na zadnjem pa enota *Dobrota je sirota*, ki jo pozna 98,4 %.⁴ Večini enot iz slovenskega paremiološkega minimuma (36 enotam) smo našli po eno ustreznico, devetim dve, dvema tri in eni štiri ustreznice. Skupaj smo jih našli 68. Med njimi jih je 12 iz nabora 50 najbolj poznanih slovaških enot, nadaljnjih 34 iz nabora 500 najbolj poznanih in 23 iz sekundarnih virov. K temu ne prištevamo dveh s frazemske strukturne ravni.⁵ Problem transformacij in njihove recepcije pri govornicah smo že obravnavali (Meterc 2012: 325).

Enota paremiološkega minimuma	FISI	FPSI	FESI	FESP	FESD	FDSI	FDSP	FDSE
1. <u>Kdor išče, najde.</u>	1							
2. Počasi se daleč pride.			1					
3. <u>Več glav več ve.</u>			1					
4. Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima.			1					
5. Po toči zvoniti je prepozno.						2		
6. <u>Čas celi srčne rane.</u>				1			1	
7. <u>Lepa beseda lepo mesto najde.</u>								1
8. Zarečenega kruha se največ poje.						1		
9. Klin se s klinom izbija.			1					
10. Denar je sveta vladar.			1					
11. <u>Zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača.</u>						1		
12. Jabolko ne pade daleč od drevesa.	1						2	
13. <u>Za malo denarja malo muzike.</u>	1							

⁴ 24 anketirancev (7,6 %) je navedlo *Kdor išče, ta najde*, kar je signal, da v rabi prevladuje varianta z zaimkom.

⁵ Gre za frazema *kuť železo zahorúca/kým je horúce ter prísť k niečomu ako slepá/slepé kura k zrnu* iz KSSJ.

14. Pes, ki laja, ne grize.	1						
15. Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha.		1					
16. Kdor čaka, dočaka.	I*				1		
17. Rana ura – zlata ura.	I*				3*		
18. Kdor drugim jamo koplje, sam vanjo pade.		1					
19. Iz te moke ne bo kruha.			I*				
20. Kar se Janezek nauči, to Janez zna.			I*				
21. Kdor se zadnji smeje, se najslajše.			1				
22. Kar danes lahko storiš, ne odlašaj na jutri.	1						
23. Prijatelja spoznaš v nesreči.	1						
24. Boljši je vrabec v roki kakor golob na strehi.			1				
25. Enkrat ni nobenkrat.			I*				
26. Vsi za enega, eden za vse.	1						
27. Najprej štalica, potem kravica.					1 I		
28. Vaja dela mojstra.	I*				I*		
29. Bolje pozno kot nikoli.	1						
30. Ljubo doma, kdor ga ima.							1
31. Pri enem ušesu mu gre noter, pri drugem pa ven.			I				
32. <u>Ni vse zlato, kar se sveti.</u>	1						
33. Kdor z malim ni zadovoljen, velikega vreden ni.						I*	
34. Ne hvali dneva pred večerom.	1		1				
35. Tudi slepa kura včasih zrno najde.			1				
36. <u>Brez muje se še čevelj ne obuje.</u>					1		
37. Saj nisva skupaj krav pasla.			1				
38. Kuj železo, dokler je vroče.	I*						
39. V tretje gre rado.			I				
40. <u>Kdor prej pride, prej melje.</u>	1		1				
41. <u>Pametnejši odneha.</u>			1				
42. Vse ob svojem času.					1		
43. Konec dober, vse dobro.	1						
44. Kdor visoko leta, nizko pade.		I*	1				
45. Pustimo času čas.					1 I		
46. Laž ima kratke noge.	1						

47. Kadar mačke ni doma, miši plešejo.			2		1*			
48. Ura teče, nič ne reče.			1					
49. Hiti počasi.	1					1		
50. Dobrota je sirota.						1	1	

Legenda: Podčrtanim enotam smo našli ustreznice v slovaškem minimumu 50 najbolj poznanih paremij. Števila v poševnem tisku so ustreznice, najdene v sekundarnih virih izven nabora 500 najbolj poznanih slovaških paremij. Z zvezdico označujemo slovaške ustreznice z opazno diasistemsko razliko.

2.2 Posamezni tipi ekvivalentosti

Z dosedanjimi raziskavami med slovaškim, ruskim in nemškim (Đurčo 2012: 93–94) ter med slovaškim in slovenskim gradivom smo odkrili primere, ki so potrdili 14 izmed 16 teoretično možnih tipov. Iz primerjave slovenskega in slovaškega paremiološkega gradiva lahko približno ocenimo, kateri tipi so bolj pogosti in kateri manj. Bolj natančno sliko bo prinesla primerjava slovenskega paremiološkega optimuma s slovaškim. Ta primerjava bo omogočila ugotavljanje distribucije tipov po intervalih glede na pogostnost in poznavanje paremij hkrati.

V okviru slovenskega minimuma in njegovih slovaških ustreznic smo našli polovico tipov (8 od 16). Med pogostejše zastopanimi tipi je največ leksikalno-transpozicijske variantnosti (21), sledita idionimija in sinonimija (obe po 18), ekstenzivna in intenzivna hipernimija (4), formalna variantnost (3) ter ekvipolentna sinonimija (2), z enim primerom pa sta zastopani tudi specifikacija in neprava paronimija.

2.2.1 Idionimija (FI:SI)

Idionimija je binarna opozicija formalne in semantične identičnosti frazeoloških enot. Obravnava jo tudi Čermák (1983: 210). Primer zanjo sta enoti *Pes, ki laja, ne grize* in *Pes, ktorý breše, nehryzie*.

2.2.2 Formalna variabilnost (FP:SI)

Formalna privativna opozicija in semantična identiteta pomenita, da se pomen-sko enaki enoti razlikujeta po obliki sestavin. Primera za to sta enoti *Kdor visoko leta, nizko pade* in *Kto vysoko lieta, nizko padá*. V slovaški paremiji sta oba glagola nedovršna.

2.2.3 Leksikalno-transpozicijska variabilnost (FE:SI)

Pri leksikalno-transpozicijski variabilnosti gre za formalno ekvipolentno opozicijo in semantično identiteto. Paremiji *Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje* in *Kto sa smeje naposledy, ten sa smeje najlepšie* imata z vidika oblike razen skupnih sestavin tudi različne, pomensko pa sta identični.

2.2.4 Formalno-semantična specifikacija (FE:SP)

Odnos formalne ekvipolentne in semantične privativne opozicije pomeni, da imata enoti razen skupnih tudi različne sestavine, pomensko pa se razlikujeta le v eni sestavini. Slovenska paremija *Čas celi srčne rane* v primerjavi s slovaško *Čas všetko zahojí* (dobesedni prevod: čas vse zaceli) izraža ožji pomen.

2.2.5 Prava medjezikovna sinonimija (FD:SI)

Pravi sopomenski frazeološki enoti imata različno strukturo sestavin, pomensko pa sta identični. Primer sta slovenska enota *Brez muje se še čevelj ne obuje* in slovaška enota *Bez práce nie sú koláče*.

2.2.6 Ekvipolentna sinonimija (FD:SE)

Formalna disjunkcija in semantična ekvipolentna opozicija tvorita ekvipolentno sinonimijo. Taka sinonima sta *Lepa beseda lepo mesto najde* in *Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva* (dobesedni prevod: kakor do gore kličeš, tako z nje odmeva). Po obliki se popolnoma razlikujeta, imata skupne semantične sestavine (sorazmernost v človeških odnosih), poleg njih pa tudi razlikovalne (pri slovenski gre za govorno dejanje in poudarjanje vljudnosti).

2.2.7 Ekstenzivna ali intenzivna hipernimija (FD:SP)

Formalna disjunkcija in semantična privativna opozicija nastopata pri različno motiviranih frazeoloških enotah, ki sta v razmerju nadpomenke in podpomenke. Obliki enot tega tipa se popolnoma razlikujeta, pomen pa le po eni sestavini. Slovenska enota *Jabolko ne pade daleč od drevesa* ima v odnosu do ustreznih *Aká matka, taká Katka, taká celá jej čeliadka* in *Aký otec, taký syn, aké drevo, taký klin* širši pomen, ker ne določa spola.

2.2.8 Neprava medjezikovna paronimija (FE:SD)

Za ta tip je značilen odnos formalne ekvipolentne opozicije in semantične disjunkcije. Frazološki enoti imata poleg enakih formalnih sestavin tudi drugačne, na semantični ravni pa nimata nič skupnega. Primer je odnos med slovenskim pregovorom *Ko mačke ni doma, miši plešejo* in slovaškim *Nemajú myši každý deň bál*. V zbirki Zatureckéga (1896: 207) je slovaška enota navedena v poglavju »nestalnost sreče«. Je zastarela enota in po pomenu blizu slovenski *Ni vsak dan nedelja/praznik*.

2.2.9 Ekstenzivna divergenca (FI:SP)

Binarno opozicijo formalne identitete in semantične privativne opozicije dveh frazeoloških enot lahko označimo kot medjezikovno ekstenzivno divergenco. Med prvimi petdesetimi najbolj poznanimi slovenskimi paremijami in njihovimi slovaškimi ustreznici na ta tip (in na preostale tipe, opisane v nadaljevanju) nismo naleteli. Polisemantična enota *Kakor ti meni, tako jaz tebi* ima v slovaščini monosemantično ustreznico *Ako ty mne, tak ja tebe*. Ta izraža le negativno, medtem ko slovenska lahko izraža tudi pozitivno vrednotenje.

2.2.10 Intenzivna divergenca (FI:SE)

Pri tem tipu gre za binarno opozicijo formalne identitete in ekvipolentne semantične inkluzije. Formalno identični enoti se delno razlikujeta v sestavi in naravi semantičnih sestavin. Slovaški pregovor *Potkany opúšťajú loď* opisuje strahopetnost ljudi v kritični situaciji in opustitev skupnega prizadevanja za rešitev, slovenski idiom *Podgane zapuščajo ladjo* pa pomeni tudi, da gre za strahopetno dejanje oseb, ki so odgovorne za nastalo situacijo.

2.2.11 Medjezikovna homonimija (FI:SD)

Binarno opozicijo formalne identitete in semantične disjunkcije označujemo kot medjezikovno homonimijo. Razlikujemo pravo in nepravo medjezikovno homonimijo. Nepravi medjezikovni homonim je jezikovna vzporednica, ki je dobesedni prevod izhodiščne enote in ji v drugem jeziku lahko pripišemo zgolj potencialni pomen v konkretni govorni situaciji. Dobesedni prevod paremije *Keď neprší, aspoň kvapka* v slovenščino *Če ne dežuje, vsaj kaplja* opisuje vreme, slovaški pregovor pa poudarja pomen skromnosti. Pravi homonimi so ustaljene jezikovne vzporednice z drugačnim pomenom. Primer poznamo iz primerjave nemških in slovaških paremij (Đurčo 2012a: 97). Za primer homonimov v slovenščini lahko navedemo frazem (*biti*) *osje gnezdo* in *osje gnezdo* kot oznako za vrsto peciva.

2.2.12 Formalno-semantična mutacija (FE:SE)

Odnos formalne in semantične ekvipolentne opozicije pomeni, da imata dve frazeološki enoti razen skupnih formalnih sestavin tudi drugačne sestavine, prav tako pa je s semantičnimi sestavinami. Pomen slovaške enote *Ked' je somárovi dobre, ide na lad tancovat'* (Ko je oslu dobro, gre na led plesat) je po KSSJ: človek si pogosto sam povzroča težave. Podobno situacijo opisuje slovenska enota *Osel gre samo enkrat na led*. To semantično jedro je pri slovenski enoti dopolnjeno s sestavino enkratnega dejanja, pri slovaški pa s trditvijo, da človek nepremišljeno ravna v situaciji, ko mu gre dobro.

2.2.13 Prava paronimija (FP:SD)

Binarni odnos formalne privativne opozicije in semantične disjunkcije pomeni pravo paronimijo. Dve frazeološki enoti se formalno razlikujeta le po eni sestavini, s semantičnega vidika pa nimata nič skupnega. Odnos prave paronimije je med slovensko enoto *Naj ne ve tvoja levica, kaj dela desnica* in slovaško *Pravica nevie, čo robí ľavica*. Prva enota izraža napotek, naj se človek ne hvali z dobrimi deli, kar potrjujejo tudi primeri, najdeni v korpusu FidaPLUS. Druga enota opisuje neskladno delo. Primeru smo se posvetili v članku o antonimiji (Meterc 2013: 367).

2.2.14 Idiosinkrazija (FD:SD)

Idiosinkrazija je nasprotje idionimije, saj se disjunkcija pojavlja tako na formalni kakor tudi na semantični ravni. Ko v jeziku obstaja frazeološki izraz, ki v drugem nima frazeološke ustreznice, ga lahko interpretiramo le eksplicitno. Tak je slovenski pregovor *Če greš na Dunaj, pusti trebuh zunaj*. Pogosto gre za enote s sestavinami, ki so vezane na specifična geografska okolja in zgodovinske okoliščine. Slovaški pregovor *Zaživa v Bystrici, po smrti v nebi* izraža sloves Banske Bystrice, ki je bila nekoč bogato rudarsko mesto.

2.2.15 Formalno-semantična modifikacija (FP:SP)

Binarni odnos formalne in semantične privativne opozicije je situacija, ko se enoti formalno in semantično razlikujeta le po eni specifični sestavini. Po Dolniku (1987: 132) gre v okviru leksikalnih enot za modifikacijo, ki privede npr. do kategorije deminutivnosti. Z večanjem števila raziskav se bo nabor primerov še povečeval. Zaradi ogromnega nabora nestavčnih frazemov in možnosti uporabe tipologije znotraj enega jezika, ni izključeno, da bosta v prihodnosti potrjena tudi ta in naslednji tip.

2.2.16 Formalno-semantična derivacija (FP:SE)

Primer, pri katerem bi šlo za kombinacijo formalne privativne ter semantične ekvipolentne opozicije, bi označili kot formalno-semantično derivacijo. Enoti bi se formalno razlikovali le v eni sestavini, semantično pa bi poleg skupnih imeli tudi različne sestavine. Derivacijo na ravni leksikologije opisuje Dolník (1987: 132) pri tvorbi glagolov, samostalnikov in pridevnikov s predponskimi obrazil.

3 Suprasemantična ekvivalentnost

Primerjalno raziskovanje frazeologije je treba razširiti tudi na t. i. suprasemantično ekvivalentnost. Pri raziskovanju ekvivalentnosti enot v diasistemu jezika ugotavljamo mero ekvivalentnosti v aktualni rabi, pri čemer uveljavljamo princip gradualne opozicije. Gre za razlike v intenzivnosti zaznamovanosti. Na osnovi raziskav, ki smo jih izvedli,⁶ lahko največ povemo o prvih dveh tipih suprasemantičnih razlik. Podatki o poznanosti in pogostnosti enot nam do določene mere pomagajo tudi pri ostalih tipih diasistemskih razlik. Razmisliti želimo, kakšne raziskave bi nam lahko pomagale pri bolj točnem določanju.

3.1 *Diahrona razlika*

Pozorni smo na obstoj enot v sodobnem jeziku. Včasih je ena izmed ustreznih del aktivne frazeologije, druga pa zastarela in se v rabi pojavlja redko ali zanemarljivo malo. Takšna razlika je po naši oceni med enotama *Ranná hodina, zlatá hodina* in *Rana ura – zlata ura*. Slovaška enota je zastarela, najdemo jo v delu Zátуреckega (1896: 164). Izsledki vprašalnika kažejo, da slovensko enoto pozna in uporablja 80,7 % govorcev, pozna, ampak ne uporablja 18 %, eden (0,3 %) pa je navedel variantno obliko.

3.2 *Diafrekvenčna razlika*

Frazeološki ustreznici se lahko bistveno razlikujeta po pogostnosti v rabi. To razliko lahko ugotovimo s primerjavo stanja v jezikovnih korpusih. Primer

⁶ Podatke navajamo glede na trenutni nabor odgovorov anketirancev (2. 6. 2013), saj se ta že razlikuje od stanja, v katerem je bila baza podatkov zamrznjena za prvo različico slovenskega paremiološkega minimuma (13. 10. 2012). Poleg tega upoštevamo odgovore vseh anketirancev – tudi tistih, ki vprašalnika niso izpolnili v celoti –, saj nam naključni prikaz enot v času izpolnjevanja ankete zagotavlja uravnoteženo distribucijo odgovorov na frazeološko enoto. 2. 6. 2013 je vprašalnik v celoti rešilo 369 anketirancev, enote pa so bile v povprečju deležne od 570 do 580 odgovorov. Upoštevamo tudi odgovore na zaključna vprašanja vprašalnika, v katerih smo anketirancem dali možnost, da naštejejo enote, ki jih po njihovi oceni ni bilo v jedru vprašalnika.

sta paremiji *Kakor se v gozd kliče, tako odmeva* (Bojc 1987: 339) in *Ako sa do hory volá, tak sa z hory ozýva*. O dokaj veliki pogostnosti slovaške enote priča 58 pojavitev v korpusu SNK s pogojem [lemma=»volat'«][{}{0,5}[lemma=»ozývat'«]. Slovenske enote v korpusu FidaPLUS nismo našli. Dvanajst slovaških enot, ki smo jih našli v sekundarnih virih, se diafrekventno razlikuje v primerjavi z ustreznici iz slovenskega minimuma, saj smo jih v korpusu SNK našli v zanemarljivem številu ali pa jih sploh nismo našli.

3.3 Diaintegrativna razlika

Ekvivalentnost frazeoloških enot primerjamo z vidika njihovega izvora. Predmet proučevanja je dihotomija domače : prevzeto. Zanima nas stanje, ko govorci čutijo, da integracija enote v jezik ni potekla. Enoto *Len raz je ako nikdy* smo v korpusu SNK našli le enkrat kot prevod ob nemškem pregovoru. Njeno slovensko ustreznico *Enkrat ni nobenkrat* pozna in uporablja 78,2 % anketirancev. Z 49 pojavitvami po pogoju enkrat/nobenkrat v FidaPLUS gre tudi za diafrekvenčno razliko.

3.4 Diamedialna razlika

To razliko določimo z upoštevanjem ekvivalentnosti z vidika prevladovanja ustreznice v govoru ali v pisni rabi. Primer diamedialne razlike sta enoti *Ista pašta* in *Jeden za osemnást', druhý bez dvouh za dvadsať*, saj se slovenska enota večinoma pojavlja v govoru, slovaška pa je pogosta tudi v pisni rabi. Enoti se poleg tega razlikujeta tudi dianormativno, ker je slovaška knjižna, slovenska pa pogovorna. V izhodiščnem korpusu je ni bilo, med dodatnimi odgovori se pojavi dvakrat, v korpusu FidaPLUS (iskalni pogoj #1isti_pašt*) pa le petkrat. Diamedialna razlika je bila ob določanju nemškega paremiološkega optimuma (Đurčo 2006: 15–16) močno opazna pri 18 enotah, ki so splošno znane (od 86,07 % do 100 % anketirancem), hkrati pa kažejo nizko pogostnost (0 do 14 pojavitev) v jezikovnem korpusu. Znotrajjezikovno diamedialno razliko bomo lahko ugotavljali na podlagi primerjave lestvice najbolj rabljenih slovenskih pregovorov (razvrščenih glede na delež odgovorov št. 1) z lestvico enot, urejeno glede na pogostnost v korpusu. Pri enotah z občutnim razhajanjem bomo lahko sklepali, da enota prevladuje v govoru.

3.5 Diastratična razlika

Pri določanju diastratične razlike opazujemo socialno pogojene razlike in razmerje enot do sociolekta. Enota *Ista pašta* bi lahko ustrezala tem merilom. Pogrešamo širše raziskave zvrstnosti slovenskih frazemov. Lahko bi ugotovili,

kako je povezana z drugimi diasistemskimi razlikami. Domnevamo, da se odraža na diafrekvenčni in diamedialni razliki.

3.6 Diatekstovna razlika

Pomembno je prevladovanje primerjanih enot v različnih tipih besedil. Paremija *Duh je voljan, ali meso je slabo* je v slovenščini heterosituativna, kar je sicer ena glavnih značilnosti pregovorov (Mieder 2004: 132). Ne uporablja se izključno v svetopisemskem kontekstu kot enota *Duch je síce ochotný, ale telo je slabé* v slovaščini. To potrjuje stanje v korpusih obeh jezikov. Zdi se razumljivo, da je diatekstovna razlika povezana z diafrekvenčno razliko, saj omejevanje rabe paremije na določen tip besedila pomeni tudi manjšo pogostnost.

3.7 Diatopična razlika

Pri tej razliki raziskujemo dihotomijo vsenarodno : regionalno in ugotavljamo mero teritorialne razširjenosti ali pa narečnosti primerjanih frazeoloških enot. Take razlike sta na primeru angleških paremij v Kanadi in Združenih državah Amerike opisala Grzybek in Chlosta (1995: 76). Splošno razširjenemu slovaškemu pregovoru *Nemému dieťaťu ani vlastná mať nerozumie* odgovarja pregovor *Mati molčečemu detetu niš ne veruje* v belokranjskem narečju (*Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada*). Enota se med dodatnimi odgovori v vprašalniku ne pojavlja.⁷ V korpusu ga s pogojem »lastna_mati_ne« ter »#1nem_#1otrok« nismo našli. Diatopična razlika se zagotovo odraža v diafrekvenčni razliki, zaznavanje tega vpliva pa bi bilo nedvomno odvisno od strukture besedil v jezikovnem korpusu. Ker nam spletno orodje vprašalnika o poznavanju slovenskih paremij omogoča vključevati različne demografske filtre in med njimi tudi narečno skupino, v kateri je anketiranec odraščal in skupino, v kateri živi v času reševanja, bo v prihodnosti vsaj do določene mere možno raziskati znotrajjezikovno diatopično razliko.

3.8 Diafazična razlika

Diafazična razlika je lahko razlika v ekspresivnosti enot (diaevaluativna) ali razlika v njihovem stilističnem uveljavljanju (diasituativna).

⁷ V odgovorih anketirancev se enote z narečnimi prvinami pojavljajo v manjšem številu, kot bi to glede na pestro razvejanost slovenskih narečij lahko pričakovali. Temu vprašanju se nameravam posvetiti v ločenem članku.

3.8.1 Diaevaluativna razlika

Diaevaluativna razlika je povezana z različno motivacijo enot, ki je lahko v enem jeziku bolj ekspresivna, v drugem pa manj. Pregovora *Ne čohaj se, kjer te ne srbi* in *Nehas, čo ta nepáli* (Ne gasi, kar te ne peče) imata različen status na osi pejorativno – nevtralno. Ta leksikalna varianta pregovora *Ne praskaj se, kjer te ne srbi* je tudi edini pregovor v SSKJ s kvalifikatorjem *nizko*.

3.8.2 Diasituativna razlika

Raziskujemo lahko različno mero situacijske in funkcijske stilistične obarvanosti. Slovaška paremija *Šuster drž sa svojho kopyta* ima v slovenščini ustreznico *Čevljar ostani pri svojem kopitu* (Pavlica 1960: 50). Gre za očitno diahrono razliko, ki je razvidna tudi iz odgovorov v raziskavi. Pozna in uporablja jo le 8,2 %, pozna, a ne uporablja pa 25,6 %. V vseh dodanih variantah (8,5 %) so anketiranci zapisali enoto *Le čevlje sodi naj Kopitar*. Ta se od nje razlikuje s svojo citatnostjo, povezanostjo z leposlovjem ter biografskimi podatki Francea Prešerna, ki so poznani večini slovenskih govorcev. Pozna in uporablja jo 67,4 %, pozna, a ne uporablja 29,7 %, dva anketiranca pa sta dodala pravopisno varianto z malo začetnico.

3.9 Dianormativna razlika

Razlika med frazeološkima enotama se lahko kaže v primernosti z vidika socialne norme v navezavi na knjižni jezik. Primer take razlike sta sinonima *Gliha vkup štrih* in *Vrana k vrane sadá*. V slovenskem primeru so vse leksikalne sestavine neknjižne. Domnevamo, da bi bilo zanimivo proučiti medsebojni vpliv diamedialne in dianormativne razlike, saj se neknjižne enote najbrž v pisnih virih pojavljajo manj v primerjavi z govorom. Tudi to razliko bo možno zaznati v podatkovni bazi vprašalnika med navedenimi variantami.

3.10 Diatehnična razlika

Ekvivalentnost primerjanih frazeoloških enot lahko presojamo tudi z vidika njihovega uveljavljanja v splošnem ali strokovnem jeziku. Za diatehnično razliko bi lahko zaradi močne vpetosti v športni žargon šlo pri enoti *Žoga je okrogla* v odnosu do slovaškega nadpomenskega pregovora *Šťastie je vrtkavé* (*Sreča je opoteča*). Idionimični izraz *Lopta je okruhlá* se prav tako razlikuje od slovenske ustreznice. To razliko bi lahko potrdili šele z raziskavo v jezikovnih korpusih, ki omogočajo vpogled v sobesedilo. Najbrž se taka razlika odraža na diafrekvenčni razliki podobno kot diatekstovna.

4 Zaključki

Ogledali smo si distribucijo tipov ekvivalentnosti po slovenskem paremiološkem minimumu v razmerju do slovaščine. Enajstim izmed petdesetih najbolj poznanih enot iz njega ustrezajo enote, ki se nahajajo v slovaškem minimumu petdesetih najbolj poznanih. Poleg njih smo še šestindvajsetim enotam našli slovaške ustreznice v naboru petstotih najbolj poznanih, ki jih je z demografsko raziskavo zamejil Đurčo (2002: 52–53). Le trinajstim slovenskim enotam smo morali ustreznice poiskati izven tega seznama. O bližini slovaške in slovenske paremiologije priča 39 od 50 slovenskih enot, ki imajo vsaj eno enako motivirano ustreznico. Ostalim smo našli ustreznice, ki so motivirane drugače, primera idiosinkrazije pa ni bilo. Kot kažejo dosedanje raziskave, je stopnja idiosinkrazije med slovenščino in slovaščino nizka v primerjavi z ostalimi zastopanimi tipi. To stanje bi bilo zanimivo primerjati z raziskavami med slovenščino in drugimi slovanskimi jeziki ter jeziki iz drugih skupin.

Poleg razvrstitve po tipologiji smo upoštevali še diasistemski vidik. Vsaj pri desetih enotah iz slovenskega minimuma nam zaenkrat ni uspelo najti slovaške ustreznice, ki se ne bi močno razlikovala po suprasemantičnih lastnostih. Vprašanje diafrekvenčne razlike je zelo pomembno za dvojezično frazeografijo in frazeodidaktiko. Diafrekvenčna razlika je močno povezana z diahrono razliko. Obenem je pomembno vprašanje, na osnovi česa ugotavljamo diafrekvenčno razliko. Zaenkrat se lahko zanesemo le na dovolj obsežne pisne korpusne. Morda bodo nekoč tudi korpusi s posnetki govora služili temu namenu. Ugotovili smo še povezave diafrekvenčne razlike z diatekstovno, diaintegrativno, diamedialno in drugimi. Poleg omenjenih povezav smo izpostavili še možnost povezav med diamedialno in dianormativno ter med diamedialno in diastratično razliko.

Za prihodnje raziskave je zanimivo vprašanje, kdaj ter v kolikšni meri gre za medsebojno vplivanje diasistemskih dejavnikov in kdaj ter v kolikšni meri za njihovo soobstajanje brez izrazitega medsebojnega vplivanja. Pri večini vprašanj v zvezi s suprasemantiko si bomo v prihodnosti lahko pomagali s podatkovno bazo vseslovenskega demografskega vprašalnika. Pri tem si lahko pomagamo tudi s stanjem v jezikovnih korpusih, vsekakor pa to ne more zadoščati. Potrebne bodo specifične raziskave, na primer pri ugotavljanju diastratičnih razlik.

VIRI

Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada: <http://sl.wikisource.org/wiki/Bisernice_iz_belokranjskega_narodnega_zaklada_I>. (Dostop 2. 9. 2013.)

Ethin BOJC, 1987: *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <<http://www.fidaplus.net>>. (Dostop 2. 9. 2013.)

Paremiologická databáza: <<https://data.juls.savba.sk/paremiografia>>. (Dostop 2. 9. 2013.)

Josip PAVLICA, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Slovar slovenskega knjižnega jezika SSKJ: <<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>>. (Dostop 2. 9. 2013.)

Slovenský národný korpus – prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV: <<http://korpus.juls.savba.sk>>. (Dostop 2. 9. 2013.)

Sprichwort-Plattform: <<http://www.sprichwort-plattform.org>>. (Dostop 2. 9. 2013.)

Adolf Petr ZÁTURECKÝ, 1896: *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví*. Praha: Alois Wiesner.

LITERATURA

František ČERMÁK, 1983: Lexikální opozice, paradigma a systém. *Slovo a slovesnost* 44, 207–219.

– –, 2003: Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence. *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifität der Phraseologie*. Ur. Harald Burger, Annelies Häcki Buhofer, Gertrud Greciano. Hohengehren: Schneider Verlag. 15–31.

Juraj DOLNÍK, 1987: Logické princípy organizácie slovnej zásoby. *Slovenská reč* 52/3, 129–138.

Peter ĎURČO, 2001: Bekanntheit, Häufigkeit und lexikographische Erfassung von Sprichwörtern. Zu parömiologischen Minima für DaF. *Phraseologiae Amor. Aspekte europäischer Phraseologie*. Ur. Annelies Häcki Buhofer, Harald Burger, Laurant Gautier. Hohengehren: Schneider Verlag. 99–106.

– –, 2002: K výskumu súčasnej živej slovenskej paremiológie. *Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Ur. Jozef Mlacek. Bratislava: Stimul. (Studia Academica Slovaca, 31). 51–60.

– –, 2002a: Unterschiede in der (Un)kenntnis von Sprichwörtern in verschiedenen Lebensaltern. *Spracherwerb und Lebensalter*. Ur. Annelies Häcki Buhofer. Tübingen in Basel: Francke Verlag. 293–304.

– –, 2006: Methoden der Sprichwortanalysen oder Auf dem Weg zum Sprichwörteroptimum. *Phraseology in Motion. Methoden und Kritik. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie – Basel, 2004*. Ur. Annelies Häcki Buhofer, Harald Burger. Hohengehren: Schneider Verlag. (Phraseologie und Parömiologie Band 19). 3–20.

– –, 2012: Diasystematische Differenzen von Sprichwörtern aus der Sicht der kontrastiven Parömiologie. *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Ur. Kathrin Steyer. Tübingen: Narr Verlag. (Studien zur deutschen Sprache 60). 357–377.

—, 2012a: Typológia ekvivalentnosti vo frazeológii. Na príklade ruských, slovenských a nemeckých parémii. *Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Ur. Klára Buzássyová, Bronislava Chocholová, Nicol Janočková. Bratislava: Veda. (Slovo v slovníku). 91–102.

Peter ĎURČO, Kathrin STEYER, v tisku: Ein korpusbasiertes Beschreibungsmodell für die elektronische Sprichwortlexikografie. *Tous les chemins mènent à Paris Diderot. Actes du Colloque international de Parémiologie, Université Paris Diderot 29 juin-2 juillet 2011*. Ur. Natalie Übler, Jean-Michel Benayoun, Jean-Philippe Zouogbo. Hohengehren: Schneider Verlag. <http://www.owid.de/extras/sprw/SW_Modell_steyer_durco.pdf> (Dostop 2. 9. 2013.)

Peter GRZYBEK, 2008: Fundamentals of Slovenian paremiology. *Traditiones* 37/1, 23–46.

Peter GRZYBEK, Rupprecht BAUR, Christoph CHLOSTA, 1996: Das Projekt Sprichwörter-Minima im Deutschen und Kroatischen: What is worth doing – do it well! *Muttersprache* 2, 162–179.

Peter GRZYBEK, Christoph CHLOSTA, 1995: Empirical and Folkloristic Paremiology: Two to Quarrel of to Tango? *Proverbium* 12, 67–85.

—, 2008: Some Essentials on the Popularity of (American) Proverbs. *Festschrift on the Occasion of Wolfgang Mieder's 65th Birthday*. Ur. Kevin McKenna. Burlington: University of Vermont. 95–110.

Erla HALLSTEINSDÓTTIR, Ken FARØ, 2010: Interlinguale Phraseologie. *Yearbook of Phraseology* 1. Ur. Koenraad Kuiper. 125–158.

Erika KRŽIŠNIK, 1988: Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava* 2, 143–162.

Jarmo KORHONEN, 2007: Phraseme im Sprachgebrauch und in der Übersetzung. *Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research*. Ur. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal Norrick. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 574–589.

Nataša LOGAR, 2001: Kvalifikator ekspr. v Slovarju slovenskega knjižnega jezika na ravni frazeologije. *Jezik in slovstvo* 46/4, 137–148.

Marija MAKAROVIC, 1975: *Pregovori, življenjske resnice*. Ljubljana: Kmečki glas.

Matej METERC, v tisku: Online questionnaire providing information on most well-known and well-understood proverbs in Slovene language. (Europhras; *Frazeologija in kultura*. Maribor, 27.–31. 8. 2012). Maribor: Filozofska fakulteta.

—, 2012: Transformacije frazeoloških enot in prepoznavanje transformacij v drugem slovanskem jeziku med slovenskimi in slovaškimi govorniki. *Individualna in kolektivna dvojezičnost*. Ur. Petra Stankovska, Maria Wtorkowska, Jozef Pallay. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. (Slavica Slovenica). 323–329.

—, 2013: Antonimija enako motiviranih paremioloških enot (primeri iz slovenščine in slovaščine). *Slavistična revija* 61/2, 361–376.

Wolfgang MIEDER, 1997: Modern Paremiology in Retrospect and Prospect. *Paremia* 6, 399–416.

- , 2004: *Proverbs. A handbook*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Jozef MLACEK, Peter ĎURČO, 1995: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul.
- Valerij MOKIJENKO, 2012: Russisches parömiologisches Minimum: Theorie oder Praxis? *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie*. Ur. Kathrin Steyer. Tübingen: Narr. 79–99.
- Grigorij PERMJAKOV, 1988: *Osnovy strukturnoj paremiologii*. Moskva: Nauka.
- , 1989: On the Question of a Russian Paremiological Minimum. *Proverbium* 6, 91–102.
- Stane SUHADOLNIK, 1961: Josip Pavlica: Frazeološki slovar v petih jezikih. *Jezik in slovstvo* 6/6, 200–205.

EMPIRICAL PAREMIOLOGICAL STUDIES ON TYPES OF EQUIVALENCY AND SUPRASEMANTIC DIFFERENCES IN SLOVENE AND SLOVAK

The article uses the typology of equivalency based on the formal and semantic relations (relation of identity, of privative or equipollent opposition and the relation of disjunction) as it was developed in phraseology by Ďurčo. The article examines the paremiological minimum that consists of fifty proverbs marked as the most well-known by Slovene native speakers in a demographic survey conducted by Meterc in 2012 in the form of a full-text presentation (FTP). The first part of the article attempts to establish which types of equivalency occur in the relation between the Slovene paremiological minimum and the Slovak minimum represented by Ďurčo. This allows the authors to show the distribution of the equivalency types between the two Slavic languages along with the data on knowledge of the proverb. Not all the equivalents are present among the fifty and not even among the five hundred most well-known Slovak units. For this reason the Slovak units from secondary sources also had to be included. In the second part of the article, empirically gleaned data on proverb familiarity and data on proverb frequency based on the situation in Slovene and Slovak language corpora are used to shed light on suprasemantic differences. The authors are concerned with the diachronic, diatopic, diaintegrative, diamedial, diastratic, diatextual, diafrequent, diaphasic, diaevaluative, dianormative and diatechnic aspects of phraseological equivalency. The article mentions the possible causal connections between the types of suprasemantic differences as well as speculates on where further research is needed in order to prove them.

Život i stvaralaštvo Drage Gervaisa u hrvatsko-slovenskom kontekstu

Čudo djevice Ivane – Zgodba o Vodiški Johanci

VJEKOSLAVA JURDANA

*Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za odgojne i obrazovne znanosti,
Lokva 50, HR – 51415 Lovran, vjekoslava@hi.t-com.hr*

SCN VI/2 [2013], 37–52

Drago Gervais (1904–1957), pesnik, pisatelj, dramatik, esejist in zgodovinar, v svojih delih izpostavlja številne zapletene odnose, značilne za hrvaški, slovanski in srednjeevropski kontekst, iz katerega je izhajal in v katerem je živel ter ustvarjal. Namen prispevka je z rekonstrukcijo tega konteksta kot okvirja pesniške usode osvetliti predvsem hrvaško-slovenske in slovensko-hrvaške odnose. Analizirana je Gervaisova manj znana tragikomedija *Čudo djevice Ivane* (*Čudež device Ivane*), ki s svojimi besedilnimi in nebesedilnimi elementi priča o bogatih hrvaško-slovenskih odnosih v avtorjevem življenju in ustvarjanju.

Drago Gervais (1904–1957), a poet, prose writer, dramatist, essayist and historian, in his life and works focused on numerous complex relationships depicting the Croatian, Slavic and Central-European context in which he was brought up and in which he lived and worked. The scope of this paper is to shed light on these relationships, in particular on the Croatian-Slovenian relationships, by reconstructing the above-indicated context as a framework of a single poetic fate. Gervais' lesser-known tragicomedy *Čudo djevice Ivane* (*The Virgin Joanna's Miracle*) is analysed within this context as its textual and extra-textual elements witness the rich Croatian-Slovenian relationships in his life and work.

Ključne besede: Drago Gervais, hrvaško-slovenski kontekst, Ivanka Jerovšek, *Čudež device Ivane*

Key words: Drago Gervais, Croatian-Slovenian context, Ivanka Jerovšek, *The Virgin Joanna's Miracle*

Uvod

Drago Gervais (1904–1957), pjesnik, prozaik, dramatičar, esejist i povjesničar, svojim životom i svojim stvaralaštvom, ukazuje na mnoge složene relacije koje ocrtavaju slavenski i srednjoeuropski kontekst iz kojeg je ponikao, u kojem je živio i u kojem je stvarao. Nakana ovoga rada jest osvijetliti te odnose, napose u hrvatsko-slovenskim relacijama, re-konstruirajući upravo naznačeni kontekst kao okvir jedne pjesničke sudbine. Rođen noću, 18. travnja 1904. u Opatiji koja je tada etablirano ljetovalište Austro-Ugarske Monarhije, kršten kao Carolus Iulius Oscar Gervais, otpočeo je život na adresi Abbatia 227. Potekavši iz obitelji heterogenih korijena Gervais (1997) u svojoj *Tobože autobiografiji* kaže:

U meni bi, naravno trebalo da bude i francuske krvi, čak i heretičke, hugenotske, jer su ti moji pradjedovi došli u Gorski kotar prije Napoleona, ali ta je moja francuska krv, sasvim sigurno, već odavno izvjetrila. I, uostalom ne tiče me se. I onda, bolje je ne istraživati svoje porijeklo, jer vrag ga zna što bi još moglo ispasti.

Kada je buknuo Prvi svjetski rat, »*brzo je zamračeno*«, opisuje Gervais (1997), i već 1914.,

kuća se počela rasturavati. Jedna je tetka otišla s mužem i djecom u Češku, da se više nikad ne vrati, jedan je stric pošao u rat, a kasnije, poslije rata u drugo mjesto, i tetka za njim; starinsko je ognjište opustjelo.

Raspadom Austro-Ugarske Monarhije, a potom i Rapalskim ugovorom preko 600.000 Hrvata i Slovenaca predano je Italiji. Gervais (1950: 698) kaže:

Rapalski ugovor i aneksija Italiji potpuno mijenjaju sliku Istre. Iz Istre bježe ili prese-ljavaju u Jugoslaviju čitave obitelji, učitelji, profesori, činovnici, seljaci; Istra preko noći ostaje bez svojih intelektualaca.

I Gervaisovi odlazi iz sada talijanske Opatije i žive kao prognanici u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. 1925., Drago Gervais, kao student prava, počinje surađivati u slovensko-hrvatskom časopisu *Naš glas*,¹ te je, kako ističe Ante Rojnić (1959: 17), među važnijim i ujedno najmarljivijim hrvatskim suradnicima. Riječ je o suradnicima, uglavnom đacima i studentima iz Julijske Krajine – Istre, Trsta, Gorice i jednog dijela Kranjske. Dakle, uglavnom iz onih krajeva koji su Rapalskim ugovorom pripali Italiji. Ti mladi ljudi, zahvaćeni vrtlozima povijesti, izlaz iz situacije talijanske kolonizacije vidjeli su u jugoslavenskoj državi. Riječ je o slijeđenju one nacionalistički naglašene romantike jugoslavenske građanske ideologije, koja, javivši se 1917., vlada većim dijelom tiska, u kiparstvu, muzici, slikarstvu, a koja traje do tzv. Obznane 1920., od

¹ *Naš glas. Glasilo udruženja slovenskih srednješolcev v Italiji*. Trst. Izdaja Roman Pahor, 1925–1928. Već 1927. *Naš glas* nadilazi omladinske okvire i razvija se u književno-kulturnu reviju širega tipa. 1928. je zabranjen, baš kao i druge hrvatske i slovenske periodičke publikacije u fašističkoj Kraljevini Italiji, Kraljevskim dekretom br. 384. koji je imao snagu zakona (Višnjić-Karković 2009: 53).

kada se osjeća njena suvišna i dekadentna prisutnost (Vučetić 1960: 25–26). Tako članci, kao i fotografije, odnosno likovni prilozi u *Našem glasu* svjedoče o odjeku te već zakašnjele koncepcije jednog dijela poslijeratne omladine. Tekstovi hrvatskih suradnika pisani su latinicom, ali ekavicom, dakle onim jedinstvenim jugoslavenskim idiomom, odnosno pismom kojim su se u jednom dijelu svoga stvaralaštva služili i neki ugledni hrvatski pisci (Krleža, Cesarec, A. B. Šimić). U likovnom smislu (list je bogat likovnim prilozima i fotografijama) riječ je, u duhu spomenutog jugoslavenskog romantizma, o snažnom utjecaju Ivana Meštrovića. Već se u najranijim tekstovima, koje mladi Gervais objavljuje u slovensko-hrvatskom časopisu *Naš glas*, otkriva njegova snažna intencija da se otkrije, izrazi, očituje, pa se u tim studentskim (mladenački često nesređenim) zapisima otkriva snažna ispovjedna osobna nota (Rojnić 1959: 19). U tekstu *O Slavenima*, Gervais (1926: 49) govori o specifičnoj slavonskoj »titanskoj melanholiji« koja je »melanholija prvog čoveka kad je sam i bespomoćan lutao prašumom«.² I ove Gervaisove rečenice ukazuju na stanje autora iz kojeg slika ono što zapaža, a zapaža ono što osjeća. Naime, »pisati o melanholiji ima smisla, za one koje melanholija pustoši«, kaže Julia Kristeva (1988: 240). Štoviše, »samo ako onaj koji o njoj piše dolazi iz melanholije«. Gervais (1926: 49) ističe da je ta melanholija »eminentna slavenska baština«, koju »radjaju stepa i šume, samoća i osećaj, da si zapušten«, ali je ona i »naše privatno vlasništvo«.

Završivši u Zagrebu peti i šesti semestar, u listopadu 1926. preselio se u Ljubljanu gdje nastavlja studij, te i dalje surađuje u tršćanskom časopisu *Naš glas*, a 1927. pjesme objavljuje i u *Istarskoj riječi* u Trstu i u ljubljanskom časopisu *Vez*.³ 1929. tiskana je njegova zbirka pjesama *Čakavski stihovi* koja je do danas doživjela nebrojena izdanja, a njome Gervais postaje antologijski čakavski pjesnik. Za vrijeme Drugog svjetskog rata odlazi u Beograd i ondje živi kao istarski emigrant, pritajeno, u teškim materijalnim i obiteljskim prilikama. Od 1. travnja 1945. radi u Institutu za proučavanje međunarodnih pitanja pri Ministarstvu inostranih poslova FNRJ u Beogradu i to u svojstvu člana suradnika pa tako surađuje u sastavljanju knjige *Oko Trsta*. 1947. Gervais se, nakon gotovo dvadesetogodišnjeg izgnanstva, vratio u zavičaj. U posljednjem desetljeću svoga života počinje stvarati svoj dramski ciklus. Napisao je devet dramskih djela i jedan operni libreto. Dramski tekstovi su mu rado i često izvođeni na pozornicama diljem ondašnje Jugoslavije. Tako je komediju *Radi se o stanu* u

² Spominjući Dostojevskog, Turgenjeva i Tolstoja (djela *Idiot* i *Dim*, *Braća Karamazovi*, *Rat i mir*), Gervais uz melanholiju govori i o pesimizmu Slavena, kao i patnji koja je najizrazitije ocrtana u Oblomskome, kaže Gervais.

³ U *Vezu*, Ljubljana, II/1927. br. 9, str. 68, objavljuje pjesmu *Obed*. O tom časopisu valja istaći sljedeće: 1926. pokrenuto je tiskanje hrvatskog ženskog lista, namijenjenog istarskim ženama. Donosio je razne upute za domaćinstvo i kućanstvo, ali i zabavno štivo i pjesme. Godine 1927. list je bio tako dobro uređen (urednik Ive Mihovilović) da su se prva tri broja morala nanovo tiskati. Nakon zabrane tiskan je prvo u Ljubljani, a zatim u Zagrebu. Početkom 1929. prestale su izlaziti u Kraljevini Italiji sve slovenske i hrvatske novine i časopisi pa se to dogodilo i *Istarskoj riječi* i *Vezu* (Višnjić-Karković 2009: 53).

sezoni 1951./52. Mestno gledalište u Ljubljani, u režiji Lojzeta Potokara, izvelo 30 puta, a izvodilo ju je i kazalište u Celju (Antić 1964: 134, Višnjić-Karković 2009: 111).⁴ 1952. Gervais se javlja svojom najboljom komedijom – *Karolina Riječka* čija je premijera izvedena istoga dana, 27. rujna u Rijeci i u Mestnom gledalištu u Ljubljani gdje je s uspjehom izvedena 24 puta.

1954. postaje intendant riječkoga kazališta, a sve to crpi njegove snage. Prilikom sudjelovanja na proslavi 50-godišnjice ustanovljenja akademskog društva *Balkan* u Sežani, Drago Gervais je 1. srpnja tragično nastradao u padu s balkona te je preminuo na putu u ljubljansku bolnicu.⁵ Okolnosti toga događaja ni do danas nisu u potpunosti rasvijetljene,⁶ što ostavlja prostor za različita tumačenja.⁷ Iz Gervaisovih (posljednjih) pisama saznajemo da je pristao i na suradnju u realizaciji filma koji bi se djelomično snimao u Piranu, djelomično u Opatiji tijekom ljetnih mjeseci kobne 1957.⁸ U njima nije navedeno o kojem je filmu riječ, no 1961. Vladimir Pogačić snima *Karolinu* upravo u Piranu.

Gervaisova djela su prevedena na mađarski, njemački, slovenski i talijanski jezik te na esperanto, a u rukopisnoj ostavštini postoje pisma koja svjedoče o namjerama prevođenja i uprizorenja Gervaisovih djela na češkom,⁹ kao i o pri-

⁴ O ljubljanskoj predstavi članak: M. Tretja premiera v ljubljanskem Mestnem gledališču: Nekaj misli ob uprizoritvi Gervaisove komedije *Za stanovanje gre*, *Slovenski poročevalac*, XIII, 1952. (23. I.), br. 19.

⁵ U Ostavštini Marija Glogovića u Opatiji, u listu naslovljenom *Drago Gervais, Izvodi iz matičnih knjiga*, pod odjeljkom *Prijava o smrti* piše da je Drago Gervais umro u 12,00 sati na putu iz Sežane za Ljubljano. Zadobio je (presudnu) *fracturu basae cranie*, uslijed pada u Sežani s 8 metara visine.

⁶ Iz pisama Gervaisove prijateljice Lici Roland Gervaisovoj udovici Nadi saznajemo o događajima koji su prethodili tragičnoj smrti. Ona spominje pismo koje joj je Gervais u Njemačku pisao tijekom zime (Rolandova ističe kako je bio tada bolestan) i kaže da mu smrt nije više tako nepoznata. Pri njihovom posljednjem susretu u Kopru, u proljeće te godine, dok su sjedili na klupi, on je izrekao svoju slutnju kako osjeća da neće više dugo živjeti. Pismo Lici Roland, 5. IX. 1957. udovici Nadi (Jurdana 2009: 87–91).

⁷ Dr. Duško Wölfl, tvrdi (konzultirao je ljubljanskog liječnika dr. Janeza Rugelja) da je Gervais bio u stanju akutnog alkoholnog delirija. Gervais je u svojoj vili u Opatiji, zaklonjenoj visokim borovima i čempresima, kaže Wölfl, izašavši noću, najvjerojatnije zamijenio nizak balkon svoje vile s onim u Sežani (Jurdana 2009: 87). Uz to, kako pojašnjava akademik Petar Strčić, nakon Gervaisova pada i zadobivanja teških ozljeda, nastao je spor između hrvatskih i slovenskih nadležnih tijela o tome tko će platiti Gervaisov prijevoz iz Slovenije u Hrvatsku pa zbog te banalne birokratsko-novčane zavrzlake postoje različita tumačenja o mjestu Gervaisova preminuća. U cijeloj toj žalosnoj priči, složit ćemo se s Petrom Strčićem, ostaje utjeha kako bi sam Gervais iz takve »građe« načinio sjajnu komediju (Strčić 2007: 12–13).

⁸ O tome saznajemo iz pisma koje je Gervais pisao izvjesnom Marijanu, 3. VI. 1957. Ondje govori o scenariju, predlaže neke izmjene, kao i izbor čakavštine, te ističe da do 15. srpnja nije slobodan zbog obveza u kazalištu. Stoga predlaže da isti Marijan dođe početkom srpnja u Opatiju, ili da on dođe u Ljubljano (Jurdana 2009: 98).

⁹ Riječ je o pismima koje je Gervaisu uputila Jasna Novaková (Jurdana 2009: 110).

jevodu na njemački jezik.¹⁰ Posebno valja istaći Gervaisove veze sa Slovenijom. Gervais je u Sloveniji studirao, a u Trstu je bio član Slovenskog akademskog društva *Balkan*.¹¹ Kobne 1957. u Sežani, Gervais je bio upravo na proslavi obljetnice toga društva.

U ostavštini smo pronašli niz pisama iz krugova slovenskih kulturnih radnika i književnika.¹² Svoje je prve pjesme Gervais objavio, podsjetimo, u slovenskim glasilima (*Naš glas* i *Vez*). Na slovenski je, primjerice, prevedena novela *Volovi dolaze*.¹³ Osim prevedenih i izvođenih *Karoline Riječke* i *Radi se o stanu* (*Karolina Reška* i *Za stanovanje gre*), na slovenskom je objavljena humoreska *Kuščar*.¹⁴ U kontekstu svoje stalne preokupacije historijom, Gervais se bavio i epizodama slovenske povijesti, napisavši niz članaka. U prvome, pod nazivom *Slovenska Koruška na braniku protiv germanizacije Slovenaca* ističe:

Ima mnogo sličnosti između povijesti Istre i povijesti Slovenske Koruške. Isto tako kao što je historijska uloga Istre bila u tome da bude na braniku protiv imperijalističkih i zavojevačkih težnji staroga Rima, Venecije i Italije, tako je i Slovenska Koruška stajala kroz vjekove na braniku protiv nadirućeg germanskog imperijalizma.¹⁵

Zatim je objavio i članak *Doprinos Slovenske Koruške kulturnom razvoju slovenskog naroda*¹⁶ te trilogiju završava još temeljitijim tekstom *Slovenska Koruška*, tiskanom u *Istarskom zborniku*.¹⁷ No, i u Rijeci Gervais ukazuje na slovensku nazočnost. Pa tako već 1948. piše o kulturnom doprinosu Slovenaca

¹⁰ Nikola Pribić iz Münchena, 5. III. 1957., u svom pismu moli Gervaisa da mu pošalje podatke za *Lexikon der Slaven* (dalje nečitko) u kojem je Pribić redaktor za srpske, hrvatske, slovenske i makedonske književnike i umjetnike. Pribić kaže: *Ukratko bih i Vas htio uvrstiti kao predstavnika regionalne čakavske književnosti pa Vas molim da mi čim prije pošaljete podatke* (Jurdana 2009: 111).

¹¹ O vezama Slovenaca i Gervaisa piše Mario Glogović (1987: 87–92). Tako navodi izvještaj Zavoda za socijalno osiguranje u Rijeci od 5. travnja 1956., u kojem Gervais izjavljuje da je bio tajnikom Akademskog društva Istra, član Dijaške Matice (osnovana pri Društvu »Balkan« 6. siječnja 1923. sa svrhom da se novčano potpomažu slovenski i hrvatski daci i studenti, a koju je tršćanski prefekt raspustio već 1927.) te član Dijaške zveze u Trstu.

¹² Gervaisu pišu Izidor Cankar (1947. i 1955.), France Bevk (1948.), a tu su i pisma iz Mestnega gledališča ljubljanskega (1952.), drugo s potpisom Dušana Moraveca (Jurdana 2009: 111–112, Glogović 1987: 89–92).

¹³ Pod naslovom *Voli prihajajo*, objavljena je u *Borec*, II/1950, br. 3, str. 66–68, a tiskana je i u kalendaru OF STT-a za 1951. godinu (*Koledar osvobodilne fronte slovenskega naroda za Tržaško ozemlje*, Trst 1950., prijevod A. Budal).

¹⁴ Prevela A. O. Ratej. Humoreska govori o muško-ženskim odnosima, događa se u suvremeno doba. Započinje ovom rečenicom: »Ni kaj reči, ljubim ženske. I svojo i tuje. Takšna je moja narava, kaj ji moreš. Ali glejte, nimam sreče, vse se mi nekako skvari«. Zapravo je riječ o prijevodu Gervaisove humoreske *Gušter* (Jurdana 2009: 112).

¹⁵ *Riječki list*, I/1947, br. 244, 14. XII, 1947, str. 3.

¹⁶ *Riječki list*, II/1948, br. 25 (282), 30. I. 1948, str. 4.

¹⁷ *Istarski zbornik*, urednici Tone Peruško i Vlado Olujić, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, I/1949, 79–83. Uz navedeni tekst uvršten je i Gervaisov članak *Borba za oslobođenje Istre. Od Rapalla do 1941. godine*.

u Rijeci.¹⁸ Zatim, 1952. piše prikaz knjige o slovensko-hrvatskim odnosima u kontekstu talijanske prevlasti.¹⁹ 1953. prevodi sa slovenskoga tekst *Društvo sv. Mohora za Istru prema spisima goričke prefekture*.²⁰

No, u ovome radu usredotočit ćemo se na Gervaisov manje poznat dramski tekst *Čudo djevice Ivane* koji itekako ukazuje na prisutnost hrvatsko-slovenskog konteksta u njegovu životu i stvaralaštvu.

Čudo djevice Ivane

Prema klasifikaciji Nedjeljka Fabrija (1963: 15–16) dramski opus Drage Gervaisa podijeljen je u tri kruga,²¹ a dramski tekst *Čudo djevice Ivane* završna je komedija drugoga kruga i ujedno posljednje djelo koje je za života Gervais javno publicirao,²² iako nije nikada izvedeno na pozornici. Riječ je o zanemarenu tekstu u hrvatskoj književnosti i teatrologiji, kao i njezinom širem južnoslavenskom kontekstu, a koji, posebice kao preteča, odnosno suvremenik antologijske *Glorije* Ranka Marinkovića, zaslužuje pozornost.

Ta Gervaisova drama polazi od događaja koji su se zbivali u povijesti grada Rijeke o čemu nas autor obavještava u uvodnom tekstu. Pri tom se snažno oslanja na feljton koji je u nastavcima pisao Nikola Smolčić u *Riječkom listu* od 18. rujna do 21. rujna 1952. pod naslovom *Kako se prije četrdeset godina pojavila u Rijeci sveta Johanca*. Smolčić pak piše svoj podlistak na temelju opširna prikaza koji je 1920. jedan riječki kapucin, skinuvši fratarsku halju, napisao pod imenom T. Dravski. Taj prikaz izlazio je u nastavcima u tadašnjim zagrebačkim *Novostima*. Gervais (1954: 125), obilno crpeći iz tog Smolčićeva podliska, odnosno navodeći T. Dravskoga, govori o Ivanki Jeroušek, odnosno »svetoj Johanci«, njezinom »krvavom znojenju« i ulozi kapucina u tome slučaju. No, taj kontekst valja podrobnije rasvijetliti. Ivanka Jerovšek rođena je u Repnju (Kamnik) 1887. godine. Došavši u Rijeku zaposlila se 1906. kod benediktinki u vili Poglajen, podopćina Pehlin. Navodno je prvi put osjetila muku i imala curenje krvi na prvi petak u Korizmi 1911. Na glas o tome Biskupski ordinarijat u Senju imenovao je komisiju koja je trebala ispitati značenje tih pojava. Spomenuta komisija je doista ustanovila da se u Ivanke pojavljuje krv

¹⁸ D. Gervais: Kritički osvrt na organizaciju slovenske književne večeri u Rijeci, *Riječki list*, II, 1948. (18. II.), br. 41, (326), str. 3.

¹⁹ DG: Rapotec, dr. Vinko: Praksa Italije s Slovenci in Hrvati 1918–1940., *Riječka revija*, 1952., br. 3, str. 185–186.

²⁰ Lavo Čermelj: Društvo sv. Mohora za Istru prema spisima goričke prefekture. Sa slovenskog D.(r)ago G.(ervais), *Riječka revija*, III, 1954., br. 1–2, str. 11–15.

²¹ Prvi krug (1949. – 1951.) obuhvaća drame *Reakcionari*, *Brod je otplovio* i *Radi se o stanu*. U drugom krugu (1952. – 1954.) su *Karolina Riječka*, *Duhi* i *Čudo djevice Ivane* te operni libreto *Kastavski kapitan*. U završnome krugu (1955. – 1957.) su *Palmin List*, *Ujak iz Amerike* i izgubljeni dramski tekst *Revizor*, odnosno *Lažni ili pravi načelnik*.

²² Komedija je objavljena u *Riječkoj reviji*, i to u dva navrata: 3–4, 1954., str. 123–144. i 1, 1955., str. 15.–21.

te zaključuje: »imajući u vidu da je radina i marljiva, skromna i ponizna, treba joj vjerovati« (Bogović 1997: 29). Stipan Trogrlić (2005: 137) pojašnjava kako je ta komisija bila površna. Štoviše, kasnije se otkrilo da je Ivanka kroz gumene cijevi pumpala teleću krv. Iako je sam kapucinski provincijal Bernardin Škrivanić otkrio o čemu se radi i o svemu obavijestio javnost, ističe Trogrlić, Franu Supilu, predvodniku liberalnog tabora cijeli je slučaj dobro došao da napadne kapucine, Crkvu, vjeru, jednom riječju »klerikalni tabor u Rijeci« (Bogović 1997: 29–30). Govoreći o tim događajima, Igor Žic pojašnjava kako se zapravo početkom 20. stoljeća na području Rijeke zbiva trajni sukob ili niz sukoba između katolika i liberala. U jeku tih sukoba, u kojem se ističu napisi u Supilovu *Riječkom Novom listu*, i u Škrivanićevim *Riječkim novinama* koje počinju izlaziti 1912., počelo se pričati o čudnim pojavama vezanim uz Ivanu Jeroušek. No, finalni čin ove stvarne tragikomedije dogodio se 6. prosinca 1912. na »blagdan bezgriješnog začeca«, kako navodi Gervais/Dravski (1954: 126), kada je na Trsatu prikazivana predstava od strane »kćeri Marijinih« i u njoj je Ivanka predstavljala samu »majku božju«. Jer, ističe Smolčić (20. IX. 1952: 3), »to je trebalo biti apoteoza čudotvorne svete Johance«. I upravo kad je došla na pozornicu, došlo je do požara. Smolčić kaže da su se svi prestrašili, »no ozbiljnije vatre nije bilo, samo su se upalila neka bijela vela 'Kćeri Marijinih'«. No, to je poslužilo svima da se Ivanka proglasi nedostojnom svoje uloge, odnosno da se osudi i protjera. Ivanka je u svom rodnom mjestu nastavila sa 'znojenjem', ali je otkriven njezin trik s telećom krv. U procesu, u kome su bili saslušani i riječki kapucini, Ivanka je preuzela svu krivnju i rekla da kapucini nisu znali za njezinu prijevaru. Nakon dvogodišnjeg zatvora, Ivanka odlazi u Varaždin, i tamo se upoznaje s nekim paterom Ferdinandom. Smolčić kaže: »Kad je izašla iz zatvora potražila je svog bivšeg riječkog kapucinskog ispovjednika Ferdinanda« (Smolčić 21. IX. 1952: 3). No, Ferdinand je premješten u Rijeku, a potom traži dopuštenje za izlazak iz samostana jer je »svetica u blagoslovljenom stanju, i to po nadahnuću duha svetoga, a on nevrijedni sluga božji, odabran je od boga, da bude hraniteljem i odgojiteljem ovog čeda što će se vrhunaravnim načinom začeti«. Međutim, završava Gervais, »kapucinima je ipak uspjelo da ovog modernog Josipa odvoje od Ivanke, koja je i dalje varala svijet sve dok nije umrla u ljubljanskoj bolnici« (Gervais 1954: 126).²³ Gervais završava svoj uvodni tekst znakovitom napomenom: »Kronika T. Dravskog puna je priča o ljubavnim aferama otaca kapucina, pa čak i provincijala Škrivanića, starca od šestdeset godina, pa je ono što je autor u tom pogledu 'iskombinirao' u svojoj komediji vrlo blago prema toj kapucinskoj crkvi«. Autor je očito bio vođen intencijom da prokaže »promućurnost crkve«, odnosno, čitava komedija trebala

²³ Prema T. Dravskom N. Smolčić navodi kako Ivanka izašavši iz zatvora (također je riječ o dvogodišnjem razdoblju) odlazi u Varaždin da potraži fratra Ferdinanda, poznanika iz riječkih dana. Ovaj želi napustiti red, ali ga provincijal Odorik prebacuje u Rijeku. »Svetica« ga i tu nalazi i fratar Ferdinand objavljuje provincijalu Bernardinu svetičino blagoslovljeno stanje. Riječka policija tjera »sveticu« iz Rijeke, i ona uskoro umire u Ljubljani, dok se fratar Ferdinand vraća i konačno smiruje u samostanu.

je biti »satira na crkvu«. Tom naumu pogodovala je i povijesni materijal za koji Nedjeljko Fabrio (1963: 125) ističe kako je Gervaisu »bio pružio nezamjenjivu priliku da iskaže sve svoje prirodene, angažirane, antiklerikalne, nacionalne i slobodarske porive«, no »Gervais to nije znao iskoristiti«. Jer, pojašnjava Fabrio (1963: 129), »dalekozor je brzo spušten i plovidba skrenuta u mnogo mirnije i bezazlenije vode. Bačeni izazov povučen je«. Ipak, Gervaisova dramska re-interpretacija zaslužuje znanstvenu obradu, kao i povijesni događaji i povijesna osoba koji su njezinim kontekstom. Sve do danas ne jenjava zanimanje za nju i događaje koje je prouzročila.²⁴ Naime, Ivanka je, nakon Rijeke, 1913. izazvala u Sloveniji skandal stoljeća. Kao Vodiška Johanca prouzrokovala je tzv. vodišku aferu.²⁵ No, ti su događaji povezani s Ivankinim boravkom i postupcima u

²⁴ Uz knjigu *Vodiška »svetnica« po resničnim virih sestavil Kajtimar*: Roman, 1–2. Ljubljana: Dan, 1913, u novije su vrijeme napisane mnoge knjige i članci o toj temi. Sociolog Franz Stanonik napisao je 1998. knjigu *Afera »Vodiška Johanca« v družbeno-političnem življenju na Slovenskem v času pred prvo svetovno vojno*. Damir Globočnik: *Vodiški čudeži. Zgodba o Vodiški Johanci*, 1999. Autor ondje (1999: 131) navodi ove podatke: *Zgodbo o Johanci so obnovili Janez Zrnec v podlistku »Nesojena svetnica Johanca Vodiška«, ki je leta 1992 izhajal v Slovenskih novicah, Mihael Glavan v spremnem besedilu »Vodiški čudeži – slovenski cerkveni in politični škandal« k faksimilnem ponatisu brošure »'Johanca' ali vodiški čudeži« (1995) ter Janez Kajzer v drugi dopolnjeni izdaji svoje knjige »S tramovi podprto mesto«, ki je prav tako izšla leta 1995. Dobrodošel pripomoček za rekonstrukcijo vodiškega škandala so zlasti številni časopisni članki, čeprav so ti pisali o aferi protislovno in kar se da neobjektivno ter v njih pogosto naletimo na sistematično razširjanje nesmiselnih laži in podtikanj. Srečno naključje je botrovalo dejstvu, da je leta 1913 v Sloveniji izhajalo več dnevnikov, ki so bralce redno obveščali o najnovejših dogodkih v Vodicah: liberalna Slovenski narod (1868–1945) in Dan (1912–1914), social-demokratska Zarja (1911–1914) in katoliški Slovenec (1873–1945). Zadeva se je veči del odvijala na Gorenjskem (Vodice so takrat sodile pod okrajno glavarstvo Kamnik), zato velja prislusniti tudi kranjskima časnikoma, liberalni Savi (1913–1917) in nekdanjemu liberalnemu, od nedavnega pa katoliškemu Gorenjcu (1900–1916; 1934–1941). Zapise o Johanci najdemo tudi na drugih mestih, na primer v spominskih dnevnikih, saj se je uspela vrniti v vse pore javnega življenja.*

Također, Barbara Pance, *Vodiška Johanca, dekle iz mesa in krvi, Slovenske novice* 30. 4. 2011., 10–11. A tu je i dokumentarni film Špele Kuclar *Čudežna Johanca* iz 2008.

²⁵ Ivana (Ivanka) Jerovšek, znana pod imenom *Vodiška Johanca*, slovenska prevarantka, rojena 4. decembra 1885 v Repnjah. Rodila se je v revno družino in že zgodaj osirotela, saj ji je najprej umrl oče, pri 18 letih pa še mati. Po smrti matere je zanjo in za njene tri sestre ter brata poskrbel vaški župnik Simon Žužek, ki je Johanco leta 1905 poslao u benediktinski samostan na Reko, kjer ji je preskrbel službu dekle. Leta 1913 je Johanca u Vodicah poskrbela za veliko senzaciju, saj naj bi videla kip, ki toči krvave solze. Tudi ona si je po telesu napeljala tanke cevi tako, da naj bi zgedalo kot, da ima Kristusove rane. Toda ona je imela telečjo kri, ki ji jo je dajao vaški mesar Ivan Košir. Tja so trumoma drli verniki, 12. septembra istega leta pa je časopis Slovenski narod razkril njeno prevaro, zaradi česar je bila deležna zasmehovanja. Še danes je izraz vodiška Johanca izraz za prevaranta. Vodiška Johanca, http://pgd.repnje.si/?page_id=398, posjećeno 16. 5. 2103.

Rijeci.²⁶ Tako Damir Globočnik (1999: 18) pojašnjava kako su nakon procesije na Trsatu riječki kapucini Ivanku, nezadovoljni njezinim ponašanjem, otpitali iz samostana, a ona »se je spoprijateljila s pobožnim reškim pekcom slovenskega rodu Možetom, sosedom frančiškanov na Trsatu, pri katerem je prav tako uprizorila krvavenje«. Vijest o Ivankinom krvarenju dospjela je »do ljubljanskega škofa Antona Bonaventure Jegliča (1850–1937)« koji je odlučio »da jo pošlje v domače Vodice, da se ne bode v svojem 'trpljenju' po tujih hišah klatila«.²⁷

Globočnik zaključuje (1999: 19): »Kakršne koli so bile okoliščine Johančinega odhoda z Reke, pred Božičem 1912 je, po eni interpretaciji, v spremstvu Jegličeve nečakinje, po drugi pa v spremstvu Možeta, prispela v vodiško župnišče in s seboj prinesla veliko nesrečo in nič manjšo sramoto za slovenski katoliški svet.« Ivanka, »v želji, da bo župnik priporočil benediktinkam, naj jo sprejmejo v svoj red, se je naposled znova podala na staro pot. Novica o 'čudežih' v vodiškem župnišču se je hitro razširila. Johančine predstave so začele privabljati vedno večje množice vernikov in radovednežev. Vsi so prihajali gledat 'svetnico', ki je krvavela, kot je krvavel Kristus na križu.« Crkveno vodstvo je odlučilo pričekati da se stvar u tišini smiri i zanimanje za »čudesu« splasne, no liberalni *Slovenski narod* je razotkrio cijeli slučaj. Štoviše, pojašnjava Globočnik (1999: 30):

Johančina sleparija je bila dokončno razkrinkana po zaslugi salezijanca z Rakovnika, doktorja teologije, nabožnega pisca in leksikografa Josipa Valjavca (1879–1959). Med Johančinimi nogami je opazil precej veliko temno steklenicu iz gume, polno krvi, iz katere so bile napeljane cevke (»žile iz kavčuka«) na mesta domnevne krvavitve.

Johanca je uhapšena, suđeno joj je, i osuđena je na deset mjeseci zatvora. Nakon toga radila je na raznim gospodarstvima, a 1918. pokušala je opet sa svojim »čudima« pa je kažnjena s dva mjeseca zatvora. Na koncu, našla je posao u Ljubljani. 1919. pri pospremanju sijena, hrđavim vilama se ozlijedila i umrla od tetanusa u teškim bolovima. Johancin tragičan kraj života ovako prikazuje Janez Zrnec:

Zadnji zapis o njenem življenju najdemo v bolniški knjigi, ki jo hrani Državni arhiv Slovenije. Tam razberemo, da je bila 21. septembra sprejeta in vpisana pod zaporedno številko 9417. Na kmetiji, kjer je delala, se je namreč zbodla z vilami, v bolnišnico pa so jo pripeljali vso oteklo, z visoko vročino in v omedlevici. Zdravnik, ki jo je sprejel, je ob diagnozi tetanus traumaticus lahko zapisal le še 'prepozno'. Umrta je naslednji dan, 22. septembra 1919. Pripisano je še, da je bila poljska dninarica, samskega stanu in katoliške vere, z nestalnim bivališčem. Stroškov bolnišnice, ki so znašali 18 kron, ni poravnal nihče, saj svojcev ni bilo /.../ (Zrnec 1995/73, prema Globočnik 1999: 103)

²⁶ Liberalne tiskovine *Sava* i *Slovenski narod* su upravo iz *Riečkog Novog Lista* preuzele detaljne opise Johančinih čudesa u Rijeci.

²⁷ U kurzivu citirane rečenice iz članka Vodiška svetnica 'sveta Johanca' pred sodiščem, *Slovenski narod*, 1914/3.

U tom kontekstu, u drami *Čudo djevice Ivane*, Gervais se zapravo usredotočuje na pojedinca, na njegovu priču naspram kolektivnih prizora velike povijesti. Štoviše, Gervais se i ovdje fokusira na ŽENSKI LIK, u ovom slučaju Johancu koju je htio prikazati kao »naivno žensko čeljade od osamnaest godina, ne sasvim normalno (halucinacije) čiju je abnormalnost vjera potencirala. **Ona je igračka u rukama fratarata i od dobrog djevojčeta treba da postane umišljena, pokvarena, raskalašena žena, odana alkoholu i svim porocima**« (Fabrio 1963: 119). Istaknuta rečenica predstavlja polazište ovome čitanju Gervaisova dramskog teksta. Naime, ona je temelj na kojem Gervais gradi još jednu dramsku kontra-biografiju, ispisujući tekst bogat feminističkim, kontrakulturnim implikacijama u kojem re-konstruira metateatralnu metaforiku ženskog tijela.

Taj podrivački impuls artikuliran je dramskom formom, rastrganom između djela s burlesknim nanosima, mirakula i privatne drame s tragičnim akcentima (Fabrio 1963: 120). Štoviše, ističe Marin Franičević (1973: 327), ovaj dramski tekst krećući se između humornog i burlesknog, između mirakulskog i svakodnevnog, komedijskog i tragičkog, prije svega je trebao biti satira na praznovjerje puka i gramzivost nekih crkvenih redova. No, Gervais kao da iznevjerava i sebe i zadane smjernice žanra, pa tijekom odvijanja dramske radnje dolazi do naglih i nepredvidljivih promjena u perspektivama na kojima se gradi pojedini lik, što se osobito odnosi na protagonistkinju – Ivanu. Tek u trećem činu Ivana otkriva svoju drugost te ne pristaje biti »ČUDO« u rukama falogocentrične klerikalne ideologije pri čemu biva proglašena ČUDOVIŠTEM:

Onda ćemo obojica imati posla s policijom. (Šimun se ukočio od zaprepaštenja). Da, oboje, oče Šimune! (opet natočila rakiju, polagano pijucka) Ili zar niste vi prvi došli k meni, oče Šimune? Zar niste možda vi bili onaj koji je došao nekoj kravarici i učio je kako će varati neuki svijet? Zar niste vi, oče Šimune, bili onaj koju je nekoj kravarici govorio o nevinosti duše, a oduzeo joj nevinost... Što mislite, oče Šimune, što bi rekla policija na sve to?

Šimun, posve nespreman na ove Ivanine riječi, kaže: »Ti si...ti si...pravo čudovište!« (Gervais 1955: 15, istakla V. J.). Problemizirajući granicu između čuda – čudovišta, Gervais problematizira tijelo kao sredstvo i žrtvu ideološke manipulacije. Otkrivajući da je riječ o proračunatom manevru, kako bi se zaradio novac i zadobila moć u lokalnoj sredini, Gervais prikazuje (žensko) tijelo, prožeto odnosima moći i dominacije. Radi se o podčinjavanju koje, kao što ističe Michel Foucault (1994: 25), proračunato, organizirano, tehnički promišljeno, može biti prepređeno, ne posezati ni za oružjem ni za zastrašivanjem, a da ipak ostane u okviru fizičkoga.

Dok se Lojza križa, Ivana ide još dalje u svom osvješćenju: »Ne, oče Šimune, ja nisam nikakvo čudovište, ja sam samo jedna prevarena žena«. Tim snažnim iskazom Ivana iskazuje svoju osamljenu i zarobljeničku poziciju žene u mreži društveno hijerarhiziranih i kompetitivnih muških odnosa. I Ferdinand, u skladu sa svojom heretikom ljubavi, kaže »mirno i odlučno«: »A ja oče gvardijane, bez ideala i bez vjere ne mogu živjeti i zato ću ih potražiti na drugom mjestu« (Gervais 1955: 20). Ivana je odmah shvatila, primijetivši Ferdinanda,

o čemu se radi, te ga zove, ali on je već nestao iz zidina samostana. »*Najzad je zgrabila veo zajedno s mirtom, istrгла ga s glave, te njega i molitvenik koji je držala u rukama tresnula u glavu ocu Luki, a zatim istrčala iz parlatorija vičući neprestano, i onda kad je već ne vidi: Ferdinande, Ferdinande!*«. Luka je potrčao za Ivanom, za njim i Šimun. Agneza kaže na kraju Bonifaciju: »*Eto patre, to je čudo... ljubav!*« (Gervais 1955: 21). Posljednja riječ u dramskom tekstu – LJUBAV ukazuje na to da je ljubavni jezik, kao i poetski, subverzivan po sistem, po jezik i simbolički poredak (Kristeva 1989: 23). Iako tekst djeluje nezavršeno, upravo zato što je posljednja riječ – ljubav, može se zaključiti da je to zapravo sretan završetak, da Ivana i Ferdinand zapravo pobjeđuju. Iz Gervaisovih nacрта za ovaj dramski tekst može se vidjeti da je predvidio drukčiji finale: Ferdinand (u nacrtu Ivan) neće se oženiti Ivanom. Izjavljuje kako Johanca njega nije dostojna, a na to Johanca ispija naglo čašu rakije i histerično se smije, dok zastor ne zamrači scenu.²⁸ Štoviše, Gervaisova Ivana razlikuje se od stvarne Ivanke koja je bila, prema Smolčiću, »*sasvim obična, već prilično ocvala djevojka s nekim dosta tupim izražajem lica, bez ikakve djevojačke ljepote, čara i privlačnosti*« (Smolčić 19. IX. 1952: 3) te je ona u Gervaisa »*vrlo lijepa crnaka*« (Gervais 1954: 125). To se poklapa s podacima iz knjige Damira Globočnika (1999: 32) koji ističe kako: »*na fotografijah je Johanca videti mnogo zrelejša in starejša od 27 let, kolikor jih je imela leta 1913.*«. Sodobniki so jo opisovali kot lepo žensko, »*ne prav veliko, vendar prijetno, lepega obraza*«. ²⁹

Zaključak

Gervais u svom dramskom tekstu *Čudo djevice Ivane*, kao i nešto kasniji Ranko Marinković u svojoj *Gloriji*, govori o ženskom tijelu koje razapinju muškarci, dakle govori o posjedništvu, seksualnom nadzoru i političkoj moći nad uporabom toga tijela kako bi se zadobila/zadržala (ideološka) moć u društvenoj hijerarhiji.

Književnost ovdje otvara složeno polje odnosa različitih prikaza konkretnih događaja i konkretne povijesne osobe. Većina tih prikaza određena je odnosima moći koji uvjetuju perspektivu iz koje prikazuju zbiljski događaj i zbiljsku osobu. Svojim pak književnim dramskim ispisom Gervais izvršava prelaženje dihotomijskih kategorija Čistoga i Nečistoga, Zabrane i Grijeha, Morala i Nemoralnosti te preispituje *borderline* tijela kao zazornoga. On propituje hijerarhije moći unutar religijskih i društvenih institucija kao i njihove konstrukcije uključenja i isključenja pojedinca. Pobunjenički (heretički) ton prisutan u ovom dramskom tekstu, nastoji preformulirati ljubav, a riječ je o

²⁸ Gervaisova ostavština u Muzeju grada Rijeke.

²⁹ Globočnik citira: »*Tako jo je Janezu Zrncu opisala Marija Kranjc, ki je Johanco videla igrati v neki igri v Vodica*h« (po Janez Zrnc, V Vodica h jo še pomnijo / Nesojena svetnica Johanca Vodiška, *Slovenske novice*, 1992/285).

rezultatu krize religije upravo na ključnome mjestu njezina zdanja – poimanju ljubavi. Žena je i ovom Gervaisovu dramskome tekstu, u odnosu na svoj društveni i politički položaj vječni disident, prognanik u odnosu na moć. Štoviše, Gervais ide i korak dalje pa žena kao prokazateljica te moći, ovdje postaje nadnaravna, demonska, vještica – čudovišna. Tu dimenziju svoga ispisa Gervais najavljuje već i samome naslovu: *Čudo djevice Ivane*, ukazujući na književnu re-interpretaciju i dekonstrukciju povijesnih događaja u kojoj usredištjuje kao glavni lik ženu, žigosanu da je lažljivica, nemoralna i nenormalna. Upravo tim fokusiranjem, Gervais, već ranih pedesetih godina 20. stoljeća, uvriježene predodžbe i značenja stavlja u nove i ironične kontekste, čime itekako otvara vrata postmodernoj kolaboracijskoj kritici.

LITERATURA

Mile BOGOVIĆ, 1997: Crkvena povijest Rijeke od 1889.–1924. – Slučaj Ivanke Jerovšek – »sv. Johance«. *Bernard Škrivanić i njegovo vrijeme. Zbornik radova*. Ur. Darko Deković. Rijeka: Matica hrvatska – Ogranak Rijeka. 29–31.

Nedjeljko FABRIO, 1963/2007: *Odora Talije. Teatar Draga Gervaisa. Književno-kazališni razgovori, materijali i kontroverzije*. Rijeka: Matica hrvatska, Pododbor u Rijeci/Adamić.

Michel FOUCAULT, 1994: *Nadzor i kazna*. Zagreb: Informator, Fakultet političkih znanosti.

Marin FRANIČEVIĆ, 1973: Drago Gervais. *Pavić, Balota, Ljubić, Gervais. Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 105. Zagreb: Zora – Matica hrvatska, 315–329.

Drago GERVAIS, 1926: O Slavenima. *Naš glas* II/3–4, 46–49.

– –, 1950: S Viktorom Carom Eminom. *Hrvatsko kolo* 4, 697–700.

– –, 1954/1955: Čudo djevice Ivane. *Riječka revija* 3–4, 123–144 i 1, 15–21.

– –, 1964: *Čakavski stihovi*. Rijeka: Matica hrvatska, Pododbor u Rijeci.

– –, 1997: Tobože autobiografija, u programskoj knjižici *Duhi, kumedijska va tri čini od Dragota Gervaisa, premijera 18. travnja 1997*. Rijeka: Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca Rijeka, nije paginirano.

Damir GLOBOČNIK, 1999: *Vodiški čudeži. Zgodba o Vodiški Johanci*. Radovljica: samozaložba.

Mario GLOGOVIĆ, 1987: Drago Gervais i Slovenci, Prilozi za biografiju. *Gervais kot čovek. Građa s okruglog stola održanog u Opatiji 23. svibnja 1987*. Ur. Mario Glogović. Opatija: Općinska konferencija Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske Opatija. 87–92.

Horst HASSELSTEINER, 1997: *Ogledi o modernizaciji u Srednjoj Europi*. Zagreb: Naprijed.

Vjekoslava JURDANA, 2009: *Povijest kao sudbina – život i stvaralaštvo Drage Gervaisa*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Julia KRISTEVA, 1988: Ponori duše. Razgovarala Dominique A. Grisoni. *Quorum* 4, 240–244.

– –, 1989: *Moći užasa: ogledi o zazornosti*. Zagreb: Naprijed.

Amir MUZUR, 1997: *Opatijska Zora, Priča o jednom simbolu*. Opatija: Grad Opatija, Katedra Čakavskog sabora Opatija.

Ante ROJNIĆ, 1959: Mladi Gervais. Tragom manje poznatih radova budućeg pjesnika i komediografa, (Nekoliko stranica iz života jedne naše predratne generacije). *Riječka revija* VIII/1, 17–25.

Nikola SMOLČIĆ, 1952: Kako se prije četrdeset godina pojavila u Rijeci sveta Johanca. *Riječki list*, od 18. rujna do 21. rujna 1952., 3.

Petar STRČIĆ, 2007: Politička komponenta u djelu Drage Gervaisa. *Drago Gervais: Zbornik radova u povodu stote obljetnice rođenja (1904.–2004.) i pedesete obljetnice smrti (1957.–2007.)*. Ur. urednice Ines Srdoč-Konestra i Marija Trinajstić. Opatija-Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Opatija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. 11–33.

Stipan TROGRLIĆ, 2005: Sukobi hrvatskoga katoličkoga pokreta i liberalizma u Rijeci i Sušaku na početku 20. stoljeća. *Stoljetnica života i rada Milosrdnih sestara Svetoga Križa na Sušaku*. Ur. Estera Radičević, Emanuel Hoško. Đakovo: Samostan Milosrdnih sestara sv. Križa, Rijeka: Adamić. 125–139.

Višnja VIŠNJIĆ-KARKOVIĆ, 2009: *Biobibliografija Drage Gervaisa*. Rijeka: Povijesno društvo Rijeka.

Vodiška Johanca. <http://pgd.repnje.si/?page_id=398, posjećeno 16. 5. 2103>.

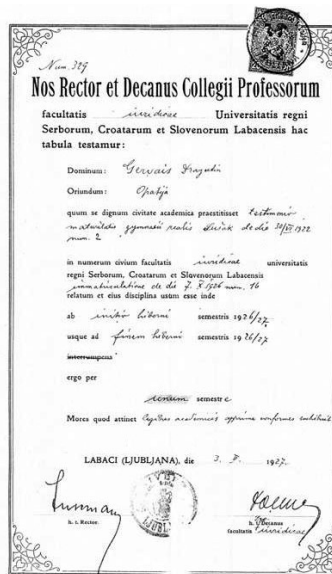
Šime VUČETIĆ, 1960: *Hrvatska književnost 1914–1941*. Zagreb: Lykos.

Igor ŽIC, 1998: *Kratka povijest grada Rijeke*. Rijeka: Adamić.

PRILOZI

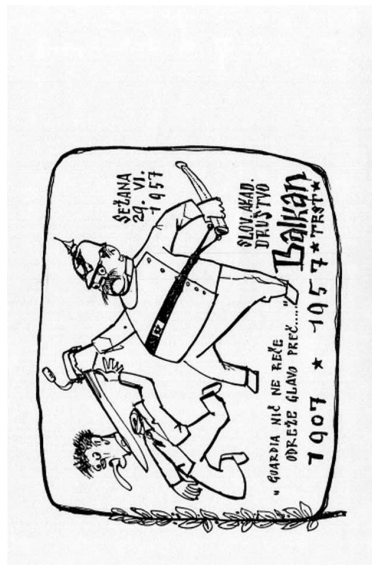
Dio Gervaisova teksta O Slavenima, *Naš glas* II/3–4 (1926.), 46.

Dokument o Gervaisovoj realizaciji dijela pravnog studija u Ljubljani (3. II. 1927).

Dopisnica s proslave u Sežani, upućena Viktoru Caru Eminu. Među potpisanima je i Drago Gervais. To je njegov posljednji zapis (1957).

Poledina dopisnice iz Sežane.

Posljednja fotografija Drage Gervaisa, proslava u Sežani (1957).

Frano i na kraju Bernardin.
Čudo treba početi u deset sati i Siman ostavlja Jahanca, ostaje B. i Frano,
dolazi priorica i protestira, Jahanca joj treba namjerno - svijet priča
da ju i Simana, Franjo, i da vas i Simana, dolazi, dolazi, razgovor i
između njega i Franje o čudesima, da vrijeme razgovora dolazi dru-
gi pater: Ignacije. Tamo i blegojnik --- narodo, Siman dolazi, ja-
vi da je počelo. Dolaze svi osim Tome i Ignacija, kraj čina.
„Čudo, čudo, svetica se -----“ jedan glupi brat.
Ignacije nosi svjedoka u manastir. Tomina ljubav za Jahanca i razgo-
vor i razgovor s Ignacijem o vjeri. Čudo i četvrti bratara.

JOHANCA

*Fabula: Treba da se donekle dresi historija o Su Johani, naročito izjvesni delo-
lja koja je čine vjerovatnom i koje upućuju i pada; staviti suu neizmenno glu-
post vjernika, a pravoučnost crkve; njen osnauiti cilj, ali kadredje treba da
bude seltiva na crkvi.*

saatna Johanna se mora prikazati kao navino žensto čeljad od 18 godina, ne sasvim normalno (halucineje) čiju anormalnost je vjerojatno ocijenila. Ona je igračka u rukama frotora i od dobrog djevojičeta trebao da postane elg, umišljena, potvorena, raskolašena žena, odana alkoholu i svojim porocima.

*samostan franjevac, a može i Lepušina gradi crkvu. Nedostaje im nava-
ca, a i sami teško žive, treba bolje nešto uvrstiti, pronaći jedan obilježji i
evan priroda. Odlučuju se na čudo, idu je to fra Tome (eto je Lepušin
ili fra ili pater), koji u skupu samostanske braće pretstavlja ecclesiu
militem.*

(Toma): suh, crn, isjedjen od mrezije na sve ono što je crkvin protivnik. Dr. teologije (Germanicum u Rimu, odbijen kandidat za biskupa kad dođe vrijeme,

Nacrt (dio) za dramski tekst *Čudo djevice Ivane* (prijepis).

ŽIVLJENJE IN USTVARJALNOST DRAGA GERVAISA V HRVAŠKO-SLOVENSKEM KONTEKSTU. ČUDEŽ *DEVICE IVANE* – ZGODBA O VODIŠKI JOHANCI

Življenjska in pisateljska usoda Draga Gervaisa (1904–1957) je tesno povezana s slovenskim geografskim in kulturnim prostorom – študiral je v Ljubljani, bil je član hrvaško-slovenskih dijaških in študentskih društev, prve pesmi in dela pa je objavljajal v slovenskih časopisih. Tudi kasneje, ko je že bil priznani avtor, izvrsten gledališki strokovnjak in pisec dram, je negoval številne zasebne in poslovne odnose s slovenskimi književniki in kulturnimi delavci, o čemer priča korespondenca iz njegove zapuščine. Tragični konec Gervaisovega življenja se je prav tako zgodil v Sloveniji in v prispevku so izpostavljene nekatere podrobnosti tega dogodka. Vse to je okvir za analizo Gervaisovega manj znanega dramskega besedila *Čudež device Ivane*, ki ga je napisal leta 1954. Kot predhodnik slavne postmodernistične *Glorije* Ranka Marinkovića to Gervaisovo besedilo zasluži celo večjo pozornost. Tudi kontekst dramskega zapleta še danes povzroča velika nesoglasja, glede na to, da obravnava intrigantno zgodovinsko osebo Ivanko Jerovšek iz Repnja v Sloveniji, ki je kot Johanca iz Vodice prikazovala lažne stigme najprej na Reki in zatem v Vodicah ter povzročila močne spopade družbeno in politično sprtih strani – konzervativnih ter liberalnih, in to z enako intenziteto v Hrvaškem primorju kot v Sloveniji. V prispevku te dogodke prikazujemo vključno z viri s hrvaške in slovenske strani z namenom, da bi se besedilo in njegove podrobnosti čim bolj razjasnile. Na podlagi raziskav se ponuja sklep, da gre za zapleteno in kontroveržno zgodbo, ki kot literarni artefakt in kot zgodovinski dogodek aktualizira in problematizira temeljne postmodernistične postulate.

A deontológiai prioritás

Gondolatrokonság Ny. F. Fjodorov és a »korai szlavofilizmus« képviselői között

ALEXANDRA MEDZIBRODSZKY

*MA student at Central European University (CEU), Department of History,
Nádor utca 9, HU – 1051 Budapest; a.medzibrodszky@gmail.com*

SCN VI/2 [2013], 53–64

N. F. Fedorov (1829–1903) je eden najbolj izvirnih ruskih mislecev vseh časov, kljub temu da je bil v sovjetskem obdobju praktično nepoznan. *Zgodnji slovanofilski* misleci, kot so na primer Aleksei Homjakov, Ivan Kireevski in Konstantin Aksakov, so pogosto omenjeni kot možni vplivi na Fedorova, čeprav njihova intelektualna podobnost še ni bila podrobno analizirana. Članek izpostavlja podobne tematske ideje Fedorova in *zgodnjih slovanofilov*, hkrati pa preučuje posebno, *idealistično* rabo terminologije, ki je značilna za vse navedene mislece in ki ne poudarja ontologije – kar obstaja ali je obstajalo, temveč deontologijo – kar bi moralo obstajati.

N. F. Fedorov (1829–1903) is considered to be one of the most original Russian thinkers of all time, although he was virtually unknown during the Soviet period. “Early Slavophile” thinkers, i.e., Aleksei Khomyakov, Ivan Kireevski and Konstantin Aksakov are frequently mentioned as possible influences on Fedorov, but their intellectual similitude has not been thoroughly analyzed. This paper identifies similar thematic ideas between Fedorov and the early Slavophiles and also examines the particular “idealistic” use of terminology that characterizes all of these thinkers and which puts emphasis not on ontology, i.e., on what exists or existed, but on the sphere of deontology, i.e., on what *should exist*.

Ključne besede: N. F. Fedorov, slovanofili, A. Khomyakov, I. Kireevsky, K. Aksakov, ruska filozofija, ruska intelektualna zgodovina

Key words: N. F. Fedorov, Slavophiles, A. Khomyakov, I. Kireevsky, K. Aksakov, Russian philosophy, Russian intellectual history

„Я не знаю более характерного русского мыслителя, который должен казаться чуждым Западу”.

„Nem ismerek nálánál jellegzetesebb orosz gondolkodót, aki a Nyugat számára nem lehet más, mint idegen.”
(Ny. Bergyajev)

Nyikolaj Fjodorovics Fjodorov (1829–1903) személyét rengeteg vita övezi, ám abban szinte mindenki egyetért, hogy a valaha élt egyik *legeredetibb* orosz gondolkodóról van szó. Az eredeti szuperlatívusza ez esetben nem pusztán azt jelenti, hogy az orosz gondolkodók között a legeredetibb, hanem azt is, hogy magát az eredetiséget, – szinonimával a „sajátosságot” – emelte a felsőfokra. A *sajátosság* mint fogalom a XIX. század óta fontos terminusa az orosz önreflexivitásnak. A problémakör rendkívüli bonyolultsága ellenére annyi megállapítható, hogy az *eredeti*, *sajátos* jelzők valamilyen szinten az orosz identitás részévé, és ezáltal az *orosz* mint fogalom szinonimáivá is váltak és táplálták az orosz mint messianisztikus nép képét. Ezáltal válhat Fjodorov sok kortárs és későbbi gondolkodó vagy kutató szemében *tipikus* orosz gondolkodóvá.

Tudományos és értelmiségi körökben jelenleg is zajlik a forradalom előtti orosz bölcsélet újrafelfedezése és ennek a keretében növekedett meg az érdeklődés Nyikolaj Fjodorov írásai iránt is. *Közös ügyének*¹ központi gondolata azonban egyelőre széles körben nem ismert, ezért főbb pontjait röviden ismertetem. Erre azért is van szükség, mert Fjodorov hatástörténete során „írássai mintegy gondolat-bányává váltak, amelyből mindenki kénye-kedve szerint kiaknázza (és ezáltal gyakran meglehetősen elferdítette) azt, ami számára szükségesnek tűnt ...” (Hagemeister 1989: 104).

A közös ügy központi gondolata

Fjodorov alapvetően mindig *ugyanarról beszél*, mindent ugyanabból a nézőpontból közelít meg. Ahogy George Young, *Nikolai F. Fedorov: Introduction*

¹ A szakirodalomban általában *A közös ügy filozófiájaként* emlegetett tanítását Fjodorov maga sohasem nevezte így, nem ő adta neki ezt a címet. Gondolataira általában *tanítás-ként* (учение), *projektként* (проект) vagy *felhívásként* (призыв) utalt (Hagemeister 1989: 59). Gyakorta előfordul még a *szupramoralizmus* elnevezés. *A közös ügy filozófiája* címet kapta azonban Fjodorov halála után megjelent írásainak két kötete és ezért terjedt el ez az elnevezés. Az első kötet 1906-ban jelent meg Vernijben (ma Alma-Ata); a második kötet 1913-ban látott napvilágot Moszkvában; tervbe volt még véve egy harmadik kötet is, ez azonban sosem készült el. A két kötet Ny. P. Peterszon és V. A. Kozsevnnyikov, Fjodorov két legközelebbi tanítványa szerkesztésében jelent meg és a címet is ők adták neki. Érdekeség, hogy a második kötet előszavában a szerkesztők felhívják arra a figyelmet, hogy Fjodorov feljegyzésein *utólagos munkálatokat* kellett végezniük, mivel azok töredékes, kidolgozatlan formájukban nem voltak alkalmasak a publikálásra. Michael Hagemeister külön kiemeli, hogy a deklarált szerkesztői elvekből az következik: a tanítványok *jelentősen belenyúltak a szövegekbe* (Hagemeister 1989: 52–3).

című könyvében megállapítja: Fjodorov írásainak olvasása közben gyakran van az embernek „*déja vu* érzése” (Young 1979: 78). Tehát az, hogy Fjodorov *mit* mond, következetes és változatlan; az viszont, hogy *hogyan* mondja, éppen milyen kontextusba ágyazza, milyen tematikával kapcsolatosan fejt ki, nagyon színes és változatos. Tehát alapvetően van egy *központi gondolata*, amelyet *különböző módon* mond el újra és újra.²

Ez a központi gondolat tulajdonképpen egy mondatban összefoglalható. Fjodorov kiinduló pontja, legfőbb premisszája az, hogy „[a]z élet jó, a halál rossz.” (II, 136)³ Ezért a legfőbb cél, a *halál leküzdése*, és ebből következően a halottak (minden egyes emberé) *fizikai* feltámasztása, melyet az ebből a célból *egyesült emberiségnek* (minden egyes élő és halott nemzedék) *erkölcsi* kötelessége megvalósítani. Ez Fjodorov *közös ügyének* központi gondolata. A központi gondolat egyes elemei kör-körösen összefonódnak, mindegyik ugyanolyan fontosságú, s ha bármelyik pillért ledöntjük, borul az egész felépítmény, amelyet már egyébként is ellentmondások kusza hálója tart egyben.

Központi gondolatának a *halál legyőzése* a kiindulópontja, fókuszpontja azonban az az *erkölcsi kötelesség*, hogy fizikailag feltámasszuk az elhunyt nemzedékeket. Ez az erkölcsi kötelesség magából a halál egyetemes jellegéből fakad; abból, hogy ez *mindenkit* érint. Fontos kiemelni, hogy Fjodorov az elhunyt nemzedékek fizikai feltámasztását *tudományos-technikai úton* képzei el, a tudományba vetett hite határtalan. Taras Zakydalsky, amerikai Fjodorov-kutató három jelzővel illeti Fjodorov feltámasztás koncepcióját: *fizikai, immanens és egyetemes*; s úgy gondolja, hogy Fjodorov tanításának az eredetisége pontosan abból fakad, hogy ugyan „[m]ás gondolkodókban megfogantak a feltámadásnak/feltámasztásnak (*resurrection*) különböző változatai, amelyekre igaz valamelyik jelző, de tudomásom szerint, Fjodorovot megelőzően senki sem gondolt még olyan feltámadásra/feltámasztásra, amelyben jelen lenne mind a három vagy akár a kombinációja valamelyik kettőnek” (Zakydalsky 1979: 62).

Fjodorov *közös ügyének* központi gondolata – eredeti, unikális, megismételhetetlen. Ám nem szabad elfelejteni, hogy Fjodorov kétségkívül saját korának szülötte; s alapvető meggyőződése, világképe abból a korból táplálkozik, amelyben megszületett, felnőtt, élt, tanított és meghalt. Ezzel kapcsolatosan a szakirodalomban úton-útfélen megemlítik, hogy Fjodorov bizonyos meggyőződései emlékeztetnek a „szlavofilek gondolataira”, az ilyen állítást azonban gyakran nem követik érvek és az sem mindig derül ki, hogy pontosan mely gondolatok hasonlítanak egymásra. Ezért szükséges és érdemes a szövegkor-

² Fjodorov gondolatainak talán leginkább „vegytisztá” összefoglalását a *Szupramoralizmus, avagy az egyetemes szintézis* című írásában olvashatjuk. Az írás egy részlete magyar nyelven is olvasható: Fjodorov, Ny.: *Szupramoralizmus, avagy az egyetemes szintézis*. Fordította Baán István. In: Filozófiai Figyelő XIII. 1991. 180–202. A fordításhoz Török Endre írt bevezetőt.

³ A Ny. Fjodorovtól vett idézetekre az 1995–2000 között megjelent négy és egy kiegészítő kötet alapján hivatkozom. A római szám a kötetszámot, az arab szám az oldalszámot jelöli.

puszokat közelebbről megvizsgálni, hogy tisztán lássuk: Fjodorov és a szlavofil gondolkodók között vajon elszórt, *véletlen* egyezések vagy *valós* gondolatrokonság áll-e fenn. Ezen írás keretein belül a szlavofilek első nemzedékének gondolataival vetem össze Fjodorov elképzeléseit, ezen a csoporton belül is elsősorban Alekszej Homjakov, Ivan Kirejevskij és Konsztantyin Akszakov, tehát az 1840-es és 50-es évek „korai szlavofilizmusának” írásait vizsgálom.

Gondolatrokonság a „korai szlavofilizmus” képviselőivel – a tematikai sík

Nyikolaj Fjodorov írásai és a „korai szlavofilizmus” gondolatai több ponton is érintkeznek. Rengeteg *tematikai hasonlóságot* fedezhetünk fel⁴ a két szövegcsoport között, amelyekből a következő, főbb pontokat szeretném kiemelni: (1) a Nyugatra jellemző individualizmus és a személyek közötti viszonyt szabályozó jog elvetése mint ideális szerveződési forma az emberiség számára; (2) az emberek szétválása két részre: „művelt társadalomra” és „népre” illetve fjodorovi nyelvhasználatban „tudósokra” és „tudatlanokra”; (3) Oroszország eltérő – tehát sajátos – fejlődési útja és az ebből fakadó megváltó misszió.

A tematikai hasonlóság főbb elemei

(1) a Nyugatra jellemző individualizmus és a személyek közötti viszonyt szabályozó jog elvetése mint ideális szerveződési forma az emberiség számára

Nyugaton az egész társadalmi és magánélet az individuális, elkülönülő függetlenség fogalmán alapszik, amely az individuum elszigetelődését feltételezi. /.../ Minden egyes individuum – legyen az magánember, lovag, fejedelem vagy város, saját jogkörén belül önhatalmú, nem korlátozza semmi sem, saját maga alkotja a törvényeit. Minden személy első dolga a társadalomba belépve, hogy várat emel maga köré, és onnan belülről folytatja le tárgyalásait a többi, független hatalommal. (Kirejevskij 1911: 113)

Kirejevskij fentebbi megállapítása igazán képszerűen és kifejezően mutatja be, hogy a szlavofilek első nemzedékének szemében miként jelent meg a nyugati világ társadalmi azon belül az egyének között uralkodó viszonyok. Fjodorov számára az ideális szerveződési forma valamiféle *egy és oszthatatlan egység*, a Szentháromsághoz hasonlatosan. Ebből az következik, hogy az *individualizmusra*, amelyet ő is a nyugati életmód jellegzetességének tart, az *emberiség zsákcújaként* tekint. Egy megjegyzésében Kant filozófiájával kapcsolatosan a következőket mondja:

Ő [Kant] és a nyugati ember általánosságban a legnagyobb jót a megosztottságban (разнь) látja (az individualizmusban, a személyiségben) és a megosztottságot a független személyiség és szabadság szükséges feltételének tekinti.” (De a pusztán személyes szabadság – csak képzeletbeli szabadság; szabadság pusztán az értelmes lényektől –

⁴ További tematikai hasonlóságok felsorolását lásd: Sisak G. (1996).

csak látszat: a valóságban – csupán közös rabság az értelem nélküli erők alatt; rabság, amelyből egyenként nem lehetséges a kiszabadulás; mert az igazi szabadsághoz nem a személy értékét védelmező megosztottság a szükséges, hanem a közös megváltás ügyében (дело) való egyesülés.” (II, 93)

Az individualizmusra épülő társadalomban az emberek közötti viszonyokat a jog szabályozza. A jogról nagyon hasonló a véleményük a korai szlavofileknek és Fjodorovnak. A szlavofilek számára a jog *mesterséges, külső kényszer* eredménye és a Nyugat attribútuma: „Nyugaton /.../ minden társadalmi viszony a megállapodáson (условие) alapszik, vagy legalábbis törekszik e mesterséges alap elérésére” (Kirejevskij 1911: 116). Ezzel szemben, a szlavofilek véleménye szerint az emberek közötti *formális, jogi viszonyok* helyett az *erkölcsnek* kellenne az emberi kapcsolatokat meghatároznia:

Minden erő az eszményben van. És mit érnek a feltételek és a szerződések, ha hiányzik a belső erő? Semmiféle szerződés sem tarthatja vissza az embereket, ha nincs meg a belső szándék. Minden erő az erkölcsi meggyőződésben van. Ez a kincs megvan Oroszországban, mivel mindig hitt benne, és sohasem folyamodott szerződésekhez. (Akszakov 1861: 18)

Fjodorov hasonlóképpen gondolkodik, mikor arról ír, hogy az emberek közötti kapcsolatok ideális állapotát a *rokonságban* (родство) látja, ám körbetekintve a világban úgy gondolja, hogy a *nem-rokonság* (неродственность) az uralkodó, mely alatt a „testvériséget” helyettesítő „állampolgárságot” vagy „civilizációt” érti. Az emberek között pedig következésképpen a nem-testvéri (небратское) állapotok dominálnak, amely alatt Fjodorov „minden jogi-gazdasági viszonyt, a rendiséget és a nemzetközi viszálykodást” érti. (I, 43)

Itt érdemes megjegyezni, hogy mind Fjodorov, mind a szlavofilek viszonya a *Nyugathoz* bonyolult és paradoxonokkal terhes, bár különböző okokból az. A „korai szlavofilizmus”⁵ képviselői esetében Sisák Gábor kiemeli, hogy „[a]z ideális oroszországi és az empirikusan is létező európai „műveltség” tartalmakat tekintve eltérhetetlen kapcsolatban vannak egymással, az oroszországi műveltség mintegy az európai műveltség betetőződése, legmagasabb rendű formája” (Sisák 2008: 59). A szlavofileknek *szükségük van* a Nyugatra, hiszen nem elvetik annak eredményeit, hanem elégtelennek nyilvánítják, s úgy gondolják a tanítvány, azaz Oroszország, majd túlnővi mesterét és megválaszolja az európai kultúrában megválaszolatlanul maradt kérdéseket.

Fjodorov esetében is azt látjuk, hogy egy alapvető paradoxon köré épül a Nyugathoz való viszonya. Egyrészt, Fjodorovnak nincs jó véleménye a nyugati industrializációról, mert az ipar mozdítórugójának a szexualitást, a *nőért folyó harcot* tartja és ez a küzdelem csak elfecsérli az emberek energiáját és a nyersanyagot különféle „játékok” előállítására és nem az elhunyt nemzedékek feltámasztásán munkálkodik. Fjodorovnál az ilyen „fecsérítő industrializáció”

⁵ Sisák Gábor szóhasználatában: „igazi szlavofilizmus” vagy az „1840–50-es évek szlavofilizmusa” (Sisák 2008: 3–4).

a *Nyugat attribútuma*. Az ellentmondás abban rejlik, hogy ennek ellenére Fjodorovnak is *szüksége* van a Nyugatra, elsősorban a nyugaton zajló industrializáció termékeire, hiszen az elődök feltámasztását és a természet regulációját mindenképpen *tudományos-technikai úton* képzei el. Tehát, például Fjodorov egyik dédelgetett álma, az „esőfakasztás”, melynek alkalmazása képes lenne folyamatosan biztosítani a jó termést – nem valósítható meg a tudomány és a technika segítségével nélkül.

(2) az emberek szétválása két részre: „művelt társadalomra” és „népre”, illetve fjodorovi nyelvhasználatban „tudósokra” és „tudatlanokra

A gondolat elszakadása a cselekedettől Fjodorov szemében az egyik legsúlyosabb rossz:

az összes megosztottság közül a gondolat és a cselekvés szétválása /.../ alkotja a legnagyobb csapást, összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint [az emberek] szétválása szegényekre és gazdagokra. (I, 41)

A gondolat *elszakadt a cselekedettől* és ennek a manifestálódása az emberek elszakadása egymástól, a két réteg – a tudósok (учёные) és a tudatlanok (неучёные) – kialakulása. Ám ez a szétvált tudás nem működőképes, mivel mindkét típusú tudásból hiányzik az, amely a másikban megtalálható, tehát egymásnak *komplementerei* és ezért kívánatos az egyesítésük:

A belső diszharmonia a külső diszharmonióban gyökerezik, abban, hogy a tudós és az értelmiségi osztályok elkülönülnek a néptől. Az érzelmeiktől megfosztott tudás – pusztán az általános okok tudása lesz, nem pedig a nem-rokonság okainak a kutatása; míg az akarattól megfosztott értelem – a rossz ismerete lesz, a törekvés nélkül, hogy kiirtsuk [a rosszat] és a jó ismerete, a vágy nélkül, hogy elősegítsük [a jót]; tehát pusztán a nem-rokonság felismerése lesz, nem pedig a rokonság helyreállításának a projektje. (I, 45)

Sisák Gábor jogosan teszi fel a kérdést: „a fjodorovi gondolkodásra jellemző „tudósok” és „tudatlanok” közötti szakadékban nem éppen ugyanaz a szakadék látható-e, amely a „nép” és a „művelt társadalom” között húzódott, amelynek leküzdésén oly sokat gondolkodott Homjakov, Kirejevskij és Dosztojevskij?” (Sisák 1996: 389). Hogy válaszolni tudjunk erre a kérdésre először nézzük meg, mit ír Homjakov erről a kettéosztottságról, erről a szakadásról:

Amennyire a történelmi fejlődés feltételeitől eltávolodott társadalom felsőbb rétegei egyre inkább beletemetkeztek az idegen alapelvekből származó műveltségbe (образованность), amennyire az elszakadásuk egyre élesebb lett; a szellemi tevékenység az alsóbb rétegek között is gyengült. Számukra nem létezik az elvont tudomány, az elvont tudás, számukra csak az élet közműveltsége (общее просвещение) lehetséges, ám ez a pusztán a gondolatok állandó körforgásában (amely hasonló az emberi test vérkeringéséhez) megjelenő közműveltség ellehetetlenedik a társadalom szellemi struktúrájának kettéosztottsága miatt. A felsőbb rétegekben megjelent a tudás, de ez az élettől teljesen elszakadt tudás; az alsóbb [rétegekben] pedig az élet, amely sosem ébred öntudatra. (Homjakov 1900(1): 22)

Fjodorov „tudós-tudatlan” között húzódó szakadéka valóban sok hasonlóságot mutat azzal a szocio-kulturális szakadékkal, amelyről a „korai szlavofilizmus” képviselői, vagy éppen Dosztojevszkij is sokat írt. Fjodorov általában következetesen a „tudósok” és „tudatlanok” terminológiáját használja, de előfordul, hogy ettől eltér és nála is megjelenik a „nép” fogalma: „A német és ezáltal az egész európai filozófia törvényesítette, sőt örökkévalósággá változtatta a „két fajta ész” formájában a két réteg létezését: a tudós osztályét és a népét.” (II, 87) Az is hasonló meglátás, hogy a tudósok, a felsőbb rétegek tudása elszakadt az élettől:

Azáltal, hogy a tudomány közvetlenül, személyesen nem vesz részt a harcban, azaz magában a háborúban; valamint nem érintik a természetes csapások, hiszen a természettel közvetlen kapcsolatban álló parasztság megvédi annak erőitől; ezáltal a tudomány közömbös marad még a természetes erőforrások elapadásával és a klímaváltozással szemben is... (I, 41)

A hasonlóságok mellett meg kell említeni két dolgot, amelyben láthatóan különbözik a „korai szlavofilizmus” nép-művelt társadalom felosztása a fjodorovi tudós-tudatlan dichotómiától. Fjodorovnál, a *közös ügy* feltámasztás projektjének *egyetemes* jellegéből adódóan, ez a kettéosztottság nem korlátozódik az orosz földekre, hanem az egész emberiséget érinti. További különbség, hogy Homjakov, Kirejeveszkij vagy akár Dosztojevszkij a tudós, művelt társadalom rétegének nézőpontjából nyilatkozik. Dosztojevszkij egy helyen például ezt írja: „Hiszen mi – ki kell mondanunk az igazságot – nem tudjuk megszólítani a népet” (Dosztojevszkij 1998: 24). Fjodorovnak viszont feltett szándéka a „tudatlanok” oldaláról megszólítani a tudósokat. „A kérdés a testvériségről, vagy rokonságról...” című írásának az alcímében ezt szó szerint megfogalmazza, hiszen *saját írásának* ezt a címet adja: „Feljegyzés a *tudatlanoktól a tudósoknak* (kiemelés – M. A.), az egyháziaknak és a világiaknak, a hívőknek és a hitetleneknek.”

(3) Oroszország eltérő – tehát sajátos – fejlődési útja és az ebből fakadó megváltozó misszió

Az emberek közötti viszonyokról írva Fjodorov egy másik helyen kiemeli, hogy a jogi-gazdasági rendszerek idegenek maradtak az orosz nép számára, és ebből a különleges helyzetből adódik az orosz nép különleges feladata, azaz küldetése:

.../ megőriztük az obszcinát és részben a nemzeti életformát, az ezeréves pangásnak köszönhetően, amelyben kénytelenek voltunk benne ragadni, a vad és primitív társadalom állapotában; ezen minden nép keresztülment, ez alakította a természetünket, ennek a pangásnak hála számunkra idegenek maradtak a magasan (?) fejlett jogi-gazdasági rendszerek, amelyek az egész természetet, az emberiség örökbirtokát, jövedelmező ágazattá alakították át (utilitarizmus), a testvériséget felcserélték jogi megegyezéssel, melynek igazságát saját maguk sem ismerik el. Így alakult ki a mi természetünk, amely megkülönböztet minket a többi néptől, ez adta nekünk a fizionómiánkat és súlyos küldetésünket a közös ügyben, mely különbözik más népek feladatától. (I, 200)

Az a gondolat, hogy azáltal, hogy Oroszország történelmi fejlődése eltér Nyugat-Európától lehetősége van annak problémáira választ adni már *Csaadajev*-nél felmerült. Csaadajev az *Egy örült magamentsége* című írásában elmélkedik Oroszország megváltó sorsán, amely meglátása szerint abból a helyzetből fakad, hogy Oroszország nem járta be azt az utat, amelyet a többi nép. Csaadajev abból indul ki, hogy „azért jöttünk mások után, hogy amit teszünk, jobban tegyük náluk” (Csaadajev 1980: 218). Ezáltal nem csak lehetősége nyílik Oroszországnak olyan fejlődési útvonalat bejárni, mely más népek számára nem adatott meg, hanem *ez a feladata*, „hivatása”, azaz hogy utat mutasson a világ többi részének.

A szlavofil hagyomány is átveszi ezt a gondolatot, miszerint Oroszország fontos szerepet fog betölteni a világ sorsának alakulásában, mert *nem úgy* fejlődött, mint a többi nép, azaz a történelme *sajátos*. Tehát ez mindenképpen közös pont Fjodorov és a szlavofil gondolkodás között, ráadásul ezt az elképzelésüket mind Fjodorov, mind a szlavofilek azzal magyarázzák, hogy az orosz népben olyan Fjodorov szavajárásában adottságok (*zadatki*), a szlavofilek nyelvezetében alapelvek (*начала*) rejtőznek, amelyek eltérnek a nyugat-európai fejlődéstől, így alternatívát nyújthatnak a jövőt illetően. Ennek a tematikai hasonlóságnak a bemutatása túlmutat a pusztán tematikai rokonságon Fjodorov és a „korai szlavofilizmus” között, ezért ezen a ponton áttérek a Fjodorov és szlavofilek közötti *látásmódbeli hasonlóságra*.

Gondolatrokonság a „korai szlavofilizmus” képviselőivel – a látásmódbeli sík

Az a *látásmódbeli hasonlóság*, amely áthatja mind Fjodorov, mind a „korai szlavofilizmus” képviselőinek szövegeit – hatással van a szövegek értelmezési tartományára is, ezért fontos közelebről megvizsgálni a kérdést.

Fjodorov és a szlavofilek írásait tanulmányozva azt találjuk, hogy magukban az említett orosz népben megőrződött adottságokban, illetve alapelvekben találunk némi átfedést („nemzeti életforma” (*родовой быт*), obscsina), de a tartalmuknál talán hangsúlyosabb az, hogy a szlavofilek *nem* tekintenek ezekre az adottságokra vagy alapelvekre úgy mint az orosz népben *kifejlődött*, teljes valójukban *létező*, megvalósult tulajdonságokra, és ugyanez igaz Fjodorovra is, ahogy azt Sisák Gábor is megjegyzi lábjegyzetben Fjodorov és a szlavofilek kapcsán (Sisák 1996: 389). Fjodorov például inkább úgy beszél ezekről az adottságokról, mint felfedezésre váró lehetőségekről, amelyek egyelőre *mélyen alszanak*:

Ha belegondolunk ezekben az adottságokba, amelyek az orosz népben rejlenek, az adottságokba, amelyeket még nem ismertek fel, mondhatni még bennük szunnyadnak... /.../ Hinni szeretné az ember, hogy nem sok hiányzik ahhoz, hogy ezeket a szunnyadó adottságokat felismerjék és felélesszék; hogy az orosz nép felébredjen és elinduljon egy nagy cél felé. (I, 202)

Hasonló gondolatot olvashatunk Kirejevskijnél, mikor azt írja, hogy:

Hiszen Oroszország műveltségének alapelvei sohasem mutatkoztak meg az életében a szemnek oly láthatóan, mint amennyire a Nyugat műveltségének alapelvei bontakoztak ki a nyugati történelemben. Így, ha meg akarjuk őket találni, akkor kutatni kell őket, mert nem olyan szembetűnőek, mint az európai műveltség. (Kirejevskij 1911(1): 181)

Homjakov is írt arról, hogy láthatóvá kellene tenni az orosz népben megőrződött alapelveket:

az ősi Rusz nem tudta megvalósítani fontos feladatát, hogy láthatóvá tegye a szellemi élete alapját képező gondolatot és érzést. (Homjakov 1900(1): 241)

A szlavofileknél a valóság és eszmény közötti differencia nem korlátozódik pusztán az említett alapelvekre, hanem egyértelműen előtűnik egy erre épülő egész *látás- és gondolkodásmód*, amelynek lényege Sisák Gábor megfogalmazásában az, hogy „a „korai szlavofilek” „idealista” szemléletében élesen elkülönülnek az eszmék, eszmények, alapelvek a belőlük megvalósult, létező, fennálló, történetileg kialakult intézményektől, formáktól. Következtes szóhasználatuk és metodológiájukból kifolyólag ez a megkülönböztetés az „igazi szlavofil” szövegekben jól nyomon követhető” (Sisák 2008: 72–3).

Fjodorov gondolkodását is áthatja egy ilyen típusú „idealista” látásmód, s ezt állandóan észben kell tartanunk a fjodorovi szövegek olvasása közben. Fjodorovnál ez olyannyira erős, hogy nem képes a dolgokat a jelen időben látni és értelmezni: „ahogy egyik szemével a középkorra tekint hátra, míg a másik szemét az elképzelhetetlenül távoli jövőre szegezi, Fjodorov úgy tűnik mindent látott – leszámítva azt, ami a közvetlen és a jelen (*immediate and present*) (Young 1979: 151). Tehát Fjodorov bármire, amire ránézett – elsősorban nem azt látta *ami*, hanem azt *ami lehetne*, s amilyen funkciót betölthetne az adott dolog a *közös ügy* megvalósításában. Ebből kifolyólag, Fjodorovot olvasva különösképpen elővigyázatosnak kell lennünk és egyes szavak esetében mindenképpen el kell rajta gondolkodnunk, hogy vajon körülbelül ugyanazt értjük-e mi rajta, mint amit Fjodorov. Írásaiból több helyen is az derül ki, hogy *gyakran* nem ez a helyzet, ráadásul nem komplex fogalmak hanem egyszerű, mindennapi szavak esetében is igaz ez. Például a következő részletben, ahol Nietzsche marasztalja el, jól körvonalazódik ez a látásmód:

[Nietzsche] [e]gyáltalán nem látta az aktív történelmet. Számára a történelem olyan volt, amilyen – tehát tény – és nem pedig olyan, amilyennek lennie kéne – tehát a léthez szükséges projekt. Ismerte a múzeumot, de csak olyannak, amilyen – nem pedig olyannak, amilyennek lennie kéne: egy olyan intézménynek, amely őrzi az elhunytak emlékét és megalkotja a visszatérésükhöz szükséges erőket és eszközöket. Végül, a temetőt is csak jelenlegi formájában ismerte, mint a bomlás és a feledés helyét; nem pedig a szükséges formájában: az újjáteremtés, az élők és a holtak egyesülésének helyeként; azaz mint a feltámasztás színhelye. (II, 130)

Ezt a jelenséget Nyikolaj Bergyajev is kiemeli, Fjodorov önkényuralommal kapcsolatos nézetei kapcsán: Fjodorov önkényuralomról alkotott filozófiája „tisztán projektív. És az önkényuralom eme projektjének semmi köze sincs

ahhoz, ami az önkényuralom volt a múltban (és ami a jelenben) (Bergyajev 2004: 444).

Tehát Fjodorov *közös ügye*, szupramoralizmusa „a létezőről a kellőre (должный) az ontológiáról a deontológiára helyezi át a prioritást” (Szemjonova 2004: 168). Avagy Bergyajev szavaival: Fjodorov „a súlypontot a létező szférájából a kellő szférájába, a projektivitásba helyezi át” (Bergyajev 2004: 427). Ehhez érdemes hozzáfűzni, hogy Bergyajev szemében ez a látásmódbeli sajátosság „nagyon orosz”:

Fjodorov nagyon orosz gondolkodó a tudással kapcsolatos tanításában: átveszi és folytatja az orosz gondolkodás hagyományát; amely mindig is annak a tudására törekedett, aminek lennie kéne; amely lényegében mindig is projektív és pragmatikus volt; s mindig is elfordult a tiszta, szemlélődő metafizikustól (és gnosztikustól). (Bergyajev 2004: 433)

És valóban, a „korai szlavofilizmus” írásaiban is megfigyelhető, hogy a létezőről a kellőre helyezik át a hangsúlyt, s ennek a figyelmen kívül hagyása félreértelmezésekhez vezethet. Például Sisák Gábor kiemeli, hogy a szlavofilek „idealista” szemléletének fényében „a „pravoszlávia” alatt nem az Oroszországban és a többi, a keleti kereszténységhez tartozó országban fennálló egyház értendő, hanem az ideális egyházi közösség, annak eszméje és eszménye. A fennálló oroszországi egyházat a szlavofilek éles kritikával illették (Sisák 2008: 73).

Nyikolaj Fjodorov gondolatai mélyen az orosz bölcseleti hagyományban gyökereznek, de eredetiségének meghatározó forrása nem csak a sajátos szlavofil világkép, hanem maga a *küldetéstudattól terhes* orosz lélek. Nem véletlen, hogy Fjodorovról az orosz gondolkodás nagy formátumú képviselői, mint például Fjodor Dosztojevszkij, Lev Tolsztoj vagy Vlagyimir Szolovjov mind tisztelettel és elismeréssel nyilatkoztak; annak ellenére, hogy egyikük sem ismerte vagy értette teljesen, illetve egyikük sem volt képes teljes mértékben elfogadni vagy magáénak vallani Fjodorov *közös ügyét*. Ez azért lehetséges, mert Fjodorov *közös ügyében* minden ellentmondása és tagadhatatlan utópizmusa ellenére – egy az orosz bölcseletet és irodalmat örökké izgató-nyugtalanító probléma manifesztálódik – *az orosz lélek vállára nehezedő végtelen felelősségtudat*,

hiszen valóban jellemző tulajdonsága az orosz léleknek – az egyetemes megváltás kutatása, felelősséget vállalni mindenkiért. A nyugati ember könnyen megbékél azzal, ha sokak meghalnak. A nyugati ember nagyobb becsben tartja az értékek megszilárdítását, mint az egyetemes megváltást. Az orosz léleknek azonban nehéz megbékélnie nem pusztán azzal, ha sokak meghalnak, hanem már azzal is ha néhány vagy egy. Mindenki felelősséggel tartozik az egész világért és az összes emberért. (Bergyajev 2004: 426)

S Fjodorov hozzátenné – az összes *valaha élt* emberért.

BIBLIOGRÁFIA

Orosz nyelvű szakirodalom

К. С. АКСАКОВ, 1861: *Полное собрание сочинений*. Том I. М. URL: <<http://www.knigafund.ru/books/21308>>.

Н. А. БЕРДЯЕВ, 2004: *Религия воскрешения* („Философия общего дела” Н. Ф. Федорова) *Н. Ф. Федоров: pro et contra. К 175-летию со дня рождения и 100-летию со дня смерти Н. Ф. Федорова* : Антология. Кн. 1. СПб: Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та. 424–468.

—, 2010: *Русская Идея*. М.: „Издательство Астрель”.

А. С. ХОМЯКОВ, 1900: *Полное собрание сочинений*. Том I. М.

В. И. КИРЕЕВСКИЙ, 1911: *Полное собрание сочинений*. Том I. М.

Н. Ф. ФЕДОРОВ, 2004: *Н. Ф. Федоров: pro et contra. К 175-летию со дня рождения и 100-летию со дня смерти Н. Ф. Федорова* : Антология. Кн. 1. СПб: Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та.

—, 2008: *Н. Ф. Федоров: pro et contra. К 180-летию со дня рождения и 100-летию выхода в свет тома „Философии общего дела”*: Антология. Кн. 2. СПб: Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та.

—, 1995–2000: *Сочинения в 4-х книгах*. М.: Прогресс; Традиция.

—, 1985: *Философия общего дела. 1–2*. Lausanne: L’Age d’ Homme. Lausanne. (Reprint.)

С. Г. СЕМЕНОВА, 2004: *Философ будущего века: Николай Федоров*. М.: Пашков Дом.

Nem orosz nyelvű szakirodalom

Pjotr CSADAJEV, 1981: *Filozófiai levelek egy hölgyhöz*. Budapest: Magyar Helikon.

Fjodor M. DOSZTOJEVSZKIJ, 1998: *A történelem utópikus értelmezése*. Budapest: Osiris Kiadó.

Nyikolaj F. FJODOROV, 1991: *Szupramoralizmus, avagy az egyetemes szintézis*. Fordította Baán István. *Filozófiai Figyelő* XIII, 180–202.

—, 1990: *What Was Man Created For? : The Philosophy of the Common Task*. Honeyglan Publishing. L’Age d’Homme. Lausanne.

Ilona KISS (ed.), 1992: *A megváltó Oroszország. Válogatás a szlavofil gondolkodók írásaiból 1839–1861*. Budapest: Századvég Kiadó.

Michael HAGEMEISTER, 1989: *Nikolaj Fedorov. Studien zu Leben, Werk und Wirkung*. München: Verlag Otto Sagner. (Dissertation, Universität Marburg).

Gábor SISAK, 1996: *Michael Hagemeister: Nikolaj Fedorov. Studien zu Leben, Werk und Wirkung. Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas*, Band 28. Verlag Otto Sagner, München, 1989. 550 S. *Studia Slavica Hungarica* 41, 387–394.

– –, 2008: *Az 1840–50-es évek oroszországi szlavofilizmus. Eszmetörténeti elemzés.* Doktori disszertáció. (Kézirat) Letöltve: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/sisakgabor/diss_nem.pdf>.

George M. YOUNG, 1979: *Nikolai F. Fedorov: An Introduction.* Belmont: Nordland Publishing Company.

Taras ZAKYDALSKY, 1976: *N. F. Fyodorov's Philosophy of Physical Resurrection.* Bryn Mawr, Ann Arbor, MI, USA. (Ph.D. thesis.)

POMEN DEONTOLOGIJE: PODOBNE IDEJE N. F. FEDOROVA IN ZGODNJIH SLOVANOFILSKIH MISLECEV

N. F. Fedorov (1829–1903) je eden najbolj izvirnih ruskih mislecev vseh časov, kljub temu da je bil v sovjetskem obdobju praktično nepoznan. Po koncu Sovjetske zveze je Rusija začela ponovno odkrivati svojo predrevolucionarno intelektualno dediščino in Fedorove ideje, najpogosteje znane kot »*skupna naloga*«. Zgodnji slovanofilski misleci, kot so na primer Aleksei Homyakov, Ivan Kireevski in Konstantin Aksakov, so pogosto omenjeni kot možni vplivi na Fedorova, čeprav njihova intelektualna podobnost še ni bila podrobno analizirana. Članek izpostavlja podobne tematske ideje Fedorova in zgodnjih slovanofilov. Obravnavane so naslednje tri temeljne podobnosti: (1) zavračanje zahodnega individualizma in ideja, da je »*zakon*«, ki nadzoruje odnose med ljudmi, idealna organizacijska moč za človeštvo; (2) delitev človeštva v dve skupini: *izobražena družba* in *ljudje* ali v Fedorovski terminologiji – »*učeni*« in »*neučeni*«; (3) ruska »*Sonderweg*« (»*posebna pot*«) in njene mesijanske aspiracije. Poleg tematskih podobnosti članek preučuje tudi posebno, *idealistično* rabo terminologije, ki je značilna za vse navedene mislece in ki ne poudarja ontologije – kar obstaja ali je obstajalo, temveč področje deontologije – kar bi moralo obstajati.

Pismi Vilka Novaka s komentarjem

JOŽEF SMEJ

Nadškofjski ordinariat Maribor, Slomškov trg 19, SI – 2000 Maribor

SCN VI/2 [2013], 65–78

V prispevku sta v prepisu in v originalu objavljeni ter podrobno komentirani dve pismi Vilka Novaka, ki ju je naslovnik Jožef Smej na ključno našel med svojimi dokumenti. Prvo je bilo napisano decembra 1971 v Ljubljani, drugo februarja 1993 v Rožni dolini. Komentarji razkrivajo številne podrobnosti in okoliščine tistega časa.

The article presents two letters by Vilko Novak addressed to the author Jožef Smej in both original and copied form, which were found among the author's documents by accident and commented on in great detail here. The first was written in December of 1971 in Ljubljana and the second in February of 1993 in Rožna dolina. The commentaries reveal a vast amount about the details and circumstances pertaining to that period.

Ključne besede: osebna korespondenca, Prekmurje, Vilko Novak, Jožef Smej

Key words: personal correspondence, Prekmurje, Vilko Novak, Jožef Smej

V sredo, 8. oktobra 2003, se je v Duhovniškem domu *Mane nobiscum*, Lepi pot 26, Ljubljana, izteklo zemeljsko življenje univerzitetnega profesorja dr. Vilka Novaka. Bil je slavist in etnolog. Prav! Dodati moramo še: bil je tako rekoč brezmejni ljubitelj Prekmurja in dela Prekmurja, ki je na Madžarskem, tj. Porabja. In, seveda, bil je tudi vnet ljubitelj sleherne *prekmuriane*. V *Slavistični reviji* (prim. Smej 2005) sem poleg drugega zapisal, kar sem bil povedal v ponedeljek, 13. oktobra 2003, ob njegovem pogrebu (pokopališče, Ljubljana Vič):

Če rečeš Prekmurje in njega del, Porabje, ki je na Madžarskem, si hkrati rekel VILKO NOVAK. Pitagorovi učenci so svojega učitelja počastili z besedama *autòs epha* ('on je rekel'). Tako smo o Vilku Novaku rekli tudi mi, njegovi učenci.¹

¹ Bil je moj profesor slovenščine na murskosoboški gimnaziji, pozneje pa svetovalec pri mojih spisih.

Kar je Dante zapisal o Vergilu, velja tudi za Novaka: *Tu duca, tu signore, e tu maestro*; prevajam dobesedno: *ti si vojvoda, ti pokazatelj in ti učitelj* (*La Divina Commedia*, Inf. II, 140). Andrej Capuder prevaja: *pastir, gospod in učenik* (Alighieri 1991: 18). *Vojvoda* je v zvezi z besedo *voj*, kar pomeni manjša vojaška enota; torej vojvoda ni samo vodja, marveč tudi neke vrste zapovednik;² *signore*, tako se zdi, izhaja iz korena *segno*, it. znak, zato prevajam pokazatelj (*segno*, lat. *signum*, gr. *sēma*, od tega beseda *semafor*).

Tu naprej povzamem tri Novakova pisma, objavljena v zborniku *Stopinje*, in jih dopolnim s komentarjem.

Začetek prvega pisma v *Stopinjah* (prim. Smej 2004):

Ljubljana, 15. XI. 1983

Dragi prijatelj,

Hvala ti za lepo povabilo in da si me uvrstil v program. Kakor je ginljivo in »iustum«, da pride Ivanocy na vrsto – tako me zadnja leta nič več ne vlečejo potovanja v tujino, bom pa skušal ustreči zaradi stvari /.../. Zelo dobro, da si povabil Kūharja /.../³

Novak me naslovi s *prijatelj*. Naj tu poudarim, da Kristus uporablja besedo *prijatelj* (v grškem izvirniku *philos*) le za svoje najožje somišljenike (Jn 15, 14), medtem ko druge naziva s *hetaíros* (Mt 22, 12).

V besedi *philos* se skriva glagol *philéo*, *ljubiti*, *rad imeti*, v besedi *hetaíros* pa tega ni; *hetaíros* je bolj *tovariš*, *zaveznik* v političnem smislu. Tako že modri Sirah razločuje oba izraza: »Ali ni na smrt žalostno, če se tovariš ali prijatelj sprevrže v sovražnika?« (Sir 37, 2).

V pravkar omenjenem pismu me Novak tika, medtem ko me v prejšnjih, doslej še neobjavljenih pismih, vika ter naslavlja z *gospod kanonik* in s *pisatelj*.

Novakovo pismo se nanaša na čas priprave na Ivanocyjev simpozij v Rimu. Simpozij je potekal od 17. do 19. septembra 1984 v papeškem zavodu SLO- VENIK v Rimu. Na simpozij sem povabil tudi Novaka. V pismu Novak piše, da se bo odzval povabilu; na simpozij pa naj povabim tudi Janoša Kūharja, župnika v Gornjem Seniku. Kūhar mi je odgovoril, da je pred 58 leti bil v Rimu. Nekatere dokumente glede Ivanocyja mu je bil izročil rojak dr. Franc

² Vilko Novak je študentu slavistike Štefanu Barbariču zapovedal: »V raziskovanju se loti *prekmuriane*, štajersko in kranjsko slovstvo pa prepusti drugim!« Jožefu Smeju pa je naložil dolžnost pisati o zagrebški škofiji. Glej Novakovo pismo Jožefu Smeju z dne 18. 2. 1993.

³ Na strani 195 (Smej 2004) je tudi faksimile pisma. Prim. tudi *Ivanocyjev simpozij v Rimu*, 1985. Janoš Kūhar, rojen 24. maja 1901, Gradišče, župnija Tišina, v duhovnika posvečen 22. junija 1924, kaplan v Rábagyarmatu, katehet na mestni osnovni šoli v Sombotelu, župnik v Gornjem Seniku, kjer je v nedeljo, 6. septembra 1987, umrl, zadet od kapi, in sicer zjutraj v cerkvi na oltarnih stopnicah. Bila je to 23. nedelja med letom (krogotok A), ko je držal v roki knjigo, lekcionar, z berilom iz knjige preroka Ezekiela: »Tako govori Gospod: Sin človekov, tebe sem postavil za varuha ...« (Ezk 33, 7). Zares, bil je varuh slovenske besede v Porabju in njen trden branitelj, zato so ga imenovali »prekmurski Čedermac«.

Rogač, škof v Pečuhu. Te dokumente je poslal župnijskemu uradu na Tišino. Predavatelji na simpoziju jih bodo uporabljali, sam pa se ne bo udeležil simpozija. Piše, da je bil 13 let star, ko je Ivanocy umrl. Ivanocyju gre zahvala, poudarja Kūhar, da je v Gornjem Seniku Božja služba samo v domačem jeziku. In na koncu še doda, da bo, kakor Ivanocy, tudi on domači jezik kot dragocen talisman hranil v svojih prsih do zadnjega zdihljaja (prim. *Ivanocyjev simpozij v Rimu*, 1985: 144).

Drugo Novakovo v *Stopinjah* objavljeno pismo je na razglednici z dne 27. 6. 1990. Prednja stran razglednice prikazuje župnijo Tri fare pri Metliki – Žalostna Mati Božja, na drugi strani pa Novakovo pismo.

Pismo z razglednice sem objavil v *Stopinjah* (Smej 2011: 81–83), in sicer pod naslovom *Z razglednice prof. dr. Vilka Novaka* (v naslov se je vtihotapila napaka: *Z razglednico*, namesto *Z razglednice*). Pismo skupaj s faksimilom pisma sem opremil s komentarjem, ki se ga tudi splača prebrati, posebej glede izjave pisatelja Miška Kranjca Vilku Novaku.

Tretje (kronološko!) Novakovo pismo, objavljeno v *Stopinjah*, je z datumom: Ljubljana, Rožna dolina, na sv. Tri krála 91 (tj. 6. januar 1991). V pismu me spodbuja, naj nadaljujem z rokopisom o njegovem ujcu Ivanu Baši, ki je bil župnik v Bogojini od 1908 do 1931. Rokopis naj ponudim Mohorjevi družbi. Za enega od poročevalcev pa naj predlagam njega. Dal bo pozitivno oceno (prim. Smej 2007: 54–57).⁴ (Rokopis sem res izročil Mohorjevi družbi. Izdala ga je v knjigi *Psalmi vaškega župnika*; prim. Smej 1992).

Za ta v *Stopinjah* objavljena pisma je zvedel redni univ. profesor dr. Marko Jesenšek in me naprosil, naj preostala Novakova pisma objavim v slavistični zbirki *Zora*. Jesenšek pogosto navaja Novaka. Samo en primer: v knjigi *Prekmuriana* navaja ime (geslo) *Novak, Vilko* na 31 mestih (prim. Jesenšek 2010: 227).

Tu objavim dve Novakovi pismi, po naključju najdeni med mojimi neurejenimi kupi raznih fotokopirnih listin in spisov.

Prvo še neobjavljeno Novakovo pismo

Dragi gospod kanonik,

Ljubljana, 19. 12. 1971

Bog plati za lepi božični dar!⁵

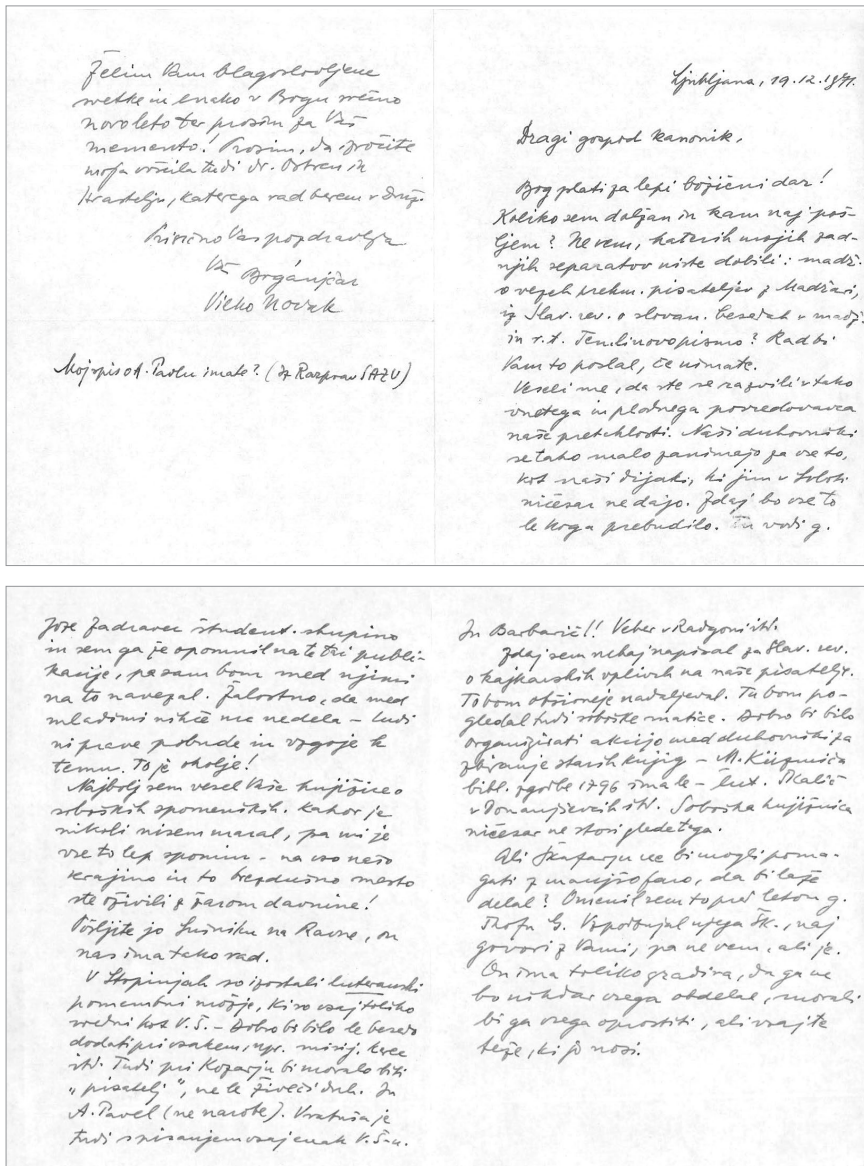
Koliko sem dolžan in kam naj pošljem?⁶ Ne vem, katerih mojih zadnjih separatov niste dobili: madž. o vezeh prekm. pisateljev z Madžari, iz Slav. rev. o slovan. besedah v madž. in r. t. (*ravno tako – op. J. S.*) Temlinovo pismo? Rad bi Vam to poslal, če nimate.

Veseli me, da ste se razvili v tako vnetega in plodnega posredovavca naše preteklosti. Naši duhovniki se tako malo zanimajo za vse to, kot naši dijaki,

⁴ Pismo je na str. 56.

⁵ Gre za prvi letnik zbornika *Stopinje* (1972), ki sem ga podaril dr. Vilku Novaku.

⁶ Novak sprašuje, kam naj pošlje prispevek za prihodnje *Stopinje*.

ki jim v Soboti ničesar ne dajo. Zdaj bo vse to le koga prebudilo. Tu vodi g. Jože Zadravec⁷ študent. skupino in sem ga že opomnil na te tri publikacije,

⁷ Jože Zadravec, rojen 1. 1. 1939, Odranci, kot salezijanec 29. 6. 1966 posvečen v duhovnika; 1967 diplomiral na Teološki fakulteti, 1974 na Filozofski fakulteti v Ljubljani; 1978/79 se je na Mednarodnem inštitutu v Rimu specializiral v časnikarstvu; poučeval je na srednji verski šoli oz. gimnaziji v Želimljem; 1975–2006 je bil urednik in časnikar pri Družini. Sestavljal je učbenike za pouk slovenščine; kot pisatelj je napisal nekaj knjig. Biva: Salezijanski zavod, Rakovniška 6, Ljubljana.

pa sam bom med njimi na to navezal. Žalostno, da med mladimi nihče nič ne dela – tudi ni prave pobude in vzgoje k temu. To je okolje!

Najbolj sem vesel Vaše knjižice o soboških spomenikih.⁸ Kakor je nikoli nisem maral (*namreč Murske Sobote – op. J. S.*),⁹ pa mi je vse to lep spomin na vso našo Krajino; in to brezdušno mesto ste oživili z žarom davnine!

Pošljite jo Sušniku¹⁰ na Ravne, on nas ima tako rad. V Stopinjah so izostali luteranski pomembni možje, ki so vsaj toliko vredni kot V. Š.¹¹ – Dobro bi bilo le besedo dodati pri vsakem, npr. misij. Kerec¹² itd. Tudi pri Kozarju¹³ bi moralo biti »pisatelj«, ne le živeči duh(*ovnik*). In A. Pavel (ne narobe).¹⁴ Vratuša¹⁵ je tudi s pisanjem vsaj enak V. Š.-u.¹⁶

⁸ Prim. Smej 1971.

⁹ Zakaj Vilko Novak ni maral Murske Sobote, ni znano.

¹⁰ Franc Sušnik (Prevalje, 14. 11. 1898–21. 2. 1980, Slovenj Gradec), knjižničar, kulturni delavec; 1924 doštudiral germanistiko in slavistiko z doktoratom na zagrebški univerzi; od 1922 do 1941 poučeval na srednjih šolah, v Murski Soboti, Mariboru; 1945 postal ravnatelj gimnazije na Ravnah na Koroškem; med knjigami, ki jih je izdal, je za Prekmurce najbolj zanimiva *Prekmurski profili* (1929).

¹¹ Vanek Šiftar (Petanjci, 26. 5. 1919–08. 11. 1999, Murska Sobota), pravnik, kulturni delavec; 1952 diplomiral in 1965 doktoriral na Pravni fakulteti v Ljubljani, po 2. svetovni vojni delal v političnih in raziskovalnih organizacijah; od 1965 do 1983 profesor na Visoki pravni šoli v Mariboru. Napisal je več samostojnih publikacij. V *Stopinjah* so v članku *Cerkev v Pomurju* (Puncer 1972: 67–86) v podnaslovih *Dekanija Murska Sobota*, *Dekanija Lendava* in *Dekanija Ljutomer* izostali evangeličanski pomembni rojaki, ki so vsaj toliko vredni kot V. Š., to je dr. Vanek Šiftar, omenjen pri župniji Tišina.

¹² Puncer (1972: 72), kjer pri Jožefu Kerecu manjka »misijonar«. Jožef Keréc (Prosečka vas, 15. 10. 1892–27. 6. 1974, Veržej), duhovnik, misijonar, arhitekt, 1910 postal salezijanec, 1921 odšel v misijone na Kitajsko, tam v Macauu 1923 končal teologijo in bil 26. 5. 1923 posvečen v duhovnika; v Hongkongu je kot prefekt salezijanskega zavoda 1931 diplomiral iz arhitekture; 1939 imenovan za apostolskega administratorja chaotungške škofije; 1952 izgnan iz Kitajske, nato deloval v Franciji in končno v Sloveniji.

¹³ Puncer (1972: 67), kjer pri imenu Alojzij Kozar manjka oznaka »pisatelj«. Lojze Kozar st. (Martinje, 11. 11. 1910–29. 4. 1999, Odranci), duhovnik, pisatelj. 1937 je diplomiral na TEOF v Mariboru, nato kot duhovnik deloval na raznih krajih. Napisal je več knjig, nekatere še zmeraj ponatiskujejo.

¹⁴ Avgust Pavel (Cankova, 28. 8. 1886–2. 1. 1946, Szombathely), jezikoslovec, literarni zgodovinar, etnolog, pesnik, 1909 je dipl., 1913 doktoriral na Filozofski fakulteti v Budimpešti. Bil je privatni docent za južnoslovanske jezike in književnost v Szegedu itd. Splošno poznan, zato, kot piše Vilko Novak, njegovo ime večkrat pišejo narobe: »Pavel Avgust« (gl. Puncer 1972: 67, kjer je, žal, tudi narobe zapisano), pravilno je torej »Avgust Pavel«.

¹⁵ Anton Vratuša. Pri župniji Sv. Jurij v Prekm. ni omenjen ak. dr. Anton Vratuša. Vratuša (Dolnji Slaveči, 21. 2. 1915), literarni zgodovinar, jezikoslovec, politik, diplomat; 1941 je z doktoratom končal študij slavistike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Biva v Ljubljani. Prim. Puncer 1972: 69.

¹⁶ V. Š. je Vanek Šiftar, gl. op. 11.

In Barbarič!¹⁷ Veber¹⁸ v Radgoni itd.

Zdaj sem nekaj napisal za Slav. rev. o kajkavskih vplivih na naše pisatelje.¹⁹ To bom obširneje nadaljeval. Tu bom pogledal tudi soboške matice. Dobro bi bilo organizirati akcijo med duhovniki za zbiranje starih knjig. M. Kuzmiča bibl. zgodbe 1796 ima le – lut. Škalič²⁰ v Domanjševcih itd. Soboška knjižnica ničesar ne stori glede tega.

Ali Škafarju²¹ ne bi mogli pomagati z manjšo faro, da bi laže delal? Omenil sem to pred letom g. škofu G. (Grmič – op. J. S.)²² Vzpodbujal njega šk. (škof? – op. J. S.), naj govori z Vami, pa ne vem, ali je.²³ On ima toliko gradiva, da ga ne bo nikdar vsega obdelal, morali bi ga vsega oprostiti, ali vsaj te teže, ki jo nosi.

¹⁷ Štefan Barbarič (Turnišče, 19. 10. 1920–30. 6. 1988, Ljubljana), literarni zgodovinar. Iz slavistike je diplomiral 1948 na Filozofski fakulteti v Ljubljani in 1975 doktoriral na univerzi v Zagrebu; bil asistent na Filozofski fakulteti v Ljubljani (1955–1959), višji predavatelj na Filozofski fakulteti v Zadru (1965–1972), nato tajnik in urednik pri Slov. matici, od 1981 ravnatelj Slovanske knjižnice v Ljubljani, napisal je več znanstvenih člankov. Manjka med pomembnimi rojaki v župniji Turnišče. Prim. Puncer 1972: 80. O Barbariču je Vilko Novak napisal nekrolog v *Stopinjah* (Novak 1989: 180–183). Prim. tudi tu op. 2.

¹⁸ France Veber (Gornja Radgona, 20. 9. 1890–3. 5. 1975, Ljubljana), filozof. V Mariboru je nekaj semestrov študiral bogoslovje, nato filozofijo v Gradcu, kjer je 1917 doktoriral. Od 1920 je predaval na Filozofski fakulteti v Ljubljani, od 1929 do 1945 kot redni profesor. Že med študijem ga je pritegnila predmetnostna teorija. Novak obžaluje, da ni bil omenjen med radgonskimi pomembnimi možmi v omenjenem Puncerjevem članku (gl. Puncer 1972: 83).

¹⁹ Prim. Novak 1972: 95–103.

²⁰ Aleksander Škalič je bil evangeličanski pastor v Domanjševcih. Novak nam ga postavi za zgled v ohranjanju najstarejših prekmurskih tiskov. Knjiga, ki jo ima Škalič, je *Sztároga i nouvoga testamenta szvete histórie ...* Celotni naslov glej v Škafar 1978: 21.

²¹ Ivan Škafar (Beltinci, 6. 5. 1912–15. 2. 1983, Radlje ob Dravi), duhovnik, zgodovinar. Bogoslovje je študiral v Mariboru in bil 1935 posvečen. Pisal je o politični in cerkveni zgodovini ter o osebnostih Prekmurja. Med deli naj naštejemo le: *Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina* (1937), *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1918* (1978).

²² Vekoslav Grmič (Dragotinci, župnija Sv. Jurij ob Ščavnici, 4. 6. 1923–21. 3. 2005, Maribor), teolog. 1950 posvečen v duhovnika, 1951 dipl. na TEOF, 1961 dokt. na TEOF v Ljubljani, župnik na Vranskem, predaval na TEOF v Ljubljani, 1968 posvečen v škofa, predaval kot redni prof. še na oddelku TEOF v Mariboru. Bil je tudi generalni vikar za personalne zadeve, zato se je Vilko Novak obrnil nanj.

²³ Vilko Novak je govoril s škofom Grmičem leta 1970. Škof Grmič je vzpodbujal Škafarja, naj govori z menoj. Ne spominjam se, če je Škafar res govoril z menoj, da bi ga razrešili velike fare in ga postavili na manjšo župnijo. Župnija Radlje ob Dravi je res velika župnija.

Želim Vam blagoslovljene svetke in enako v Bogu srečno novo leto ter prosim za Vaš memento!²⁴ Prosim, da izročite moja voščila tudi dr. Ostrcu²⁵ in Hrastelju,²⁶ katerega rad berem v Druž(ini).

Prisrčno Vas pozdravlja

Vas Bogánjčar²⁷

Vilko Novak

Moj spis o A. Pavlu imate? (iz Razprav SAZU)²⁸

Drugo Novakovo še neobjavljeno pismo

Rožna dolina,
18-2-1993

Dragi,

Zahvaljujem se Ti za pismo in poslano bogánjsko dragotino – sicer bi bilo lepše, ko bi slovenska ali vsaj kajkavska bila²⁹ (ravno gledam drugič na HTV oddajo o Vrancu,³⁰ katerega Postila je tudi v Dokležovju bila). Zdaj Ti

²⁴ *Memento* je spomin pri sveti maši.

²⁵ Dr. Alojzij Ostrc (Križevci pri Ljutomeru, 3. 4. 1900–13. 7. 1980, Maribor), posvečen v duhovnika 29. 6. 1924; promoviran za dr. teologije 28. 6. 1929 v Ljubljani; študiral na teološki fakulteti katoliške univerze v Lyonu in na *Institut Catholique* in *Collège de France* v Parizu. V Franciji je študiral cerkveno zgodovino in umetnostno zgodovino.

²⁶ Franc Hrastelj (Zagorje na Kranjskem, 3. 11. 1894–20. 12. 1981, Maribor), posvečen v duhovnika 30. 6. 1917. Kaplanoval je na raznih krajih, nato ravnatelj Tiskarne sv. Cirila v Mariboru, škofijski arhivar, pisatelj; v *Družini* je izhajal njegov podlistek o Slomšku z naslovom *Otrok luči*. O Slomšku je napisal tudi romansirani življenjepis z naslovom *Otrok luči* (prim. Hrastelj 1999; ponatisa 2001 in 2005).

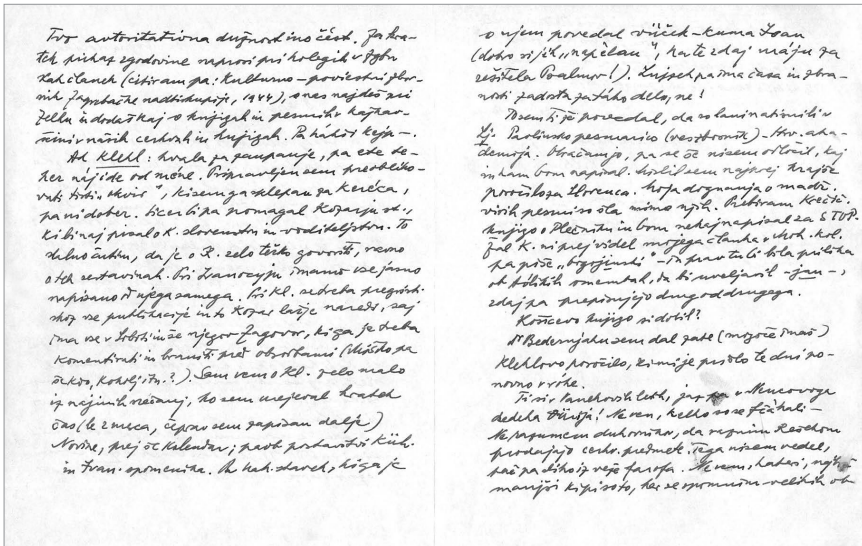
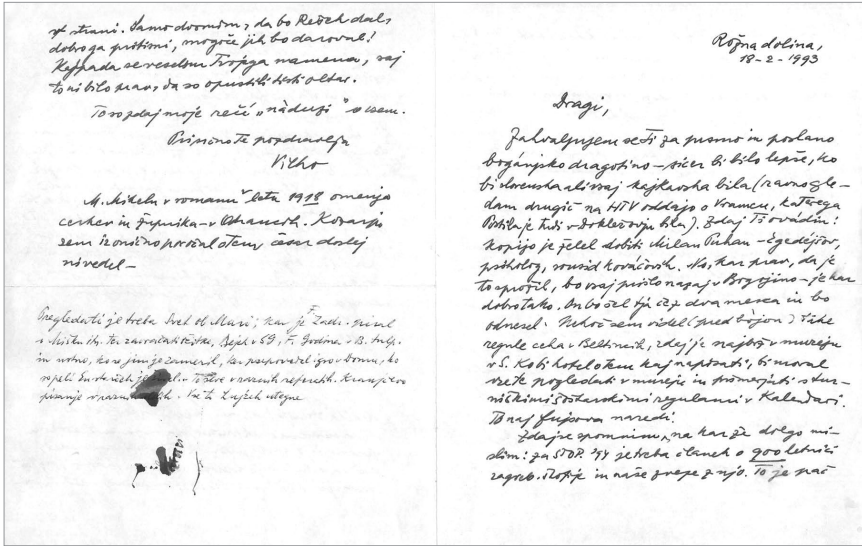
²⁷ *Bogánjčar* – Vilko Novak je nekako do svoje profesorske službe že od mladih let stanoval v Bogojini, v mojem rojstnem kraju, kjer je župnikoval njegov ujec, polbrat njegove matere, Ivan Baša (1875–1931). Kot pisatelja ga Novak navaja tudi v svoji knjigi *Izbor prekmurskega slovstva* (prim. Novak 1976: 93). Prof. dr. Jože Toporišič navaja prebivalca Bogojine *Bogojinčan*, pridevnik *bogojinski* in *bogojanski* (prim. *Slovenski pravopis* 2001: 275). Vilko Novak pa uporablja, kakor že od nekdaj domačini: *Bogánjčar*.

²⁸ Najbrž gre za Novakovo razpravo *Pável Ágoston, a szlovén-magyar kapcsolatok úttörője* (Avgust Pavel, začetnik slovensko-madžarskih povezav) v *Hungarológia Közlemények* (Hungarološke objave). Prim. Novak 1970: 78–87.

²⁹ *Bogánjska* (tj. bogojinska) *dragotina* je Cehovski pravilnik iz leta 1779, opremljen z visečim svinčenim pečatom. To je ustanovna listina bogojinskih obrtnikov. Knjigo je našel moj bratranec Avguštin Pucko, ko je madžarski občinski tajnik aprila 1941 zapustil občinsko pisarno. Več o tem v Pucko 2002: 10.

Avguštin Pucko mi je listino izročil, sam pa sem jo dal v pogled Vilku Novaku, ta pa domačinu Milanu Puhanu, dipl. psihologu v Ljubljani. Milan Puhani je listino prinesel v Bogojino. Listina je sedaj v Pokrajinski študijski knjižnici v Murski Soboti. Listino je prevedel Ivan Pucko (prim. Pucko 2008: 18–26); barvna fotografija listine je na str. 19.

³⁰ HTV (Hrvatska televizija). Gre za Postilo Antona Vramca. Andrej Rogan nastopa v tej Postili s svojim rokopisom iz 2. polovice 17. stoletja. Več o tem glej Grah 2006.

ovadim: kopijo je želel dobiti Milan Puhar³¹ – ègedejšov, psiholog, sousid Kováčovih. No, kar prav, da je to sprožil, bo vsaj prišlo nazaj v Bogojino – je kar dobro tako. On bo šel tja čez dva meseca in bo odnesel. Nekoč sem videl (pred bõjn) take regule ceha v Beltincih, zdaj je najbrž v muzeju v S(oboti).

³¹ Milan Puhar, po domače ègedejšov, je bil sosed Kováčevih (tj. Puckovih) v Bogojini. Gl. op. 29.

Ko bi hotel o tem kaj napisati, bi moral vse te pogledati v muzeju in primerjati s turniškiimi šošarskiimi regulami v Kalendaru.³² To naj Fujs³³ naredi.

Zdaj se spomnim, na kar že dolgo mislim: za STOP(INJE) je treba članek o 900-letnici zagreb(ške) škofije³⁴ in naše zveze z njo. To je pač Tvo (*sic!*) avtoritativna dužnost ino čest. Za kratek prikaz zgodovine naprosi pri kolegih v Zgbu kak članek (citiram pa: Kulturno-poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije, 1944), o nas najdeš pri Zelku in dodaš kaj o knjigah in pesmih v kajkavščini v naših cerkvah in knjigah. Pa kákši kejp.

Ad Klekl: hvala za zaupanje, pa ete teher³⁵ naj ide od méne. Pripravljen sem preoblikovati tisti »okvir«, ki sem ga sklepau za Keréca,³⁶ pa ni dober. Sicer bi pa pomagal Kozarju st., ki bi naj pisal o K(*lekla st.*) slovenstvu in voditeljstvu.³⁷ To stalno čutim, da je o K(*leklu*) zelo težko govoriti, verno o teh sestavinah. Pri Ivanocyju imamo vse jáсно napisano od njega samega. Pri Kl(*eklu*) se treba pregristi skoz vse publikacije in to Kozar lažje naredi, saj ima vse v Soboti in že njegov Zagovor,³⁸ ki ga je treba komentirati in braniti pred obsodbami (Miško³⁹ pa še kdo, Kokolj⁴⁰ itn.?). Sam vem o Kl(*eklu*) zelo malo iz najinih srečanj, ko sem urejeval kratek čas (le 2 meseca, čeprav sem zapisan dalje) Novine, prej še Kalendar; ... postavitvi Küh. in Ivan. spomenika.⁴¹ Pa kak. stavek, ki ga je o njem povedal vüček – kuma

³² Gre za *Kalendar Srca Jezušóvoga* (1911), kjer je članek Jožefa Klekla ml. z naslovom *Sostarszki ceh v Törniscsi* (prim. Klekl ml. 1911: 67–73). Prim. tudi *Jožef Klekl ml. Zbornik*, 2012: 115.

³³ Metka Fujs, kustodinja etnologinja v Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti.

³⁴ Novak naroča škofu Smeju, da je njegova dolžnost, »avtoritativna dužnost«, pisati o Zagrebški škofiji. Tudi tu se Novak razodeva kot *zapovednik*. Glej op. 2. O Zagrebški škofiji glej Smej 2001: 34 (kratica J. Sj.). Zagrebška škofija je bila ustanovljena leta 1094, zanimivo, da je Vilko Novak razmišljal o članku že eno leto prej, kot je bila 900-letnica škofije; članek naj bi objavil v *Stopinjah* za leto 1994.

³⁵ »Ete teher naj ide od méne«, se pravi, »naj gre to breme od mene«; *teher*, madž. 'breme'.

³⁶ O Jožefu Kerecu gl. op. 12.

³⁷ Gre za Jožefa Klekla st. O njem glej Zver 1994/95, Zver 2000, Štumpf 2002.

³⁸ »Zagovor« je v pravkar omenjenih delih, magistrska naloga in dve disertaciji, obdelan kot vir, naveden v izvirniku z naslovom *Jožef Klekl st., A vas és zalamegyei szlovénvidék ...* in v prevodu *Jožef Klekl st., Važnejši dogodki Slovenske pokrajine ...* Prim. disertacijo Štumpf 2002: 272.

³⁹ »Miško«, mišljen je Miško Kranjec (Velika Polana, 15. 9. 1908–8. 6. 1983, Ljubljana), pripovednik.

⁴⁰ Miroslav Kokolj (Benkovac, Hrvaška, 17. 7. 1906–25. 5. 1989, Ljubljana), pedagog, publicist. Raziskoval je zlasti zgodovino Prekmurja in njegovega šolstva. Vilko Novak se ga je spomnil z nekrologom, objavljenim v *Stopinjah* pod kratiko V. N. (prim. Novak 1990: 164–165).

⁴¹ Nejasno. Morda gre za spomenik Štefanu Kúharju (Bratonci, 29. 7. 1883–24. 9. 1915, Bratonci). Bil je zbiralec ljudskega izročila. Na bratonskem pokopališču vidimo njegov spomenik.

Ivan⁴² (dobro si jih »napèlau«, ka te zdaj máju za rešitela Psalmov!).⁴³ Lujzek⁴⁴ pa ima časa in zbranosti zadosta za tako delo, ne!

To sem Ti že povedal, da so lani natisnili v Lj(ubljani) Pavlinsko pesmarico (ves zbornik) – Hrv(aška) akademija. Obračam jo, pa se še nisem odločil, kaj in kam bom napisal. Mislil sem najprej krajše poročilo za Slovenca. Moja dognanja o madž. virih pesmi so šla mimo njih. Prebiram Krečič(evo). knjigo o Plečniku⁴⁵ in bom nekaj napisal za STOP(INJE). Žal K(rečič) ni prej videl mojega članka v Moh(orjevem) kol(endarju) pa piše »bogojinski« – in prav tu bi bila prilika ob tólikih omembah, da bi uveljavil -jan-, zdaj pa prepisujejo drug od drugega.

Košičevo knjigo si dobil?⁴⁶

Dr. Bedernjaku⁴⁷ sem dal zate (mogoče imaš) Kleklovo poročilo, ki mi je prišla te dni ponovno v róke.

Ti si v Vanekovih letih, jaz pa v Nencovoga dedeka Gjürija!⁴⁸ Ne vem, kelko so se fčakali – Ne razumem duhovnikov, da raznim Rešekom⁴⁹ prodajajo

⁴² »vüček – kuma Ivan«: gre za Ivana Bašo, ki je bil Novakov ujec, polbrat Novakove matere. Glej op. 27. – Dolgo časa je bil na bogojinskem pokopališču na grobu župnika Baše le preprost lesen križ. Ljudje so govorili, da je najlepši spomenik župniku Baši nova bogojinska cerkev. Sedaj stoji na pokopališču v Bogojini marmornati spomenik, ki ga je dal župniku Baši postaviti bogojinski župnik Jožef Gjuran (1913–1990).

⁴³ Vilko Novak piše: »V prekmurščino so prevedli kak psalm že v davnini, kot to dokazuje ohranjena Martjanska mlajša rokopisna pesmarica iz 18. stoletja. Upajmo, da bo kdaj kak naš rojak nadrobno preiskal vse rokopisne in tiskane prevode psalmov, jih primerjal z drugimi slovenskimi in tako počastil ljubezen, prizadevanje in uspeh naših davnih prednikov«. Prim. Smej 2005a: 211–227.

⁴⁴ Gre za Alojza Kozarja st., glej op. 13.

⁴⁵ Peter Krečič (Ljubljana, 25. 6. 1947), umetnostni zgodovinar, 1982 doktoriral na Filozofski fakulteti v Ljubljani, redni profesor za umetnostno zgodovino; o Plečniku je pisal od leta 1992. Glej Krečič 1992.

⁴⁶ Ne vem, za katero Košičevo knjigo gre. Ne spominjam se, da bi jo prejel.

⁴⁷ Prof. dr. Karel Bedernjak, roj. 28. 5. 1942 v Črensovcih, v duhovnika posvečen 29. 6. 1967 v Mariboru, doktor teologije, predavatelj na Teološki fakulteti (oddelek Maribor, od 1988 do 1996), nato župnik na več krajih in od leta 2010 duhovni pomočnik v Črensovcih.

⁴⁸ »Ti si zdaj v Vanekovih letih,« mi piše Novak. Ne vem, na katerega Vaneka misli. O sebi pa piše, da je v Nencovoga Gjürija letih. Novak je svoja mlada leta preživel v mojem rojstnem kraju, v Bogojini. Spominjam se, da je prihajal v mojo rojstno hišo. »Nencov Gjüri« je moj dedek, Jurij Smej (1846–1928). Člančič o njem v *Novinah* 15 (1928), 8, 2: »Bogojina. Preminoči petek, 10. februarja 1928, so mrli Jurij Smej, eden izmed najbolje poštüvanih moški v našoj vesi«.

⁴⁹ Dušan Rešek (roj. 1932 v Beltincih), dipl. veterinar, mag., v pokoju. Od letos (2013) biva v Ljubljani, prej v Mariboru. Župnik Gjuran mu je prodal dva kipa iz stare bogojinske cerkve, kip sv. Štefana, kralja, in sv. Ladislava, kralja. Oba kipa je na mojo prošnjo zastonj vrnil bogojinski cerkvi. Sedaj sta na oltarju stare cerkve. Kot pisatelj je Rešek izdal več knjig, med njimi *Šege in verovanja ob Muri in Rabi* (prim. Rešek 1983; izšla tudi 2. dopolnjena izdaja).

cerk. predmete. Tega nisem vedel, pač pa sliko iz veže farofa. Ne vem, kateri, najbrž manjši kipi so to, kar se spomnim velikih ob strani. Samo dvomim, da bo Rešek dal, dobro ga pritisni, mogoče jih bo daroval!

Kajpada se veselim Tvojega namena, saj to ni bilo prav, da so opustili tisti oltar.⁵⁰

To so zdaj moje reči »nàduzi« o vsem.

Prisrčno Te pozdravlja

Vilko

M(*iloš*) Mikeln v romanu v letu 1918 omenja cerkev in župnika – v Odrancih.⁵¹ Kozarju sem ironično poročal o tem, česar doslej ni vedel.

Pregledati je treba Svet ob Muri, kar je F(*ranc*) Zadr(*avec*)⁵² pisal o Mišku⁵³ itn. ter zavračati očitke Bejek⁵⁴ v S(*lovenskem*) G(*ospodarju*), F(*erdo*) Godina v B(*elih*) tulp(*ikah*)⁵⁵ in ustno, ko se jim je zameril, ker prepovedal igro v

⁵⁰ Novaku sem pisal, da imam namen obnoviti oltar v stari bogojinski cerkvi.

⁵¹ Miloš Mikeln (Celje, 23. 5. 1930), dramatik, pisatelj. Študiral je na ljubljanski Filozofski fakulteti primerjalno književnost. V svojem delu *Veliki voz* (Mikeln 1992: 78–79) piše: »Julija 1919 sta se Štefan in Bara poročila. Poročil ju je komisar majhnega madžarskega boljševiškega oddelka [...]. Cerkvene obrede sta mladoporočenca preložila na poznejše bolj mirne čase, ko se bo mogoče brez strahu, da ti kdo na cesti vzame konja in voz, odpeljati skozi Melince v cerkev v Odrance, in si bo tudi župnik spet upal iz skrbno zapahnjene župnišča vsaj tistih nekaj korakov do cerkvenih vrat. Tega svojega namena madžarskemu boljševiškem komisarju, ki ju je poročil z besedami PROLETARCI VSEH DEŽEL, ZDRUŽITE SE, seveda nista omenila.« Ne župnika ne cerkve ne župnišča v Odrancih leta 1919 ni bilo (op. J. S.).

⁵² Franc Zadavec (Stročja vas, 27. 9. 1925), literarni zgodovinar, 1952 je dipl. iz slavistike, 1962 dokt. na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Prim. njegov članek *Miško Kranjec o sebi in svojem knjižnem delu* (Zadavec 1958).

⁵³ Miško (Mihael) Kranjec (Velika Polana, 15. 9. 1908–8. 6. 1983, Ljubljana), rodil se je kot peti izmed sedmih otrok očetu Mihaelu Kranjcu in materi Mariji, roj. Pucko.

⁵⁴ Janez Bejek (Krog, 19. 12. 1904–11. 10. 1972, Murska Sobota), v duhovnika je bil posvečen 1931 v Mariboru. Župnikoval je v Pečarovcih. Pisal je tudi za *Slovenca*, predvsem pa je bil redni dopisnik *Slovenskega gospodarja*. Tako je leta 1934 pod člankom *Razno iz Prekmurja* napisal: »Dolžnost vsakega katoličana je, da si naroči katoliški list, in najboljši katoliški list v mariborski škofiji je ravno Slovenski gospodar«. Tako so mu Novine št. 28 na prvi strani odgovorile: »Naša zavržena Slovenska krajina je dobila čast, kot noben drug kraj na svetu; dobila je svojega papo (papeža). Poročevalec Slovenskega gospodarja je prekmurski papa«. Na ta račun se je tudi župnik Bejek velikokrat šalil. Bil je tudi podpredsednik Družbe sv. Rafaela (predsednik je bil Klekl). Namen družbe je bil ščititi izseljence, sezonce in zdomce Slovenske krajine, glasilo družbe pa so bile *Novine*.

⁵⁵ Ferdo (Ferdinánd) Godina (Dolnji Bistrici, 17. 10. 1912–14. 7. 1994, Ljubljana), slovenski književnik, partizan, komunist, politični komisar, aktivist borbe proti madžarskemu okupatorju v Prekmurju in prvoborec. V svojem delu *Bele tulpike* (roman) iz leta 1945 (in pozneje več izdaj; pri sebi imam izdajo iz leta 1963) Godina opisuje razmerje med

Domu, ko so peli En starček je živel ... To seve v raznih referatih. Kranjčevo pisanje v raznih delih. Vse to Lujzek⁵⁶ utegne.

Sklepne misli

Vilko Novak mi je nekoč dejal: »Hvala Bogu, da imamo vsaj podpis Mikloša Küzmiča, če že ne njegove upodobitve, slike!«

Tako bi na koncu rekel tudi jaz: Hvala Bogu, da so Novakova pisma, naslovljena meni, rokopisi, ne pa tipkopisi ali iz računalniške obdelave. V rokopisu živi duša, duh. Avtor rokopisa je živ, tudi če je umrl. V tem je bistvo grafologije.

V pisemih večkrat Novaka zanese. Začne kar na lepem pisati v prekmurščini. Je na tekočem o vsem, kar je pisano v Prekmurju. Biva v Ljubljani, njegov duh pa se spreha v deželi med Muro in Rabo.

Ko sem mu dan pred smrtjo stisnil roko, je v njegovih očeh zablestelo domotožje, ne samo po Beltincih, kjer se je rodil, ne samo po Bogojini, kjer je preživel svoja mladostna leta, ampak po celotni Slovenski krajini (*Tótság* 'Okroglina slovenska'), po Prekmurju (*Terra transmurana*). Moje zadnje besede njemu: »Vilko, ne bom te pozabil!« In njegov odgovor: »Hvala!«

Da dragega nam Vilka nisem pozabil, je dokaz tudi tale pričujoči moj članek, ki se je glede na opombe razrastel v pravo razpravo.

*V Mariboru, 25. junija 2013, ko goduje sv. Viljem iz Vercellija,
umrl 1143; po njem je Novak dobil krstno ime Vilko;
v koledarjih je ta dan kot dan državnosti natisnjen rdeče.*

Ignacijem Godino (seveda pod psevdonimom) in Rahelo, judovskega rodu. Ignac Godina je bil duhovnik, bratranec Ferda Godine. Ferdo polaga Ignacu v usta: »*Rahela je bila lepa, od tistega trenutka sem jo ljubil. Moja ljubezen do nje je bila tiste vrste, ki je Bog ne zameri. Ali je za duhovnika greh ljubiti enega človeka bolj kot ostale?*« (Godina 1963: 17). »*Ob dekanovi desnici* (dekan je bil Ivan Jerič, omenjen, seveda, pod psevdonimom – op. J. S.) *je sedel plebanuš Cotlin iz črensovske fare*« (Godina 1963: 24). (Cotlin je Jožef Klekl st., Ferdo ga omenja pod ponižujočim priimkom *Cotlin*, tj. Raztrganec – op. J. S.).

Ignac Godina, rojen 3. 7. 1893 na Dolnji Bistrici, v duhovnika posvečen 23. 6. 1918 v Veszprému, umrl v Lendavi, 21. 3. 1961 (samomor v duševni zmedenosti). Pokopan na Dolnji Bistrici.

V času mojega dušnopastirskega delovanja v Murski Soboti je bil Ignac Godina hospitaliziran v murskosoboški bolnici. Medicinske sestre in strežnice so govorile: »*Gospodu Ignacu moramo dobro streči. On je glavni junak v Belih tulpikah*«. Meni pa je Ignac priznal: »*Kar je moj bratranec napisal lepega v Belih tulpikah, je res. Drugo pa si je sam izmislil*.«

⁵⁶ Gre za Alojzija Kozarja st. Glej op. 13.

LITERATURA

- Dante ALIGHIERI, 1991: *Božanska komedija*. Prevedel in z opombami ter s spremnimi besedami opremil Andrej Capuder. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Ferdo GODINA, 1963: *Bele tulpike*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Tatjana GRAH, 2006: *Začetki prekmurskega knjižnega jezika. Rokopisni vstavek Andreja Rogana v Vramčevi Postili (1586)*. Diplomsko delo. Maribor. Mentor: Marko Jesenšek.
- Franc HRASTELJ, 1999: *Otrok luči. Zgodovinska povest o Antonu Martinu Slomšku*. Ljubljana: Družina.
- Ivanocyjev simpozij v Rimu*. Ur. Vilko Novak. Rim: Slovenska bogoslovna akademija, 1985.
- Marko JESENŠEK, 2010: *Prekmuriana: fejezetek a szlovén nyelv történetéből*. Budapest: Balassi kiadó. (Opera Slavica Budapestina, Cathedra philologiae Slavicae.)
- Jožef Klekl ml. Zbornik*. Ur. Franc Kuzmič. Dolenci: Župnija, 2012.
- Jožef KLEKL ml., 1911: Sostarszki ceh v Törniscsi. *Kalendar Srca Jezušovóga*, 67–73.
- Peter KREČIČ, 1992: *Jože Plečnik*. Ljubljana: DZS.
- Miloš MIKELN, 1992: *Veliki voz*. Ljubljana: Mihelač.
- Vilko NOVAK, 1970: Pável Ágoston, a szlovén-magyar kapcsolatok úttörője. *Hungarológiai Közlemények* 3, 78–87.
- –, 1972: Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja. *Slavistična revija* 20, 95–103.
- –, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana.
- –, 1989: V spomin dr. Štefana Barbarič. *Stopinje*, 180–183.
- –, 1990: V spomin Miroslavu Kokolju. *Stopinje*, 164–165.
- Avguštin PUCKO, 2002: *Od otroštva do upokojitve*. Ljubljana: Tiskarna Kalipso.
- Ivan PUCKO (prev.), 2008: Bogojanska cehovska ustanovna listina iz leta 1779. *Košičevi dnevi XX*. Ur. Jože Vugrinec. Bogojina: Kulturno-umetniško društvo Jožef Košič. 18–26.
- Franc PUNCER, 1972: Cerkev v Pomurju. *Stopinje*, 67–86.
- Dušan REŠEK, 1983: *Šege in verovanja ob Muri in Rabi*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Jožef SMEJ, 1971: *Spomenikom domačije – zadnja ura naj ne bije!* Maribor: s. n.
- –, 1992: *Psalmi vaškega župnika*. Celje: Mohorjeva družba. (Slovenske večernice, 142.)
- –, 2001: Zagrebška nadškofija. *Enciklopedija Slovenije*, 15. Ljubljana: Mladinska knjiga. 34.
- –, 2004: Pismo dr. Vilka Novaka izpred 20 let. *Stopinje* 33, 194–195.
- –, 2005: V spomin prof. dr. Vilku Novaku (1909–2003). *Slavistična revija* 53 /2, 249–250.

—, 2005a: O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pust-taijeve Pesmarice 1893. *Slavistična revija* 53/2, 211–227.

—, 2007: Kadar pisma spregovoré. *Stopinje* 36, 54–57.

—, 2011: Z razglednice prof. dr. Vilka Novaka. *Stopinje* 40, 81–83.

Ivan ŠKAFAR, 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1918*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Peter ŠTUMPF, 2002: *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju)*. Doktorska disertacija. Ljubljana.

Franc ZADRAVEC, 1958: Miško Kranjec o sebi in svojem knjižnem delu. *Svet ob Muri* 3, 171–188.

Stanislav ZVER, 1994/95: *Pomen Jožefa Klekla st. 1874–1948 v obrambi slovenstva med Muro in Rabo*. Magistrska naloga. Ljubljana.

—, 2000: *Slovenstvo Jožefa Klekla st. 1874–1948 v medvojnih dokumentih 1941–1945 v luči predvojnih dogodkov*. Doktorska disertacija. Ljubljana.

VILKO NOVAK: TWO LETTERS WITH COMMENTARY

The author presents and comments extensively on two as yet unpublished letters that he received from the late Prof. Dr. Vilko Novak. Novak was his former teacher of Slovene at the Murska Sobota classical high school and later served as consultant on much of his writing. The two letters were written in the 1970s and 1990s and were found by accident among the author's documents.

The first letter was written on December 19, 1971 in Ljubljana and in it Novak thanks Jožef Smej for his Christmas present (i.e., the first year's issues of the journal *Stopinje*); he then writes about his and the addressee's work. He speaks very highly of Smej's work, but criticizes Pucer's article published in *Stopinje* as essentially flawed. He also states that it would be a good idea to encourage priests to start collecting old books. The second letter was written on February 18, 1993 in Rožna dolina. He starts by mentioning the guild rules from 1779 and then continues with his own plans and proposals for the future (referring to the reports that he intends to write etc.). Both letters can be understood by the broader public only when accompanied by commentaries, as these provide information on the names mentioned in the letters, the circumstances surrounding their writing, as well as explain the abbreviations used.

Smej concludes by pointing out the value of both handwritten letters, adding his own observations on them. In terms of content, we are surprised at how well Novak knows the situation in Prekmurje (despite living in Ljubljana), while in terms of language it is interesting how he integrates the Prekmurje dialect into his writing.

LENKA VAŇKOVÁ ET AL.: *EMOTIONALITÄT IN DEUTSCHEN UND TSCHSCHISCHEN MEDIENTEXTEN*. Ostrava, Universitas Ostraviensis, 2012, 207 str.

Monografija prinaša 7 obširnih prispevkov o tematizaciji, izražanju in vzbujanju čustev in razpoloženj v nemških in čeških medijskih besedilih.¹ S tematiko se med drugim ukvarja moderna pragmatično-besedilno usmerjena stilistika, ki govori o t. i. emocionalizaciji v jezikovnem sporazumevanju kot o posebni vrsti vrednotenja, pri čemer govorci v jezikovne/besedilne oblike vpleta svoja čustvena in razpoloženska stanja in s tem pri bralcu/poslušalcu vzbuja ustrezne emotivne reakcije. Monografija prinaša vpogled v načine in oblike izražanja tovrstnih stanj, kot se kažejo v izbranih sodobnih medijskih besedilnih vrstah: pismih bralcev, nasvetih strokovnjaka, recenzijah, športnih poročilih, poljudno-znanstvenih in spletnih besedilih ter na facebooku.

Izražanje emotivnosti je raziskovano na leksikalni, skladenjski in slogovni ravni, a tudi z vidika pragmatične funkcionalnosti posameznih besednih vrst in z ozirom na tip in namembnost medija (tiskani vs. spletni medij, resni vs. rumeni mediji), vzporedno pa sta opazovana tudi pomen in vloga never-

balnih izrazov emotivnosti (odnos med sliko in besedilom, tipografija, barve, raba posebnih znakov).

Uvodno besedilo HANE BERGEROVE (*Zur Emotionalität in deutschen und tschechischen Jugendzeitschriften am Beispiel von Ratgeber-Texten*) podaja izsledke raziskave o izražanju emocionalnosti v besedilih za mlade. Empirična podlaga za analizo so dialoška besedila tipa vprašanje za strokovnjaka in nasveti strokovnjaka v izbranih nemških in čeških časopisih za mlade. Avtorica uvodoma predstavi funkcijske in jezikovne značilnosti izbrane besedilne vrste in se natančneje posveti iskanju (vzorčnih) načinov izražanja čustev oz. čustvovanja, povezanih z besedilno zvrstnostjo in/ali besedilnimi funkcijami. Izpostavi tipično besedilno vlogo vzpostavljanja empatije in/ali identifikacije z mladostniki s primerljivim čustvovanjem in značilne načine poimenovanja in ubesedovanja čustev oz. čustvenih stanj, predvsem poimenovanje z emotivno in evaluativno zaznamovanim besedjem in/ali z opisovanjem. Med vprašanjem in odgovorom so opazne razlike, saj je zadnji pomembno vplivajsko usmerjen, k čemur v visoki meri prispeva raba ekspresivnih izrazov.

EVA CIEŠLAROVÁ (*Emotionsdarstellung in Leserbriefen im deutsch-tschechischen Vergleich*) opazuje sredstva in

¹ Delo je nastalo v sklopu češkega raziskovalnega projekta *Ausdrucksmittel der Emotionalität im deutsch-tschechischen Sprachvergleich*, 2009–2013, Ústí nad Labem, Brno), tematsko pa se uvršča med trenutno pogoste in primerljive (germanistične) objave o t. i. emocionalizacijskih lastnostih oz. zmožnostih besedil za izražanje, poimenovanje, vzbujanje in ustvarjanje čustvenosti. Prim. med drugim: Jahr, S., *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten*, 2000, Berlin, New York; Bartsch, A. et al. (ur.), *Audiovisuelle Emotionen. Emotionsdarstellung und Emotionsvermittlung durch audiovisuelle Medienangebote*, 2007, Köln; Schwarz-Friesel, M., *Sprache und Emotion*, 2007, Tübingen; Vaňková, L., Wolf, N. R. (ur.), *Aspekte der Emotionslinguistik*, 2010, Ostrava; Ehrhardt, H., I. Pohl (ur.), *Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation*, 2012, Frankfurt; Pišl, M., *Der Ausdruck von Emotionen in gegenwärtigen deutschen Dramentexten*, 2012, Ostrava; Polajnar, J. (ur.): *Emotionen in Sprache und Kultur*, 2012, Ljubljana.

načine ubesedovanja emocionalnosti v pismih bralcev oz. poslušalcev. Gre za eno prvih besedilnih vrst v zgodovini publicistike, ki omogoča odziv in dialog bralca z avtorjem in/ali z drugimi bralci besedila. Ta je v mnogočem povezan z vrednotenjem (pozitivna/negativna kritika, pohvale, želje, predlogi, vprašanja ipd.), ki predpostavlja in/ali vsebuje različne vidike čustvenosti (veselje, navdušenje, presenečenje, vznemirjenost, obžalovanje, žalost, jeza idr.). Analiza po sto nemških in čeških pisem bralcev pokaže, da se emocionalnost posredno izraža na leksikalni in skladenjski ravni (konotirano besedje, frazeloške zveze, velelniške, želelne, eliptične stavčne zgradbe) in neposredno s pomočjo leksemov za poimenovanje čustvenih stanj (*Angst, Freude, Neugier* ipd.). Bistvenih razlik med nemškimi in češkimi pismi bralcev avtorica ne ugotavlja, razen na področju metafore, ki je v češčini pogostejša. Na tem mestu bi bilo zanimivo nadaljevanje analize izbranih besedil: pomembno bi bilo ugotoviti, kateri dejavniki (jezikovni, tj. predvsem pragmatično-slogovni ali zunajjezikovni, tj. kulturološki, psihološki ali drugi) vplivajo na primerjalno višjo stopnjo metaforičnosti čeških besedil.

V prispevku EVE MARIE HRDINOVE (*Der emotional beladene Diskurs in Bezug auf literarische Texte. Die Textsorte Rezension als Bestandteil eines Romans*) se seznanimo z zanimivo tehniko literarnega pisanja češke pisateljice Irene Obermannove, ki besedilno vrsto recenzija umesti v avtobiografski roman (*Panoptikum české*, 2012). Gre za nadaljevanje kontroverznega romana *Tajná kniha* (2011), ki je v javnosti sprožil veliko zanimanja in hkrati odpora do avtorice, saj je v literarno pripoved prepoznavno vpet nekdanji češki predsednik V. Havel. Izbor kontroverznih

recenzij, vključenih v besedilo romana, prinaša visoko mero emocionalnosti, ki jo Hrdinová povezuje s tipom medijev, v katerih so bile recenzije primarno objavljene: intenzivnost izražene (negativne) emocionalnosti se viša sorazmerno z znižano strokovnostjo posameznega medija in/ali recenzenta in je opazna na leksikalni in skladenjski ravni.

MARTIN MOSTÝN (*Emotionalisierung in der deutschen und tschechischen Sportberichterstattung*) poudarja vpliv ubesedenja in vzbujanja čustev pri športnih dogodkih in v poročanju o njih. Ugotavlja, da tako češko kot tudi nemško športno poročanje težita k emotivnosti, kar dosemeta z rabo vseh razpoložljivih jezikovnih sredstev in strategij ubesedovanja (besedje, skladnja, pogovorni jezik, metaforika vojne, lova, tehnike, šova, spektakla, narativni postopki za ustvarjanje dramatičnosti in akcije). Med jezikoma ni pomembnih razlik, kar avtor utemeljuje s stičnostjo in kulturno sorodnostjo nemškega in češkega jezikovnega prostora, pa tudi s splošnimi lastnostmi opazovane besedilne vrste.

LENA VAŇKOVÁ (*Zu Emotionalisierungsstrategien in der populärwissenschaftlichen Wissensvermittlung*) izraz emotivnosti opazuje na osnovi poljudnoznanstvenih časopisnih besedil s področja medicine. Zastopa stališče, da emocije pomembno vplivajo na kognitivne procese pri pridobivanju novih informacij in so zatorej dobrodošle in potrebne tudi v strokovni oz. poljudno-znanstveni komunikaciji. Na prvi pogled gre za paradoksalno izhodišče, saj naj bi veljalo, da v strokovnem in poljudno-znanstvenem pisanju ni mesta za izražanje in tematiziranje emocionalnosti. Rezultati avtoričine raziskave kažejo, da sta izraz in tematiziranje čustev v postopkih prilaganja znanstvenih

besedil za poljudnoznanstvene namene vsekakor pogosta. Nastopata predvsem v funkciji vzbujanja zanimanja pri bralcu in posledično v funkciji vzbujanja emocij, ki izhajajo npr. iz redundantne rabe metaforike in emotivno-ekspresivnega besedja, skladenjskih posegov (velalni, vprašalni stavki, ki nadomeščajo pričakovane povedne stavčne zgradbe), insceniranja narativnosti, ki v »zgodbo« pritegne tudi bralca, končno tudi iz rabe vpadljivega slikovnega gradiva. Dejavniki, ki vplivajo na intenzivnost omenjenih postopkov, so vezani na stopnjo »resnosti« poljudnoznanstvenega časopisa in tudi na jezik besedila, pri čemer avtorica višjo stopnjo emotivnosti čeških besedil povezuje s težnjo po prilagajanju heterogeni skupini potencialnih bralcev, kar vodi v t. i. bulevardizacijo tovrstnega tiska. Zanimivo bi bilo raziskati, ali je stopnja emotivnosti v tovrstnih besedilih razložljiva tudi kulturološko, torej glede na način obvladovanja sveta in okolja v okvirih posameznega jezikovno-kulturnega prostora.

Posebno mesto v modernih množičnih medijih zavzemajo raznolika in raznovrstna spletno dostopna besedila. JIŘINA MALÁ (*Verbalisierung von Emotionen in Online-Artikeln*) jih opazuje predvsem glede na izrazito opazno težnjo po mešanju besedilnih vrst v smeri t. i. infotainmenta, torej v smeri kombinacije obvestilnosti in zabavnosti, kar se kaže v očitni potrebi po inovativnosti, kreativnosti, originalnosti in je v bistvu nenehen boj za bralca, gledalca in poslušalca. S tem v zvezi je razumeti vedno višjo stopnjo kompleksnosti in teatralnosti medijskega sporočanja, ki jo omogočajo nove tehnologije. Multimedijske, nadbesedilno in modularno organizirane medijske vsebine tako z lahkoto povezujemo z emotivnimi stanji, kot so npr. pozornost, radovednost,

osebna oz. intimna udeležnost, pri-
stnost ipd.

Monografijo zaključuje MILAN PIŠL z analizo sporazumevanja v okvirih facebooka (*Facebook und Emotionen*). Facebook razume in razlaga kot novo možnost za izražanje in/ali vzbujanje emotivnosti, ki poleg jezikovnega izraza izrablja tudi druge znakovne sisteme (emotikone, smajle) in se igra s tipografijo oz. pravopisom ter s primeri ekstremne jezikovne ekonomičnosti. Pišlova najpomembnejša ugotovitev je, da glede na množično uporabo facebooka ne moremo govoriti o enotni sporazumevalni platformi; emocionalni obrazi facebooka so tako raznoliki kot je raznoliko človekovo emocionalno delovanje v realnem okolju.

Kot je po kratki predstavitvi posameznih prispevkov razvidno, daje monografija dobrodošel vpogled v značilnosti in posebnosti sodobnega medijskega sporazumevanja, ki v vseh pogledih izkazuje pomembno stopnjo ubesedovanja in izražanja človekove čustvenosti. Analize izbranih besedilnih vrst napeljujejo k nadaljnjim raziskavam, za katere bi bilo najbrž smiselno, da bi izhajale iz bistveno spremenjenih funkcionalno-pragmatičnih danosti sodobnega sporazumevanja v množičnih medijih. Predvsem je potrebno že v izhodišču upoštevati spremembe v funkcijskosti tradicionalnih medijskih besedilnih vrst, kjer gre za njihovo mešanje, prekrivanje, zlivanje, ki ga omogočajo sodobne komunikacijske tehnologije in s tem odločilno vplivajo na načine in oblike jezikovnega in nejezikovnega izražanja. Tovrstne spremembe so v pričujočem delu sicer nakazane, vendar odpirajo številna nova raziskovalna vprašanja o digitalnem in/ali spletnem medijskem sporazumevanju, ki bi predvidoma odkrila še več načinov in oblik

izražanja človekovih čustvenih stanj (prim. npr. skoraj neomejeno možnost komentarjev k medijskim vsebinam, ki v spletnem okolju nadomeščajo pisma bralcev in so izrazito usmerjeni v emocionalizacijo). Ne nazadnje bi bile po vzoru predstavljene monografije truda vredne tudi kontrastivne študije slovenskega medijskega sporazumevanja.

Vida Jesenšek

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
vida.jesensek@um.si

**VOJKA GORJANC: SLOVENSKO
TOLMAČESLOVJE. PREVODOSLOVJE IN
UPORABNO JEZIKOSLOVJE.** Ljubljana:
Znanstvena založba Filozofske fakul-
tete, 2013. 240 str.

Slovenska prevodoslovna stroka je zgodaj jeseni 2013 pridobila novo pomembno strokovno delo *Slovensko tolmačeslovje* v zbirki *Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje*, ki jo izdaja Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in je nastala pod uredniškim vodstvom Vojka Gorjanca. Kot lahko razberemo, so v monografiji zbrani prispevki raziskovalnega dela, tesno povezanega tako z magistrskim kot doktorskim študijem prevodoslovja, in razvojnih projektov s področja tolmačenja, kamor so posredno ali neposredno vpeti sodelujoči sodelavci Oddelka za prevajalsko Filozofske fakultete v Ljubljani.

Kot poudarjata recenzentki Alenka Kocbek in Mojca Schlamberger-Brezar, je monografija prvo delo v slovenskem prostoru, ki sistematično predstavlja

najpomembnejše raziskave in rezultate razvojnega dela na področju tolmačenja v Sloveniji, hkrati pa se prispevki z interdisciplinarnega vidika osredotočajo na razne potrebe po tolmačenju in predstavljajo razne oblike dela tolmačev: od tistih najprestižnejših, kot je že zelo dobro raziskano področje konferenčnega tolmačenja, pa vse do manj raziskanih in pogostih, pa vendar izredno pomembnih oblik tolmačenja, kot je tolmačenje za skupnost v azilnih domovih in na kriznih območjih. Zlasti pa ne gre zanemariti prispevka monografije k seznanjenosti širše javnosti z vlogo tolmača v sodobni družbi ter vpetostjo te dejavnosti v slovenski in širši evropski ter mednarodni prostor. Še vedno in vse pre pogosto smo namreč priča posplošenim klišejem in predsodkom o tolmačenju in poklicu tolmača in povsem nejasnemu razločevanju 'pisnega' ter 'ustnega' prevajanja, kar potrjujejo tudi izsledki ene od analiz glede statusa konferenčnega tolmača v Sloveniji. Tako bi utegnili prav s pomočjo te monografije tolmačenje in tolmačeslovje pridobiti večjo prepoznavnost, tolmači pa večjo opaznost in priznanje, ki jim spričo zahtevnega dela, ki ga opravljajo, vsekakor pritiče.

Spričo dejstva, da je *tolmačenje* dokaj nov izraz za poklic 'ustnega prevajalca', *tolmačeslovje* pa povsem nov strokovni termin za samo disciplino, je za bralca toliko pomembnejša umestitev pojmov tolmačenja in tolmačeslovja v uvodu monografije. Avtorica uvodnega prispevka *O tolmačenju in tolmačeslovju*, JASMINA MARKIČ, najprej pojasni rabo in pomen pojma *tolmačenje* in v nadaljevanju oriše zgodovinski razvoj dejavnosti in poklica ter navede različne oblike tolmačenja glede na namen, naročnika, ciljne uporabnike in obliko. Iz prispevka razberemo, kakšno tradicijo

ima tolmačenje v Sloveniji, tako institucionalno – Združenje konferenčnih tolmačev Slovenije je kot edino stanovsko združenje v Sloveniji nastalo leta 1972 – kot po izobraževalni plati, kjer so pri uvajanju samostojnega študija prevajanja in tolmačenja orali ledino na Filozofski fakulteti v Ljubljani že v študijskem letu 1997/98, še pred ustanovitvijo Oddelka za prevajanje, kasneje pa se jim je na tem področju pridružil Oddelek za prevodoslovje Filozofske fakultete v Mariboru (2008/2009). V drugem delu uvodnega prispevka se avtorica posveti še *tolmačeslovju* kot disciplini, ki se je kot predmet raziskovanja uveljavila šele v drugi polovici dvajsetega stoletja. Izpostavi bistvene znanstvene raziskave in dosežke te mlade discipline ter njeno interdisciplinarno povezovanje v mednarodnem prostoru pa tudi strokovne in znanstvene objave o tolmačenju v Sloveniji. Uvod sklene s seznamami magistrskih, diplomskih in specialističnih del na FF UL in FF UM, ki kažejo, da je tolmačeslovje sicer mlada znanstvena veda, a tudi na Slovenskem že dobro znanstveno raziskana, zato se lahko postavlja ob bok mednarodni strokovni javnosti.

Monografijo v nadaljevanju sestavljajo tri poglavja: (I) *Izobraževanje tolmačev*, ki se z različnih zornih kotov dotika poučevanja tolmačenja, (II) *Konferenčno tolmačenje*, ki prinaša dve domači raziskavi s področja konferenčnega tolmačenja, ter (III) *Tolmačenje za skupnost*, ki bralca seznani z značilnostmi tolmačenja za skupnost in osvetli zlasti njegov širši družbeni pomen.

V sklopu prvega poglavja postavlja avtorica AMALIJA MAČEK v svojem prispevku v ospredje zlasti vpetost študijskega programa v mednarodno okolje in spremljanje kakovosti izobraževanja bodočih tolmačev. MATEVŽ PAJEK se

dotakne vprašanja študijskih programov z vidika pridobivanja tolmaških kompetenc glede na vsebine študijskih programov ter predstavi snovanje programa in že izvedene izboljšave po prvih evalvacijah izvedb evropskega magistrskega študija konferenčnega tolmačenja na FF UM. Avtor izpostavi pomen sodelovanja tako teoretikov kot praktikov, ki z roko v roki razkrivajo ozadje zapletenega procesa tolmačenja. V nadaljevanju dva prispevka predstavljata primera dobre prakse. HELENA BIFFIO ZORKO predstavi svoj pogled iz prakse pri poučevanju konsektivnega tolmačenja na FF UM in pojasni posamezne miselne premike in spremembe didaktičnih pristopov v teku izobraževanja. S spremljanjem napredka študentov ter z razmišljanji ob analizi napredka glede na različne strategije pri simultanem tolmačenju prvi sklop sklene JANA ZIDAR FORTE.

Drugo poglavje se posveča konferenčnemu tolmačenju in prinaša dve raziskavi s tega področja. Avtorica LARA VIDMAR v svojem prispevku predstavi izsledke analize o statusu konferenčnega tolmača v Sloveniji, in sicer z vidika razumevanja poklica v širši javnosti ter glede na mnenje profesionalnih konferenčnih tolmačev in prevajalskih agencij kot vse pomembnejših deležnikov na trgu tolmaških storitev. Razpravo drugega prispevka je avtorica ROMANA MLAČAK osnovala na analizi sodelovanja različnih deležnikov pri zagotavljanju simultanega tolmačenja v institucionalnem okolju Evropskega parlamenta. V analizi korpusa s plenarnega zasedanja z vidika izpusta v tolmačenem besedilu in njegovega vpliva na posredovano sporočilo avtorica predstavi še druge elemente, značilne za tolmačeni govor, kot denimo povzemanje, zgoščevanje informacij in kompenzaci-

jo, hkrati pa se z novimi raziskovalnimi vprašanji ozira že v prihodnost.

Poglavje o tolmačenju za skupnost uvaja razprava VOJKA GORJANCA, ki poleg značilnosti tolmačenja za skupnost v ospredje postavlja še vprašanje nadnacionalne odgovornosti ter jezikovnih človekovih pravic v sodobnih medkulturnih okoljih. Še posebej velja izpostaviti sociološko vprašanje glede tolmaških situacij kot asimetrije pri porazdelitvi moči, kjer tolmač prevzema vlogo soustvarjalca interakcije in hkrati delno zmanjšuje razliko v razporeditvi družbene moči med družbeno šibkejšim, ki potrebuje tolmača za komunikacijo, in družbeno močnejšim. V nadaljevanju ALENKA MOREL osvetli tolmačenje za skupnost v Sloveniji s kritično analizo diskurza v tolmaški interakciji v azilnem postopku, kjer analiza jezikovnih sredstev dodatno razkriva razmerja moči med udeleženci v postopku mednarodne zaščite. TATJANA BALAZIČ BULC in VESNA POŽGAJ HADŽI osvetlita pojav nove potrebe po tolmačenju za skupnost pri južnoslovanskih jezikih v Sloveniji. Izredno zanimiva je diskusija rezultatov analize, ki so jo v svojem prispevku predstavili avtorji NIKE K. POKORN, L. FELGNER, M. POKORN, B. K. PLESNIČAR in U. AHČAN glede položaja tolmača in usmerjenosti njegovega pogleda v medicinskem okolju. Ugotovitve namreč kažejo, da ima veliko akreditiranih tolmačev izkušnje s tolmačenjem za potrebe zdravstva. Hkrati pa v slovenskem prostoru ne izobražujemo tolmačev za potrebe skupnosti in nimamo nobenega kodeksa ravnanja, ki bi postavljал standarde in določal postavitev tolmača v prostoru ali priporočal usmerjenost pogleda tolmača pri tolmačenju. Tako rezultati anket kažejo, da se tolmači največkrat ravnaajo po svojih izkušnjah in najpogosteje kot najide-

alnejšo postavitev v prostoru izberejo trikotno postavitev, sebe pa v tolmačenju za potrebe zdravstva vidijo le kot 'sredstvo', 'medij', 'tehnični pripomoček' ali 'orodje za sporazumevanje', ki mora 'ostati v ozadju'. Tretje poglavje sklne prispevek ROKA CHITRAKARJA s prikazom in razpravo o tolmaški interakciji na kriznih območjih.

Monografija pomembno zapolnjuje vrzel na področju tolmačeslovja v strokovni literaturi na Slovenskem, saj na eni strani sistematično povzema bistvene že opravljene raziskave, njihove rezultate ter ugotovitve, na drugi strani pa odpira nova potencialna področja raziskovalnega dela in možnosti zaposlovanja tolmačev v prihodnje. In ne nazadnje je monografija tudi dragoceno študijsko gradivo. Če sklenem z mislijo urednika VOJKA GORJANCA, pričujoča monografija ne bo ostala osamelec, saj se ji bodo v prihodnje pridružila še druga dela, ki bodo sistematično predstavljala razvoj tolmačeslovja v slovenskem prostoru.

Andreja Pignar Tomanič

*Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
pignar.tomanic@um.si*

GERHARD NEWEKLOWSKY: DER GAILTALER SLOWENISCHE DIALEKT FEISTRITZ AN DER GAIL/BISTRICA NA ZILJI UND HOHENTHURN/STRAJA VAS. Klagenfurt: Drava, 2013. 180 str.

Dialect data are the raw materials for the reconstruction of the history of language. This is especially true for an area like the Slovene speech territory with a

relatively young written language. It is regrettable that many Slovene dialects are not yet thoroughly described and that some of the most archaic forms are now being leveled and lost.

The situation has been altered in recent years for the Carinthian Slovene dialect of Gailtal in Austria. In the last four years two significant monographs on Gailtal sub-dialects have been published. In 2009 Tijmen Pronk finished a valuable work in the dialect of Egg and Potschach, and now in 2013 Gerhard Neweklowsky has written a book on the closely related Gailtal dialect of Feistritz/Bistrica na Zilji. The timing is important because both authors claim that the dialects are only spoken by the oldest generation and close to extinction.

The Gailtal dialect is on the very northwestern extreme of the Slovene speech territory. It is an area observed to be rich in archaisms, especially as regards the preservation of Slavic tonemic distinctions. It is also a place where linguistic innovations might be expected because of significant contact with other language groups and because of the pressure of bilingualism. Neweklowsky's new book addresses both of these issues and is a beneficial contribution to the study of Slovene dialects and to Slavic and historical linguistics.

The monograph is the culmination of a summer seminar on Slovene dialectology at the University of Klagenfurt in 2010. It is in many ways a traditional approach to dialect description. The author is attempting, by means of a careful phonological description, to place this dialect within the Carinthian Slovene dialect continuum. This fresh dialect description is needed because much of the data from this area in the *Slovene Linguistic Atlas* is old, gathered between 1949 and 1969. Neweklowsky's

study differs from others of its kind in that it is relatively light on nominal and verbal morphology, usually a substantial part of such a work. The explanation for this difference is that Pronk's book on Egg and Potschach, a different but closely related micro-dialect in the Gailtal region, came out just after the completion of the seminar. Pronk made a very thorough study of morphology. Because the morphology of the sub-dialects of the Gailtal area does not differ significantly, a repetition of this material was not needed.

The first chapter is a short introduction to Slovene dialectology and an explanation of the place of Carinthian Slovene and especially the Gailtal region within the dialect picture. Chapters two and three provide basic statistical information on the area. There is a short but detailed discussion of the Slovene population, bilingualism and the percentage of the population claiming Slovene as their language of daily use. This provides the expected background of drastic decline over the past century. Some information regarding Slovene as part of the formal education system and in the Church is given here as well.

Chapters four and five are the heart of the phonological description of the dialect. The description is brief but careful. It focuses on the vocalic system. The author provides prose analysis of phonemic oppositions and phonetic peculiarities with several dialect forms provided to illustrate each point. Particular emphasis is given to tonemic oppositions, understandable given the author's previous work on accent and tone in Carinthian dialects. The tonemic oppositions of the dialect are depicted using spectrograms and graphs of the word-level tone contour. Throughout the description of the vocalic and accen-

tual system the author engages the work of other scholars, particularly Paulsen, Pronk, as well as the author's own earlier work on the subject.

The dialect description is followed by an interesting discussion of the historical development of the dialect area and the implications of the described data for the linguistic history of Slovene speech territory. Although the author discusses a range of topics from phonetics to morphology and syntax, the focus is on accentual developments. Here again the author engages the work of other scholars, notably Pronk, Jurgec and Greenberg. This is the most interesting part of the study. Neweklowsky uses accentual and vocalic archaisms and innovations documented in his work and in the work of other scholars to clarify the boundaries of the Gailtal dialects. The author closes this section with a discussion of interesting and little-known lexical items. The final chapters include several transcribed dialect texts with German translations and some selections of poetry written in the dialect as well as a 63-page dictionary of dialect forms.

Neweklowsky's description and analysis of the Gailtal dialect is a timely contribution to Slovene dialectology and to Slavic historical linguistics. It adds new dialect material from an area with a disappearing Slovene-speaking population. It refreshes the data from this area available to the *Slovene Linguistic Atlas*, and it clarifies several internal dialect boundaries in Carinthian Slovene. It should be of interest to Slovene dialectologists as well as scholars working in Balto-Slavic accentology.

Grant H. Lundberg

Brigham Young University
grant_lundberg@byu.edu

MARKO JESENŠEK: POGlavJA IZ ZGODOVINE PREKMURskega KNJIŽNEGA JEZIKA. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora; 90). 390 str.

(Znanstveni) preučevalci, govorniki in ljubitelji prekmurskega (knjižnega) jezika smo hvaležni dočakali prvo znanstveno monografijo o prekmurskem knjižnem jeziku: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*, avtorja dr. Marka Jesenška. Monografija je izšla v letošnjem letu (2013) pri Mednarodni založbi Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. To je že peta znanstvena monografija rednega profesorja dr. Marka Jesenška, zaposlenega na Oddelku za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Monografija *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* je zrelo in skrbno načrtovano delo – posamezni deli monografije so nastajali v časovnem razdobju skoraj dvajsetih let. Poleg tega so prekmurski pisci in stari prekmurski knjižni jezik ves čas v središču znanstvenega raziskovanja dr. Marka Jesenška. Da gre za znanstveno izjemno poglobljeno delo, dokazuje kar 471 navedenih enot virov in literature.

V 390 strani obsežni monografiji je zbranih 25 samostojnih poglavij, ki so razporejena v pet vsebinskih sklopov oziroma razdelkov: I. *Knjižne različice slovenskega jezika in jezikovno-zgodovinska dinamika prekmurskega jezika*, II. *Pogledi na prekmurski knjižni jezik*, III. *Prekmurski abecedniki in učbeniki*, IV. *Prekmurska publicistika* in V. *Deležniško-deležijski skladi na -č in -ši v prekmurskem knjižnem jeziku*. V monografiji so predstavljene najpomembnejše

točke razvoja prekmurskega knjižnega jezika, od njegovega nastanka (Temlin, 1715), do normiranja v prevodu svetega pisma (Š. Küzmič, 1771), katoliškega nadaljevanja (M. Küzmič) ter njegovega razvoja v 19. stoletju in vztrajanja še v začetku 20. stoletja.

Naslov prvega razdelka je *Knjižne različice slovenskega jezika in jezikovno-zgodovinska dinamika prekmurskega jezika*. Dr. Marko Jesenšek je na začetek svoje monografije umestil poglavja, ki predstavljajo temelj za razumevanje prekmurskega knjižnega jezika in njegovega razvoja, posledično pa tudi temelj za razumevanje razvoja slovenskega knjižnega jezika. Poglavja v prvem razdelku dokazujejo obstoj dveh knjižnih različic slovenskega jezika do sredine 19. stoletja: osrednjeslovenski in vzhodnoslovenski (prekmurski in vzhodnoštajerski) knjižni jezik. Vzroki za dvojnični razvoj slovenske knjižne norme oz. za nastanek dveh samostojnih knjižnih norm so alpski in panonski jezikovni in kulturni razvoj ter zgodovinske in geografske razmere. Avtor opozarja, da so bila navedena dejstva v zgodovini slovenskega jezika pogosto spregledana oziroma premalo upoštevana. Govoriti o Trubarju kot začetniku slovenskega (ne osrednjeslovenskega!) knjižnega jezika bi pomenilo sprejemati tezo o enotnem slovenskem knjižnem jeziku od njegovih začetkov. Toda nujno je upoštevati dejstvo o obstoju dveh slovenskih knjižnih norm, ki sta se do začetka 19. stoletja razvijali samostojno (osrednjeslovenska od 16. stoletja, vzhodnoslovenska pa od 18. stoletja), v prvi polovici 19. stoletja pa se začeli približevati in prepletati, dokler ni sredi 19. stoletja prišlo do poenotenja in normiranja novoslovenščine ali enotnega slovenskega knjižnega jezika. Dr. Marko Jesenšek pogumno opozarja na napačno

razlago osrednje- in vzhodnoslovenskega tipa jezika kot nasprotje med normativno, »slovensko«, pravilno, knjižno (središčno, tj. osrednjeslovensko) proti nekknjižno, odklon, »neslovensko«, napačno (obrobno, tj. vzhodnoslovensko). Osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik se v glasoslovju, oblikoslovju, skladnji in besedju tako zelo razlikujeta, da vzhodnoslovenskega knjižnega jezika ne moremo in ne smemo označevati kot jezikovni partikularizem in odklon od knjižne norme, tj. od središčnega tipa slovenskega jezika. Monografija dr. Marka Jesenška opozarja na spregledanje panonske jezikovne tradicije in pomembno poudarja, da je vzhodnoslovenski knjižni jezik sestavni del slovenskega jezikovnega in književnega dogajanja. Zlasti vzhodnoslovenski prekmurski knjižnojezikovni tradiciji je treba priznati pomembno mesto v slovenskem jezikovnozgodovinskem razvoju in jo kritično razmejiti od kajkavskega jezika. Prekmurski Slovenci so sicer v cerkvi do 18. stoletja namesto osrednjeslovenskih knjig raje uporabljali kajkavske prevode, saj jim je bila panonska kajkavščina bližja kot alpska slovenščina, toda kajkavščina (kajkavci so jo označevali kot *slovenski jezik*) jim je bila le nadomestni knjižni jezik. Prekmurski knjižni jezik so zato tudi formalno ločili s poimenovanjem čisti ali *stari slovenski jezik*. Prekmurski knjižni jezik se je v 18. stoletju oblikoval kot nadnarečna tvorba ravenskega in goriškega govora, v drugi polovici 19. stoletja pa so vanj začele vdirati tudi dolinske glasoslovne značilnosti. Njegov začetek predstavljata Temlinova priredba Luthrovega katekizma *Mali Katechismus* (1715) in abecednik neznanega avtorja *Abecedarium Szlovenszko* (1725), temeljno delo pa prevod nove zaveze *Nouvi Zákon* (1771) Štefana

Küzmiča, ki je ponudilo jezikovno rešitev, zavezujočo tako za prekmurske protestantske (Štefan Küzmič, Bakoš, Mihal Barla, Janoš Kardoš) kot za katoliške pisce (Mikloš Küzmič, Košič).

Iz drugega razdelka monografije razberemo avtorjeve poglede na prekmurski knjižni jezik. Dr. Marko Jesenšek osvetljuje jezikovno politiko v Prekmurju v 18. in 19. stoletju. Prvi nastavki jezikovne politike in načrtovanja prekmurskega knjižnega jezika segajo v 18. stoletje, ko so se pojavile prve tiskane prekmurske knjige. Temeljne obrise za razumevanje jezikovno-kulturnih vprašanj med prekmurskimi Slovenci in nastavke za aktivno jezikovno politiko je postavil Štefan Küzmič v Predgovoru svoje knjige *Vöre krsztsánszke krátki navuk* (1753). Puristični nazor pa je v razmišljanja o usodi prekmurskega jezika prvi vnesel Mihal Barla (*Krscsánszke nove peszmene knige*, 1823), ki je prekmurski knjižni jezik imenoval čisti slovenski jezik, torej »jezik brez primesi«. Nasprotoval je rabi prevzetih jezikovnih sredstev v prekmurskem knjižnem jeziku in s tem odprl vprašanje jezikovne kulture v prekmurskem jeziku. Protestantski pisci so (v nasprotju s katoliškimi) pri prekmurskem knjižnem jeziku (*starem slovenskem jeziku*) vztrajali vse do konca prve svetovne vojne in priključitve Prekmurja k matičnemu slovenskemu ozemlju, čeprav je jezikovna politika že sredi 19. stoletja narekovala jezikovno poenotenje osrednje- in vzhodoslovenskega knjižnega jezika v skupen slovenski knjižni jezik (novoslovenščino). Tako tudi Kardoševa odločitev, da ne pristane na poenotenje slovenske knjižne norme (zaradi želje po ohranitvi evangeličanske vere med prekmurskimi Slovenci) pomeni neupoštevanje sodobnih jezikovno-kulturnih in političnih razmer, ki so nastale sredi

19. stoletja. Protestantski pisci še niso prepoznali narodotvorne vloge (enotnega) slovenskega knjižnega jezika, ki so jo začeli širiti katoliški pisci (Borovnjak, Borko, Klekl). In takšno zavestno razlikovanje prekmurske protestantske literature od poenotenega slovenskega knjižnega jezika je sredi 20. stoletja postalo osnova za razvoj t. i. vendske teorije, ki skuša prekmurski ali stari slovenski jezik prikazati kot neslovenski. Da bi to teorijo ovrgel, si je zelo prizadeval Avgust Pavel. Dr. Marko Jesenšek z drugačnega (novega) zornega kota prikaže odnos Avgusta Pavla do prekmurščine in njegovo zagovarjanje samostojnosti in upravičenosti posebnega prekmurskega jezika nasproti »avstrijski« slovenščini (tj. osrednjeslovenskemu knjižnemu jeziku), ki ne pomeni odpadništva, ampak stvaren pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. In s pomočjo avtorjeve osvetlitve tudi lažje razumemo Pavlovo odločitev (oz. pristanek), da napiše prekmursko (oz. »vendsko«) slovnico – z njo je v resnici zavrnil t. i. vendsko teorijo in prekmurski jezik imenoval za enega izmed južnoslovenskih jezikov, in sicer za osamosvojeno narečje slovenskega jezika. Pavlova slovnica je odgovorila na vprašanje o (ne)obstoju prekmurskega (knjižnega) jezika. In s tem je vendska teorija ovržena.

V tretjem razdelku je govora o prekmurskih abecednikih in učbenikih. Najprej so na primeru abecednika Mikloša Küzmiča *ABC kni'sicza na národni soul haszek* (1790) prikazane besedoslovne lastnosti prekmurskega (knjižnega) jezika. V slovarčku (bolje rečeno zbirki slovenskih in vogrskih, tj. prekmurskih in madžarskih dvojic) je dvojezična predstavitev besedja, vendar brez (stalnih) besednih zvez, rekel in rečenic. Zbrane besede so splošno znane (osnovne) in uporabne, saj je bil abecednik namenjen

za osnovno opismenjevanje in učenje branja. V drugem poglavju je predstavljen jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju. Do druge polovice 19. stoletja so bile prekmurske šole izključno verske ustanove (katoliške ali protestantske). Za učenje so uporabljale abecednike in katekizme iz osrednje Slovenije in (zlasti katoličani) tudi kajkavske lekcionarje. Učnih knjig, napisanih v prekmurskem knjižnem jeziku, ni bilo veliko. Prevladovali so abecedniki in čitanke, izšle pa so tudi tri slovnice »vogerskoga« jezika (Košič, Kardoš, Agustič); slovnico prekmurskega jezika je šele leta 1942 napisal Avgust Pavel, a je takrat ostala v rokopisu. Metodike predstavljajo Kardoševi tiski, prvi zgodovinski učbenik v prekmurskem knjižnem jeziku pa je priskrbel Košič. Za *Prirodopis* je poskrbel Agustič, žal izgubljen pa je učbenik prve pomoči. Ločevanje na katoličane in protestante je zahtevalo ločeno šolstvo in dvojne učbenike, toda jezikovna enotnost se je ohranila vse do druge polovice 19. stoletja. Prvi ohranjeni (protestantski) prekmurski abecednik je izšel leta 1725 (*Abecedarium Szlovenszko*). Na katoliški strani je prvi abecednik, *Szlovenszki szilabikár*, pripravil Mikloš Küzmič (1780). Isti avtor je pripravil tudi prvo znano prekmursko berilo *ABC knjižica* (1790), abecednik in čitanko hkrati, ki uči brati in pisati slovensko in madžarsko. Knjižica je dvojezična (na levi strani slovensko, tj. prekmursko, na desni pa madžarsko besedilo), s čimer je poudarjena prednost maternega jezika pred madžarščino. Protestanti so v prvi polovici 19. stoletja izdali *Novi abecedar* (Lülik, 1821). V drugi polovici 19. stoletja je bil vodilni protestantski pisec metodičnih učbenikov Janoš Kardoš, katoličani pa so takrat v svojih katoliških šolah uporabljali Murkovičev abecednik in

Bagaryjevo čitanko, oba v gajici in jezikovno po normi in predpisih enotnega novoslovenskega knjižnega jezika.

Za ohranjanje prekmurske slovenske jezikovne in narodnostne identitete konec 19. in v začetku 20. stoletja je bila pomembna tudi prekmurska publicistika (predstavljeno v četrtem razdelku monografije). Ko je začel izhajati prvi prekmurski časopis – *Prijátel* (1875), prekmurskega knjižnega jezika zaradi poenotenja slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja formalno ni bilo več. Toda prekmurski pisci (zlasti protestanti) so vztrajali v svoji knjižni različici. Agustič je z izdajanjem časopisa *Prijátel* želel dokazati, da je bil prekmurski knjižni jezik sredi 19. stoletja dobro razvit in sposoben za rabo v vseh funkcijskih zvrsteh. Prizadevanja za uveljavitev prekmurskega knjižnega jezika v publicistiki opažamo tudi v časopisih *Kalendár Szrca Jezusovoga* (Ivanocy), *Marijin list* in *Novine* (Klekli) še v začetku 20. stoletja. Jezikovno zamudništvo ter razhajanje med protestanti in katoličani sta v prekmurski publicistiki podaljševala prehod na skupni slovenski jezik. Omenjeno dejstvo je prikazano tudi z jezikovnimi analizami posameznih prekmurskih časopisov.

Zadnji, peti sklop monografije predstavlja poglavje o deležniško-deležijskih skladih na -č in -ši v prekmurskem knjižnem jeziku. Na primeru Küzmičevega prevoda *Nouvega Zákona* (1771) je predstavljen pojav deležnikov in deležij na -č in -ši, podrobno pa tudi tvorba deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši ter njihove pomenske funkcije (deležijska, deležniška in povedkovniška). Analiza obravnavanega gradiva kaže, da deležniško-deležijske oblike na -ši ne predstavljajo niti tretjine pojavljanja oblik na -č. To kaže, da oblike na -ši konec 18. stoletja v živem jeziku med

Prekmurci niso bile razširjene. Deležniki in deležja na *-ši* so se obdržali »le še v knjižnem jeziku, kjer je bil vpliv slovanske tradicije (in najbrž tudi grškega jezika) dovolj močen« (str. 349). Pot prodiranja »Küzmičevih« deležniško-deležijskih oblik iz *Nouvega Zákona* v osrednjeslovenski jezikovni prostor je bila zanimiva: od češkega slovnika Zlobyckega do štajerskega slovaropisca Popoviča, od njega h Kopitarju na Dunaj, ki prevod priporoči Čopu, potem pa Kopitar in Čop skupaj vedenje o prekmurskem prevodu *Nouvega Zákona* začneta širiti v osrednji slovenski prostor. Okoli leta 1815 je prevod prejel Ravnikar, ravno ko je prevajal *Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi* (1815–1817). In tako je v svojem delu Ravnikar prvi (čeprav mestoma napačno) objavil »Küzmičeve« deležniško-deležijske oblike. Tako je omogočil soočenje dveh različnih slovenskih knjižnih norm, s tem pa posredno nakazal tudi kasnejše poenotenje slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja. Z Ravnikarjem so deležniki in deležja na *-ši* kmalu postali modni in zelo pogosti v knjižnem jeziku, z Janežičevo slovnico pa celo normativni, znak višje pismenosti.

Naslov monografije – *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* ustreza strukturi monografije. Dr. Marko Jesenšek zgodovine prekmurskega knjižnega jezika v monografiji ni predstavil časovno (kronološko), ampak po posameznih izbranih poglavjih. Toda kot celota monografija obravnava vse pomembne točke v razvoju prekmurskega knjižnega jezika, tako da je mogoče nazorno videti razvoj prekmurskega knjižnega jezika od njegovega začetka v 18. stoletju (Temlin, 1715) do njegovega normiranja v prevodu dela svetega pisma, nove zaveze (Š. Küzmič, 1771), katoliškega nadaljevanja (M. Küzmič)

ter razvoja v 19. in še v začetku 20. stoletja. Prikazana je pot prekmurskega knjižnega jezika od njegovega nastanka do normiranja in potrditve v vseh funkcijskih vrstah jezika (kot praktičnosporazumevalnega, kot strokovnega in umetnostnega jezika v učbenikih in abecednikih ter kot publicističnega v publicistiki).

Ker so posamezna poglavja v monografiji (z izjemo enega) sprva nastajala kot samostojne enote, kot posamezni prispevki o prekmurskem knjižnem jeziku, so na več mestih (predvsem na začetkih poglavij) večkrat ponovljene temeljne ugotovitve oziroma dejstva o (prekmurskem) knjižnem jeziku. To je, zlasti za tiste, ki svoje znanje o zgodovini (prekmurskega) knjižnega jezika šele odkrivamo, vsekakor priložnost za utrjevanje usvojenega znanja.

V predstavitvi najpomembnejših poglavij prekmurskega knjižnega jezika v monografiji izstopata dve pomembni spoznanji: 1. na slovenskem narodnostnem ozemlju od 16. do sredine 19. stoletja sta obstajali dve knjižni normi: osrednjeslovenski in vzhodnoslovenski (prekmurska in vzhodnoštajerska različica) knjižni jezik; dvojnični razvoj je posledica alpskega in panonskega kulturno-zgodovinskega in jezikovno-geografskega vpliva; 2. prekmurski jezik 18. in 19. stoletja ni bil narečje, ampak knjižni jezik.

Ob branju avtorjevega prispevka o škofu dr. Jožefu Smeju me prešinja podoben občutek in hvaležnost do mojega učitelja dr. Marka Jesenška, ki mi (nam) – tudi s svojo zadnjo monografijo – pomaga poglobljati znanje o zgodovini slovenskega knjižnega jezika.

Polonca Šek Mertük

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru
polonca.sek@uni-mb.si

JANEZ VREČKO: SREČKO KOSOVEL.

Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011. (Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev, 13). (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, 247). 555 str.

Na prvem in častnem mestu zbirke Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev najdemo prvo knjigo Srečka Kosovela z letnico 1946 (druga izdaja 1964), druga knjiga je izšla leta 1974, tretja pa v dveh delih leta 1977. V letu 2011 je pri Založbi ZRC izšla dolgo pričakovana monografija k Zbranemu delu tega kraškega pesnika. Njen avtor je Janez Vrečko, redni profesor na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. S primerjalno zastavljeno monografijo o Srečku Kosovelu je razrešil mnoge vrzeli v razumevanju Kosovelove poetike.

Z evropskimi zgodovinskimi avantgardami in s Kosovelovim pesništvom se Vrečko ukvarja že od sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je svojo doktorsko disertacijo v nekoliko spremenjeni obliki objavil pod naslovom *Srečko Kosovel, slovenska zgodovinska avantgarda in zenitizem* (1986). Vrečko nam uspešno razkriva zgodovinsko-teoretične podlage Kosovelovega literarnega opusa, z zadnjo monografijo pa je v veliki meri potrdil in tudi dopolnil Ocvirkove teze o Kosovelovi konstruktivistični poetiki, le v primeru Integralov je moral dokazati Ocvirkovo zmoto. Vrečko dokazuje, da se je pesnik po slovesu od »baržunaste lirike«, ki je Kosovelovo ime za impresionizem, vidno loteval t. i. kompleksov, jih hitro zavrgel in se lotil konsov, na koncu pa z integralno poezijo stopil »v levo«. Vrečko opozarja, da je pri Kosovelu šlo za sinhroni razvoj različnih poetik, zato

lahko na primer dejstvo, da je ustvaril najboljša ekspresionistična dela po seznanitvi s konstruktivizmom, hitro zavede nenatančnega raziskovalca, da zapiše napačen sklep.

Monografijo je avtor razdelil na 34 poglavij in jim pristavil povzetek v angleškem jeziku, bibliografijo, stvarno kazalo in kazalo osebnih imen. V monografijo je vključil tudi 30 črno-belih fotografij dokumentarnega gradiva, izmed katerih so nekateri predmeti ali dokumenti objavljeni prvič.

Monografija odpira prvo poglavje s pesnikovim življenjepisom, kjer med drugim izvemo, da si je Kosovel z izdajanjem glasila *Lepa Vida* nakopal dolgove in to le zato, ker je z njim hotel že takrat oponirati »hrupno ponavljajočima se futurizmu in dadaizmu« (Vrečko 2011: 15). Vrečko še dodaja, da so zaradi dolgov kasneje propadli Kosovelovi načrti za druge pomembnejše projekte, ki bi, če bi bili realizirani, pomembno vplivali na literarno dogajanje pri nas. Prav tako ni izdal svoje prve pesniške zbirke *Zlati čoln*, s katero bi se poslovil od mladostne »baržunaste lirike«.

Kosovel je po Vrečkovem mnenju svojo najbolj ustvarjalno in najbolj dovršeno konstruktivistično fazo zasnoval na podlagi ruskega in nemškega konstruktivizma, ob tem pa poznal še vse druge evropske avantgardne smeri, ki jih je zaradi njihove umetniške samovšečnosti in odmaknjenosti od pravih življenjskih problemov vse po vrsti zavračal. Kljub omenjenemu dejstvu pa v poglavju o dadaizmu izvemo, da se je Kosovel po načelu znotrajliterarne polemike preskusil tudi v dadaizmu, nikakor pa ne v nadrealizmu, kot to poskuša po Vrečkovem prepričanju zmotno predstaviti Boštjan Turk. Z aktualnostmi iz ruske avantgarde naj bi Kosovela neodvisno od posredniške revije Zenit

oskrboval prijatelj Ivo Grahor. Ravno nepoznavanje Kosovelove intelektualne širine in zgodovinskih ozadij pa je po Vrečkovem mnenju izvirni greh vseh tistih, ki Kosovelovo konstruktivistično poetiko napačno razlagajo kot futuristično, ekspresionistično ali nadrealistično.

Po kratkem pregledu Kosovelove zapuščine posveti Vrečko štirideset strani pesnikovemu futurizmu, obdobju zorenja in zahtevnega študija med letoma 1922 in 1924, vrnitvi k impresionizmu in ekspresionizmu. Na približno sto straneh se dotakne smeri dadaizma in nadrealizma, razmerja med futurizmom in konstruktivizmom, pesnikovih integralov, pesmi v prozi, lepljenk, otroške poezije, javnega delovanja, scenarija za prvi javni nastop in *Mladine*, največji delež monografije pa nameni podrobni raziskavi in utemeljevanju tez o Kosovelovi konstruktivistični in konstruktivni poetiki. V tem delu pokaže Vrečko izjemno poznavanje zgodovinskih avantgard, pri čemer zna biti skrajno neizprosno in o svojih dokazih ne dvomi, »pa naj reče kdo, kar hoče« (Vrečko 2011: 332).

Čeprav velja Kosovel za glavnega predstavnika druge generacije slovenske zgodovinske avantgarde, je sodeloval že s prvo, Podbevškovo futuristično skupino, ki jo je kmalu opredelil kot ekstremistično in je bil ob tem prepričan, da ni mogla dati prave umetnosti. Hkrati pa mu je bilo žal, da se kljub »borbenemu plamenu« in brutalni prekinitvi s tradicijo iz Podbevškove skupine ni izcimilo kaj oprijemljivejšega. Vrečko pravi, da se je Kosovelu s kasnejšim pesniškim eksperimentom posrečilo to, kar Podbevšku ni bilo usojeno ustvariti.

Kosovel ni čez noč doživel »prevrata v mišljenju«, hkrati pa ni nikoli zares zapustil svoje kraške impresije, svoje

zaslužjene Primorske, saj je bila, tako trdi Vrečko, podlaga in izhodišče vseh pesniških eksperimentov ter zagotovilo, da se pesnik v svojih poetoloških prevratih ne bi izgubil. Impresionizem je treba razumeti kot notranjo konstanto, ki je prisotna v vseh treh poetoloških praksah: kompleksih, konsih in integralih. V konsih se kot avtocitatno gradivo pojavlja po načelu potujitve. Dodajmo, da ob vojnih grozotah njegov impresionizem ne more biti murnovski, čeprav je po Vrečkovem mnenju v njem našel »legitimiteto za lastni umik na Kras« (Vrečko 2011: 45).

V poglavju o ekspresionizmu je Vrečko poudaril, da se Kosovel ni mogel močneje nasloniti na ekspresionizem, ker je ta egocentrično eskapističen, se zateka v veselje in beži od vsakdanjih človeških tegob. Ravno nasprotno pa je konstruktivizem prenesel »metakozmične dimenzije na mikrokozmične« in s tem ustvaril nov svet, ki omogoča »rešitev človeštva«, ne kot ekspresionizem, ki si prizadeva rešiti le »eno generacijo« (Vrečko 2011: 59). Za ekspresionizem je Kosovel trdil, da s svojimi »kretenskimi kračicami« ne dela usluge evropski umetnosti. Kljub temu pa je Kosovel ustvaril vrhunsko ekspresionistično poezijo. Vrečko pravi, da se je Kosovel odločil za t. i. aktivni ali borbeni ekspresionizem. Najbolj travmatičen dogodek v zgodovini Primorske je prav gotovo fašistični požig Narodnega doma v Trstu leta 1920, za katerega je Kosovel v *Ekstazi smrti* zapisal »*Komaj rojen, že goriš v ognju večera*« (Vrečko 2011: 75). Vrečko pravi, da je Kosovel videl ta požig v negativni in pozitivni vlogi, kar pomeni, da je šlo ob vsej tragiki tudi za zametek protifašističnega delovanja.

V poglavju o zenitizmu izvemo, da si je Kosovel dal v uredništvo Jutra naročiti revijo Zenit. Preko nje je stopil

v stik s tujo avantgardo, ki je mladega pesnika pripeljala do izgradnje trdnega konstruktivističnega nazora. Zenit je sodeloval tudi z berlinskim Veščem, kjer sta urednika Erenburg in Lisicki želela povezati rusko avantgardo z zahodoevropskimi umetniki. V te internacionalistične pobude pa je vstopil s svojim manifestom *Mehanikom* tudi Kosovel. Pod vplivom zenitizma je Kosovel spoznal razlikovanje med predmetom in stvarjo (vešč), kjer je predmet entiteta preteklosti, stvar pa je nekaj na novo ustvarjenega. Revija Vešč je bila zasnovana arhitektonsko: črke v prostoru, masten tisk, navpično in diagonalno razporejanje naslovov in uporaba števil so elementi, ki jih je Kosovel uporabljal v svojih konsih. Vrečko zavrača trditev Janka Kosa, da se je Kosovel bal obtožbe epigonstva in zato konsov ni objavil. Ravno nasprotno, za svoje konstruktivne konse je načrtoval kar tri revije, *Dinamiko*, *Konstrukterja* in *KONS*, ter pesniško zbirko *Ikarov sen*. Vrečko za Kosovelov vrhunski in izvirni konstruktivizem predlaga pojmovno oznako konsizem (Vrečko 2011: 88).

V poglavju *Od barbarogenija do besed v prostoru* se seznanimo s Kosovelovim zenitističnim poetološkim prelomom v konstruktivizem, kot ga poimenuje Vrečko. Pesnik tukaj stopi na pot čez »most nihilizma« (Kosovelov izraz) proti novi konstruktivistični človečanski etiki (Vrečko 2011: 93). Pri zenitistih je Kosovel ugotovil, da se radi »igračkajo«, zato je zenitistično poezijo poimenoval »zenitistični štrudelj«, kamor je prišteval svoje komplekse. Gre za neorganska, montirana dela in pomenijo temeljno nepoznavanje konstruktivistične arhitektonike (Vrečko 2011: 93–94). Vrečko izpostavi še pomembnost logike paradoksa, za katere že Zadravec trdi, da pesnik z njimi ni duhovičil.

Omeniti je potrebno še zenitistični izum »besede v prostoru«, h kateremu se Vrečko pogosto vrača, saj je po njegovem eden od glavnih temeljev Kosovelovih konsov. Vsebina izuma prihaja iz različnih tedanjih avantgard in jo je Kosovel kasneje povezal s poetiko Literarnega centra konstruktivistov (LCK) in odkril prostorsko razsežnost besed v območju »semantične dominante«, kar je moralo biti v skladu z načelom gruzifikacije (maksimalna obremenitev teme). Vrečko izpostavi, da je ravno LCK poskrbel za to, da je besedi, ki jo je futurizem prignal do skrajnih abstrakcij, vrnil pomen. To pa je temeljna Kosovelova zahteva, kajti »vse, kar je v pesemci, mora imeti gotov pomen« (Vrečko 2011: 102). Šele zdaj je lahko pesnik prešel h prostorsko-časovnemu in protigravitacijskemu konsizmu, k organizirani umetnosti, kjer gre za sintezo vsebine in oblike. Vrečko se tukaj ponuja odgovor na vprašanje, zakaj je Kosovel ostro zavračal Černigoja in celo ignoriral njegovo razstavo v Ljubljani. Spopad med Kosovelom in Černigojem bi se po Vrečkovem mnenju umiril leta 1927, ko sta Černigoj in Stepančič s Konstruktivističnim ambientom v Trstu izkazala prehod k izvorom konstruktivizma. S kinetično umetnostjo (mobili) sta udeležila tisto, kar je Kosovel zahteval od Černigoja že leta 1924, te iste zahteve pa je programsko opisal v pesmi *Kalejdoskop*.

Zajetno poglavje Kosovelove definicije konstruktivizma in futurizma razdeli Vrečko na tri podpoglavja. V prvem govori o Kosovelovem predavanju *Kriza* (1925), kjer pesnik razliko med vsebino in obliko pošlje v muzej estetikov in kliče k organični obliki, kjer sta vsebina in oblika eno. Vrečko predpostavlja, da je Kosovel poznal razliko med kompozicijo in konstrukcijo.

K prvemu, tradicionalnemu pojmu je Kosovel prišel tako impresionizem kot ekspresionizem, drugega pojma pa eksplicitno ne navede. Vrečko s pomočjo »rdečih umetnikov«, ki so se imenovali OBMOHU, razloži razliko med kompozicijo in konstrukcijo. Pravi, da jih je zanimala konstruktivna montaža različnih elementov, ne pa kompozicijski odnos raznih materialov. Konstrukcija stopa v interakcijo s prostorom. Dоследno je konstrukcijo izpeljal Tatlin v Spomeniku III. internacionali, za njim pa je Moholy-Nagy izdelal Svetlobno-prostorski modulator (Vrečko 2011: 125–126). Slednji je bil po Vrečkovem prepričanju pobuda za nastanek Kosovelovega *Kalejdoskopa*.

V podpoglavju *Organska konstrukcija* izvemo, da je spirala, ki ima umetniške začetke v da Vincijevem načrtu za francoski grad Chambord, nujni element konstrukcije, zato je Tatlinov spomenik spiralast. Vrečko pravi, da je Kosovel imel priložnost videti ta stolp v Zenitu in ga zato omenja v svojih pesmih. Nasprotje temu organičnemu stolpu pa je Eifflov stolp, ki predstavlja zmago človeka nad naravo in spomenik tehnični civilizaciji brez etičnega naboja, čemur je Kosovel ostro nasprotoval, kar Vrečko opisuje v posebnem poglavju (*Futurizem ali konstruktivizem?*). Iz tega poglavja naj omenimo le Kosovelov ambivalenten odnos do tehnične civilizacije: razumel jo je kot novost, ki pretrga s tradicijo, in kot oblastnika, ki mehanizira človeka in uniči medčloveške odnose.

V naslednjem podpoglavju *Organično: identiteta vsebine in oblike* izvemo, da je Tatlin izdelal leteči stroj na človeški pogon, kjer je stopnjeval organsko sintezo in s svojo konstrukcijo ponudil neposredno pomoč za izboljšanje človeškega življenja in zmanjšanje onesnaževanja okolja. Gre za primer, ki po Vreč-

kovem mnenju ne more bolje potrditi nasprotovanja konstruktivistov abstraktni in človeku odtujeni umetnosti. V to smer naj bi se napotil tudi Kosovel, ki je menil, da mora umetnost človeka napajati s »fluidom življenjskega« (Vrečko 2011: 142). Vrečko trdi, da Kosovelovi konsi ne morejo izhajati iz italijanskega futurizma in njegovih parol in libertà, saj so konsi lahkotne sinkretične in pomensko razvidne konstrukcije. Semantika pesniškega materiala pa je, kot smo že videli, za Kosovela ključna.

Po konsizmu se je Kosovel obrnil k integralom in se s tem želel približati »ideji konstruktivnosti novega človeka«, ki bo v »rdečem plašču« prišel z Vzhoda (Vrečko 2011: 149). Gre za Kosovelovo razmerje do revolucije, za katero se dolgo ni mogel odločiti in je ni nikoli zares sprejel. Pesnik pravi, da se je ves čas čutil bolj na levi strani, čeprav ni mogel v celoti priznati nobene diktature. V pismu Obidovi je še zapisal, da ne bo nikoli postal »ortodoksen« in da je »pamet boljša od slepe vere« (Vrečko 2011: 330). Vrečko navaja, da se je pesnikova nova pot začela najprej v prozi, zato je treba govoriti o Kosovelu tudi kot o socialističnem pisatelju, čeprav je že jeseni 1925 prešel v socialnorevolucionarno poezijo. Znotraj tega preobrata je treba razumeti »okupacijo« Mladine, kjer bi šlo za pisanje s področja »ekstremnega« v revolucionarnem smislu (Vrečko 2011: 324–325). Pri tem pisanju pa se je Kosovel moral odreči arhitekturni prostorskosti in potujitvenemu efektu, za katera Vrečko pravi, da sta temeljna postopka, ki ju je pesnik v konsih izvirno združil. Dodaja še, da se je v poezijo vrnilo mimetično načelo, preprostost je zamenjala oteženo formo, integralnost pa montažni princip.

Ob integralih naj spomnimo na Ocvirkovo napačno sklepanje, da so

Integrali povezani s pesnikovo preusmeritvijo v konstruktivizem, čeprav jih je, tako meni Vrečko, po drugi strani pravilno povezal z aktivizmom. Tako so leta 1967 izšli *Integrali* '26, ki nimajo nič skupnega z načrtovanimi Kosovelovimi *Integrali*. Po Vrečkovem mnenju je šlo za Ocvirkovo čisto samovoljo, ki je zavedla prenekaterega odličnega poznavalca Kosovela.

V poglavju *Analiza konsov* je Vrečko analiziral in interpretiral devet konsov: *Kalejdoskop*, *Sivo*, *Sferično zrcalo*, *Srce v alkoholu*, *Predmeti brez duše*, *Na ulici*, *Majhen plašč*, *Kons Ikarus* in *Kons* (tiger). V posebnem podpoglavju je opisal svetlobno-prostorsko modulacijo konsov na podlagi umetniškega stroja Moholy-Nagya. Če povzamemo Vrečkove ugotovitve, gre v konsih za ukinitvev evklidskega in uvedbo einsteinovskega prostora in časa, nadomestitev pasivnega odnosa do sveta z vitalno konstruktivnostjo, relativnost zamenja absolutno, nedoločeno določeno, gibanje statičnost, besede postanejo osvetljene in gibljive, črke pa začnejo organično »rasti v prostor«, kar omogoča enost vsebine in oblike. Izjema, ki potrjuje pravilo, pa je kons *Na ulici*, kjer gre za vedutno oblikovanje mesta, česar v avantgardistični liriki naj ne bi bilo. S takšno interpretacijo je Vrečko pokazal, da je bil Kosovel nedvomno soustvarjalec evropskega konstruktivizma.

Kosovelove pesmi v prozi je imel Ocvirk za osnutke večjih zamisli, podobno kot so o Baudelairovih pesmih menili francoski literarni zgodovinarji. S tem nas Vrečko uvede v poglavje *Pesmi v prozi* in nadaljuje, da je Ocvirka zanimalo le to, kako se je Kosovel seznanil s to zvrstjo, ne pa dejstvo, da je prišel pesnik do takšne odločitve na podlagi svetovnonazorske spremembe. Kosovel naj bi celo načrtoval Zve-

zo proletarskih pisateljev, ob tem pa se spraševal, »ali je revolucija kulturi nasprotna ali ne« (Vrečko 2011: 432). Kosovelovo snovanje romana *Kraševci* naj bi ustrezalo tedanji zahtevi po drobnih oblikah, ki so bolj elastične in dostopnejše proletariatu. Po Vrečkovem mnenju je spodbuda spet prišla iz ruskega konstruktivizma. Zdaj Kosovel ni več verjel v svoje kulturno, ampak v svoje revolucionarno delovanje. Kosovel je v Zagorju že nastopil revolucionarno in s tem postal sumljiv političnim oblastem. Po prebranem poglavju lahko ugotovimo, da se je Vrečko naslonil izključno na angažiranost pesnika, samih umetnin pa se ni dotaknil. Na koncu s kratkim odstavkom navaja le Ocvirkovo urejanje pesmi v prozi v Zbranem delu. Kosovelih črtic Vrečko v monografiji ne omenja.

Lepljenka, etimološko kolaž (fr. *collé* – lepilo), kot nam to razloži Vrečko, razkriva sam postopek lepljenja posameznih slojev materiala na slikovno podlago (Vrečko 2011: 439). Vrečko razlikuje kolaž kot žanr in montažo kot postopek. Po Vrečkovem mnenju so Kosovelove lepljenke na nižji razvojni stopnji kot konsi. Temeljijo namreč na montažnem principu, ki ne upošteva sinteze vsebine in oblike. Tako konsi kot lepljenke pa veljajo za citatne. Gre za avtorjevo zavestno sklicovanje na tuje predloge, ki jih bralec zaradi zgodovinskega konteksta lahko prepozna (Vrečko 2011: 445). Lepljenke po Vrečkovem mnenju ravno zaradi nižje razvojne stopnje niso nadaljevanje konsov, kot to trdi Matevž Kos, ampak so nastale kot plod »Kosovelovega novoletnega igračkanja« (Vrečko 2011: 460).

V *Zbranih delih* Kosovelova otroška poezija ni bila postavljena na vidno mesto, ker je urednik Ocvirk menil, da ne dosega moči ostale Kosovelove poezije.

Tudi Vrečko ji proti koncu monografskega dela namenja le šest strani, kar ni niti polovica obsega poglavja, ki govori o scenariju za Kosovelov prvi javni nastop. Kljub temu pa Vrečko trdi, da je otroška poezija pomemben del Kosovelovega opusa, s katerim je mladi pesnik deloval za svoje Primorce. Po Grudnovem zgledu je otrokom pa tudi starejšim, ki so mnogokrat prvi bralci takšne poezije, omogočal stik s slovenskim jezikom, jih narodno prebujal in pozival k uporabi proti fašizmu in srbski prevladi. Otroštvo za Kosovela ni le čas vzgoje, ampak čas harmonije med človekom in naravo, medtem ko je čas odraslosti čas odtujenega mehaniziranega človeka. Tudi šola po njegovem mnenju ni spodbudna, ampak »ubija igro« in preprečuje »produktivno fantazijo« (Vrečko 2011: 483).

Monografija z veliko natančnostjo predstavlja Kosovelov pesniški razvoj in poudarja njegov izvirni prispevek v evropsko zgodovinsko avantgardo. Po Vrečkovem mnenju je razrešena največja dilema v zvezi s Kosovelovim zenitističnim in konstruktivnim konstruktivizmom, vendar nas monografija ravno zaradi poglobljene analize te poetike priganja v seznanjanje z mnogimi podrobnostmi evropskega konstruktivizma. Poraja se tudi občutek, da avtor ne dopušča veliko prostora drugačni interpretaciji. To seveda izhaja iz perspektive raziskave, ki združuje prvi dve metodološki paradigmi. Nobene krivice ne bi storili Kosovelu, če bi ga mestoma brali tudi drugače. Monografija nedvomno postavlja visok raziskovalni standard, mimo katerega odslej ne bo mogla več nobena resna študija o Kosovelu.

Dejan Šinko

dejan.sinko@gmail.com

MEDNARODNA ZNANSTVENA KONFERENCA 200-LETNICA ROJSTVA FRANCA MIKLOŠIČA IN MIKLOŠIČEVA MONOGRAFIJA. Ob dvestoletnici rojstva Franca Miklošiča. Ur. Marko Jesenšek. Ljutomer: Gimnazija Franca Miklošiča Ljutomer, 2013. 487 str.

V Ljutomeru, v kraju, pet kilometrov oddaljenem od Radomerščaka, rojstnega kraja Franca Miklošiča (1813–1891), je ob počastitvi dvestoletnice Miklošičevega rojstva od 18. do 19. novembra 2013 potekala mednarodna znanstvena konferenca, ki je bila odlična priložnost za nove jezikoslovne, zgodovinske in kulturološke raziskave Miklošičeve dediščine, ki še zdaleč ni izčrpana. Znanstveno srečanje je potekalo v organizaciji Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Občine Ljutomer in Gimnazije Franca Miklošiča Ljutomer. Konference so se udeležili raziskovalci iz osmih držav, tj. iz Slovenije, Avstrije, Češke, Hrvaške, Makedonije, Nizozemske in Poljske. Ob dogodku je izšla tudi monografija z naslovom *Miklošičeva monografija* (urednik Marko Jesenšek), ki predstavljenе referate združuje v šest tematskih sklopov.

Dvodnevno dogajanje se je pričelo z raznoterimi dogodki, ki so se zvrstili v Domu kulture Ljutomer: otvoritev razstave *Miklošičeva zapuščina*, predstavitev knjig *Miklošičeva monografija* in *Pravljice iz Bukovine*, otvoritev mednarodnega simpozija s pozdravnimi nagovori predstavnikov organizatorjev dogodka, plenarno predavanje Mirana Puconje, nekdanjega profesorja slovenščine in filozofije na ljutomerski gimnaziji in dobrega poznavalca jezikovnih in družbenih razmer Miklošičevega

časa, z naslovom *Dvesto let jezikoslovca Franca Miklošiča v luči vloge slovanske filologije danes*, v katerem se je dotaknil Miklošičevega pojmovanja oblikoslovne in skladenjske klasifikacije, njegovega slovarskega in etimološkega prispevka ter podal nekaj družbeno-kritičnih misli. Otvoritveni del se je zaključil s predvajanjem kvalitetnega dokumentarnega filma o Miklošiču, ki je nastal v režiji Gimnazije Franca Miklošiča Ljutomer.

Referati mednarodne znanstvene konference, ki je potekala v prostorih Golarjeve domačije v neposredni bližini stavbe gimnazije in doma kulture, so se zvrstili v drugačnem zaporedju, kot si sledijo v monografiji, tukajšnja predstavitev zaradi tematske povezljivosti sledi zaporedju v monografiji. Prvi tematski sklop predstavlja šest referatov, ki Miklošiča osvetljujejo skozi prizmo prostora (Gradec, Dunaj), časa (19. stoletje) in družbenih razmer, v katerih je ustvarjal. MIRAN PUCONJA (GFML) v referatu *Franco Miklošič – človek in znanstvenik* oriše Miklošičevo izobraževalno, znanstveno in politično pot s poudarkom na jezikoslovnih dosežkih. Z Miklošičevim družbenopolitičnim pomenom se je ukvarjala KATJA STURM-SCHNABL (Univerza na Dunaju), ki posebej izpostavlja Miklošičev prispevek k zavzemanju za enakopravnost manjših in nepriznanih narodov znotraj habsburške monarhije ter za potrditev njihove individualne identitete. VLASTA STAVBAR (Univerzitetna knjižnica Maribor) je prikazala Miklošičevo osemletno delovanje v Gradcu (1830–1838), pričemer ga izpostavlja kot filološko in slavistično avtoriteto ter orisuje njegovo prijateljevanje s Stankom Vrazom oz. njuno udejstvovanje v različnih organiziranih družbah. Družbenopolitična vloga Miklošiča kot rektorja dunajske

univerze in Seilerja, prvega dunajskega svobodno izvoljenega župana, rojenega v Mariboru, so prikazane v prispevku STANETA KOCUTARJA (RTV SLO, Radio Maribor). V prispevku ALENKE DOLEŽAL-JENSTERLE (Filozofska fakulteta, Karlova univerza v Pragi) je Miklošičeva veličina prikazana skozi doživljanje njegovega učenca Matije Murka, ki je pod močnim Miklošičevim vplivom deloval vse od študijskih začetkov dalje in od katerega se je učil znanstvene skromnosti, preciznosti in objektivnega prikaza raziskovanega problema. Prvi tematski sklop zaokroža referat poljskih raziskovalcev BOŽENE PIKALA-TOKARZ in EMILA TOKARZA (Šlezijška univerza v Katovicah), katerega namen je prikazati vpliv Poljakov na Miklošičevo oblikovanje odnosa do slavističnih vprašanj, s katerimi je prišel v stik v Gradcu, kamor so se zatekli številni vidnejši Poljaki, med njimi plemič Władysław Ostrowski.

Drugi sklop sestoji iz treh referatov, izmed katerih se dva Miklošičevega dela dotikata le posredno (področje primerjalnega (slovanskega) jezikoslovja). Z genetolingvistično klasifikacijo zahodnoslovanskih jezikov se ukvarja MATEJ ŠEKLI (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), tako da so za posamezne jezike (poljščina, pomorjansščina, polabščina, češčina, slovaščina in lužiščina) podane njihove definicijske lastnosti, ki jih ločujejo od sosednjega jezika in razmejujejo znotraj širšega areala. V prispevku TIJENA PRONKA (Inštitut za hrvaški jezik in jezikoslovje, Zagreb) je na podlagi slovanskega gradiva za števnik od enajst do devetnajst in dvajset, trideset in štirideset prikazan razvoj praslavanskih glasoslovnih sklopov **in*, **im*, **un* in **um*, ki so nastali iz ide. zlogotvornih zvočnikov. VANDA BABIČ (Filozofska fakulteta Univerze v

Ljubljani) v prispevku *Prva – Miklošičeva – izdaja Supraselskega zbornika iz leta 1851* obravnava najboljše starocerkvenoslovanski cirilski spomenik iz 11. stoletja, ki ga je Miklošič po metodi rekonstrukcije pripravil na podlagi Kopitarjevega lastnoročnega prepisa.

Slovansko (makedonsko, albansko, češko) in neslovansko (italijansko in nemško) gradivo Miklošičevih razprav in monografij je analizirano v tretjem tematskem sklopu. ВЕСЕЛИНКА ЛАБРОСКА (Inštitut za makedonski jezik Krste Misirkov, Univerza Sv. Cirila in Metoda v Skopju) primerja makedonsko leksiko v albanščini, kot jo je evidentiral Miklošič pred več kot sto leti s sodobno leksiko, pri čemer ugotavlja, da je ta v albanščini v pogovornem jeziku, ne pa tudi pisnem še vedno prisotna. Prav tako je makedonski jezik tema še enega referata, kjer ДИМИТАР ПАНДЕВ (Filološka fakulteta Blaže Koneski, Univerza Sv. Cirila in Metoda v Skopju) izpostavlja tri oblike določnega člena in glagolski prislov kot posebnosti, značilne za makedonski jezik, ki jih je evidentiral tudi Miklošič. Italijansko gradivo, vključeno v Miklošičevo slovnico *Vergleichende Grammatik der slawischen Sprachen*, je analizirano v prispevku ROBERTA GROŠLJA (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), ki to gradivo deli na kontrastivno-primerjalno in razlagalno-utemeljevalno, obe skupino pa na besedoslovno in slovnično.

Miklošičevo slovaropisje, slovničarstvo in pedagoški prispevek ter primerjava njegovih ugotovitev z aktualnim stanjem je tema četrtega tematskega sklopa. IZTOK MIKULAN (Filozofska fakulteta Univerze v Amsterdamu) si za cilj zastavlja pregled diahronega razvoja dveh nesestavljenih preteklikov, tj. aorista in imperfekta od pozne praslovan-

ščine do sodobne slovenščine (narečja), obenem ga zanima njuna funkcija ter čas, do kdaj sta bila v rabi. Poskusa rekonstrukcije makro- in mikrostrukture Miklošičevega neohranjenega 4-zvezkovnega rokopisnega slovensko-nemškega slovarja se je s pomočjo Pleteršnikovega *Slovensko-nemškega slovarja* (1894–1895), kamor je pri 4924 iztočnicah vključeno Miklošičevo gradivo, lotila IRENA OREL (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani). MARKO JESENŠEK (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru) predstavlja Šumanovi slovenski slovnici (*Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni*, 1881 in *Slovenska slovnica za srednje šole*, 1884), ki sta nastali po Miklošičevi *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, in sta bili zaradi izhajanja iz primerjalnega jezikoslovja in ne iz slovenskega jezika označeni kot neprimerni in neuporabni za šolsko rabo. Na le eno besedno vrsto, tj. na glagol, se v referatu *Glagol v Miklošičevi Primerjalni skladnji slovenskih jezikov* osredotoča POLONCA ŠEK MERTÜK (Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru), ki želi na slovenskem gradivu prikazati Miklošičevo obravnavo glagola. Poleg slovničarstva in slovaropisja je Miklošič kot sestavljavec gimnazijskih beril pustil svoj pečat tudi z didaktičnim prispevkom – NATALIJO ULČNIK (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru) zanima delež, vloga in struktura paremiološkega gradiva v Miklošičevih berilih, ki ga obravnava z vidika izvora, jezikoslovnih značilnosti in funkcije, obenem pa Ulčnikova preverja (ne)ohranjenost tega gradiva v sodobni slovenščini. Tematski sklop zaokroža referat MARIJE BAJZEK LUKAČ (Filozofska fakulteta ELTE, Budimpešta), ki prikazuje položaj prekmurščine kot knjižnega jezika v Miklošičevem času, ki za ta idiom pomeni hkrati obdobje

razcveta in počasnega zatona; opisani so nazoni posameznih vidnejših Prekmurcev (Košiča, Agustiča, Kardoša) in njihovo razumevanje pomena ob prekmurščini obvladovanje jezika monarhi- je, tj. madžarščine.

Povezava aktualnega narečjeslovne- ga gradiva z Miklošičevim konceptom, teorijo in besednim gradivom rokopi- snega slovarja je tema petega sklopa, v katerem se združuje pet razprav. ALEN- KA ŠIVIC-DULAR (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani) razlaga Miklo- šičevo razumevanje slovanske dialek- tologije, kjer najprej skuša predstaviti Miklošičevo terminologijo in njegovo naziranje, nato njegov pogled na razvoj slovanskih jezikov na sploh, večji delež pa je namenjen narečjeslovni proble- matiki, kakor je razvidna iz Miklošiče- vih del. Primerjava prvin oblikoslov- ne ravnine pri Miklošiču in v govorih štajerskih Slovencev v Avstriji je tema referata ZINKE ZORKO (SAZU) in ANJE BENKO (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru), kjer so sklanjatveni tipi treh krajevnih govorov (Radvanje, koz- jaški govor, Žetinci) obdelani primer- jalno z Miklošičevimi vzorci. Leksična ravnina je v referatu MIHAELE KOLE- TNIK (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru) osvetljena s predstavitevjo Miklošičevega slovanskega gradiva, tj. prleškega besedja s pomenskega polja človek, izluščenega iz Pleteršnikovega *Slovensko-nemškega slovarja*.

Šesti sklop monografije predstavlja- jo tri razprave s področja besedo- (z besedotvorjem in frazeologijo) in be- sediloslovja, izmed katerih je bila na konferenci predstavljena le ena: IRENA STRAMLJIČ BREZNIK (Filozofska fakul- teta Univerze v Mariboru) predstavlja rezultate raziskave, v kateri so jeziko- slovno različno izobraženi anketiranci prepoznavali iz Miklošičevih del izpi-

sane tvorjene besede, ki imajo sinhrono manj ali neproduktivna obrazil.

Strukturno in vsebinsko zanimivo je tudi zadnje poglavje monografije, naslovljeno *Dodatek* (437–482), kjer referatu MIRANA PUČONJE, ki je zapi- sano plenarno predavanje, sledijo pred- stavitev osebnega Miklošičevega fonda iz arhivskega gradiva v Pokrajinskem arhivu Maribor, tj. zasebna in uradna pisma, čestitke, plakete, ki ga je pred- stavil JURE MAČEK (Pokrajinski arhiv Maribor). Poglavje dopolnjujejo povzet- ki nekaterih referatov, ki jih prijavljeni do konference niso uspeli pripraviti: VARJA CVETKO OREŠNIK: *K metodolo- giji jezikoslovnega vidika raziskovanja romščine*, MOJCA HORVAT: *Fitonimi v prekmurskem knjižnem jeziku druge po- lovice 19. stoletja na primeru Agustiče- vega učbenika Prirodopis s kepami za národne šole*, JANEZ MAROLT: *Miklošič – cenzor knjige Poezije doktorja Fran- ceta Prešerna (1847)*, MAJDA MERŠE: *Miklošičev prikaz imperativa in stanje v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, MARKO SNOJ: *Miklošič kot albanolog in JOŽICA ŠKOFIC: Primerjava fonološke ravnine govorov Ljutomera v Sloveni- ji (SLA T374) in Banfija na Hrvaškem (SLA T407)*.

Šest referentov na konferenci ni na- stopilo, pač pa so njihovi referati objavljeni v monografiji: MATEUSZ WAR- CHAŁ (Filozofska fakulteta, Univerza Bielsko-Biala): *Edukacja interkulturo- wa w Europie – aspekty metodyczne i funkcje języka*, JANUSZ BAŃCZEROWSKI (Filozofska fakulteta, ELTE, Budim- pešta): *Nazwa »dusza« we frazeologii polskiej i węgierskiej*, АЛЕКСАНДР СЕРГЕЕВИЧ ГЕРД (Državna univerza v Sankt Peterburgu): *Из набюдений над лексикой словенских текстов XVI века на церковнославянском фоне*, ISTVAN NYOMARKAY (Filozofska fa-

kulteta, ELTE, Budimpešta): *O prevedenicama (pouzdanost određivanje uzoraka, ponašanje prevedenica u jeziku – primatelju)*, PETR KARLÍK (Filozofska fakulteta Masarykove univerze v Brnu): *Supinum v češtině* in ALJA LIPAVIC OŠTIR (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru): *Pogled na Miklošičevo delo Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen z današnje perspektive*.

V času konference so imeli referenti priložnost obiskati Miklošičevo rojstno hišo v Radomerščaku in ob tem začutiti prostranost, lepoto in optimizem slikovite preleške pokrajine, ki je ob Miklošiču rodila za slovenstvo številne pomembne osebnosti.

V sklopu obeležja ob dvestoletnici Miklošičevega rojstva so na Glavnem trgu v Ljutomeru ob zaključku konference odkrili doprsni kip Franca Miklošiča, v Domu kulture Ljutomer pa priredili Slavnostno akademijo, kjer je

zbrane nagovoril minister za kulturo RS Uroš Grilc. Slavnostna govornica je bila Martina Orožen, ki je v referatu *Miklošič, veleum 19. stoletja* predstavila Miklošičev pomen za razvoj sodobnega jezikoslovja nasploh, predvsem pa za slavistiko in slovenistiko. Njen prispevek je bil objavljen v: *Pogledi*, 11. 12. 2013, št. 23–24.

Organizatorji so se na obeh konferenčnih dnevih zelo uspešno trudili za zagotavljanje prijetnega in razgibanega vzdušja, predvsem pa za dobro počutje udeležencev konference, ki so tako v Miklošičevem mestu imeli priložnost podeliti svoja lastna spoznanja s kolegi iz slovenske in širše evropske znanstvene sfere.

Mojca Horvat

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
ZRC SAZU
mojca.horvat@zrc-sazu.si

Navodila avtorjem

Slavia Centralis (SCN) je revija, ki objavlja jezikoslovne, literarnoteoretične in literarno-zgodovinske izvirne znanstvene prispevke s področja slavistike, odprta pa je tudi za take primerjalne interdisciplinarne raziskave. Revija objavlja prispevke v slovenščini, lahko tudi v drugih slovanskih jezikih, madžarščini, nemščini ali angleščini.

Recenzijski postopek

Vsak prispevek za SCN pregledata in ocenita dva neodvisna recenzenta ter ga predlagata za objavo.

Glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja in mu posreduje morebitne pripombe, ki jih je potrebno upoštevati, da bo članek objavljen; končno uredniško besedo ima glavni urednik. Zavrženih rokopisov ne vračamo – glavni urednik o tem pisno obvesti avtorja. Uredniki lahko prispevke lektorirajo in jih (nevsebinsko) popravijo brez soglasja avtorjev.

Članki morajo vsebinsko in po tehnični pripravi besedila ustrezati naslednjim standardom:

- gre za še neobjavljene prispevke;

- oddati jih je potrebno v (1) elektronski obliki, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, tehnični urednici na naslov: natalija.ulcnik@uni-mb.si in (2) rokopisu v dveh natisnjenih izvodih na naslov: Oddelek za slovanske jezike in književnosti – Slavia Centralis, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor ali (3) po e-pošti v obliki pdf na naslov tehnične urednice.

- razprave naj obsegajo 25.000 do 35.000 znakov, ocene 14.000 do 18.000 znakov, poročila 6.000 do 8.000 znakov;

- sinopsis v slovenskem in angleškem jeziku naj obsega 5 do 8 vrstic; dodanih naj ima 4 do 6 ključnih besed;

- povzetek naj obsega 20 do 30 vrstic – razprave, ki so napisane v slovenščini, imajo povzetek v angleščini, neslovensko napisane razprave pa v slovenščini;

- pisava je Times New Roman, velikost črk 12 pik (izvleček in povzetek 10 pik), razmik med vrsticami naj bo 1,5;

- format papirja naj bo A4, robovi naj bodo 25 mm zgoraj, spodaj, levo in desno (severnoameriški format papirja z robovi širine enega inča);

- opombe naj bodo sprotne, vezaji, pomišljaji in narekovaji naj bodo v skladu s slovenskim pravopisom (oz. pravopisnimi normami jezikov, v katerih so razprave napisane);

- literatura naj bo navedena v besedilu in opombah v krajši obliki v oklepaju (Jesenšek 2005: 279), v daljši obliki pa na koncu razprave v seznamu literature in navedenk;

- če je v seznamu literature več del enega avtorja, naj pri vseh neprvih navedbah ime in priimek avtorja nadomeščata dva pomišljaja;

- če je v seznamu literature pri enem avtorju več navedenk istega leta, jih ločimo z malimi tiskanimi črkami stično ob letnici (2007, 2007a, 2007b);

- v seznamu literature navajamo:

- monografija:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).

- članek v reviji:
Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1, 143–160.
- članek v monografiji ali zborniku:
Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 28). 170–228.
Miran ŠTUHEC, 2003: Esejistika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.
- slikovno gradivo, razpredelnice ipd. (izdelano v MS Excel) naj bo priloženo na posebnih listih, v tekočem besedilu pa naj bo označeno, kam sodi (podnapisi slik naj bodo v tipkopisu); za oštevilčenje se uporabljajo samo arabske številke;
- mednaslovi so v polkrepkem tisku;
- ponazarjalni zgledi in daljši navedki (brez narekovajev, stopnja 10 pik, odstavčno ločeni) so v ležečem tisku;
- natančne informacije glede označevanja nestandardnih znamenj (označeni naj bodo z rdečo barvo in dodatno izrisani na robu besedila), ležečega in polkrepkega tiska dobi avtor pri tehnični urednici;
- naslovna stran tipkopisa naj vsebuje: naslov članka, ime in priimek avtorja, naslov ustanove, na kateri dela, njegov elektronski naslov in naslov, na katerega bodo poslane korekture;
- korekture je potrebno opraviti v desetih dneh.

Guidelines for contributors

The journal *Slavia Centralis* (SCN) publishes articles presenting original research in Slavic linguistics and literary scholarship; it is also open to interdisciplinary approaches. Papers may be published in Slovene and other Slavic languages, as well as Hungarian, German, and English.

Refereeing process

SCN is a double-blind refereed journal. Two independent reviewers referee each paper. If an article is accepted, the editor-in-chief informs the author in writing and conveys the requested emendations, if any, that must be made before the article is accepted for publication. Rejected manuscripts are not returned; however, the editor-in-chief informs the author in writing. Final editorial authority rests with the editor-in-chief. The editors reserve the right to make formal (non-substantive) changes to the paper without consulting the author.

The content and format of the articles must conform to the following criteria:

- The work must not have been published previously.
- Each article must be submitted in (1) electronic Windows-compatible format to the technical editor natalija.ulcnik@uni-mb.si and either (2) two printed copies on paper to Oddelek za slovanske jezike in književnosti – *Slavia Centralis* / Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160 / SI – 2000 Maribor or (3) by e-mail in PDF format to the technical editor.

-
- Articles should contain between 25,000 and 35,000 characters; reviews 14,000 to 18,000 characters, and reports from 6,000 to 8,000 characters.
 - The English abstract should be 5 to 8 lines; it should include 4 to 6 keywords.
 - The summary should contain 20 to 30 lines; articles written in Slovene will have an English summary; articles not in Slovene will have Slovene summaries.
 - Articles should be written in 12-point Times New Roman font; the abstract should be in 10-point, line spacing should be 1.5.
 - Paper format is A4, margins should be 25 mm on all sides or on North America letter-size paper with one-inch margins on all sides.
 - Footnotes should be at the bottom of the page. Hyphens, n-dashes and m-dashes should be used as appropriate, according to the norms in the language in which the article is written.
 - Bibliographical citations should be noted in the literature using in-text citations in parentheses, e.g., (Jesenšek 2005: 279), followed by full citations in a listing of references at the end of the article.
 - If the bibliographical item has multiple works by the same author, subsequent citations of the author must replace the author's name with two m-dashes.
 - If several items by the same author have the same year, subsequent articles should have a lower-case letter after the year, e.g., (2007, 2007a, 2007b).
 - Citation format:
 - Monograph:

Marko JESENŠEK, 2005: *The Slovene Language in the Alpine and Pannonian Language Area*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.

Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 60).
 - Journal article:

Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovanskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1, 143–160.
 - Article in a book or anthology:

Zinka ZORKO, 2004: Izbrano besedje v narečjih severovzhodne Slovenije. *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Ed. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 28). 170–228.

Miran ŠTUHEC, 2003: Esezistika narodnih tem in njen pomen danes. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ed. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 63–80.
 - Graphics, tables, etc. (produced in MS Excel) should be given on separate sheets and their placement should be indicated in the text (captions of pictures should be in the manuscript); use only Arabic numerals for numbering.
 - Subtitles should be in boldface.
 - Examples and longer quotations (without quotations, 10 point, with paragraph breaks) should be in italics.
 - Precise descriptions of non-standard signs (marked in red and noted in the margin), italics, and boldface, will be given to the author by the technical editor.
 - The title page should contain: the title of the article, the name and surname of the author, the title of his or her place of employment, the author's e-mail (for the receipt of proofs).
 - Proofs must be corrected and returned in ten days.

